

Національний науково-природничий
музей НАН України

ЗООЛОГІЧНІ колекції та музеї

**Національна академія наук України
Національний науково-природничий музей**

**ЗООЛОГІЧНІ
КОЛЕКЦІЇ ТА МУЗЕЇ**

збірник наукових праць

за редакцією Ігоря Загороднюка

Київ 2014

УДК [59:069](47)(063)
ББК 28.6л611я43
З-85

Зоологічні колекції та музеї : збірник наукових праць / За ред.
З-85 І. Загороднюка ; Національний науково-природничий музей НАН
України. — Київ, 2014. — 156 с.
Zoological Collections and Museums (Collection of scientific arti-
cles) / Edited by I. Zagorodniuk; National Museum of Natural History,
Ukr. Acad. Sci. Kyiv, 2014. 156 pp.

ISBN 978-966-02-7388-7

Видання присвячено аналізу сучасного стану та історії формування зоологічних колекцій зоологічних, природничих та краєзнавчих музеїв у всьому їхньому різноманітті — кабінети зоології, зоологічні музеї університетів та академічних установ, музеї природи заповідників, краєзнавчі музеї тощо. Розглянуто питання історії формування колекцій, ведення баз даних та каталогізації зразків, шляхів наповнення колекцій за сучасних умов, мінливості та діагностики видів за колекційними зразками, внеску відомих науковців у розвиток музеїв. В основі збірника — статті та короткі повідомлення за матеріалами доповідей на I та II наукових конференціях «День зоологічного музею» 2012 та 2013 рр.

Видання розраховано на фахівців у галузі дослідження, моніторингу й охорони біорізноманіття, зоологів, музеологів.

УДК [59:069](477)(063)
ББК 28.6л611я43

Рекомендовано до друку засіданням Вченої ради Національного науково-природничого музею НАН України (протокол № 08/13 від 26 грудня 2013 року)

ISBN 978-966-02-7388-7

Фото на обкладинці: череп вовка (*Canis lupus*) — колекційний зразок у робочій колекції Лабораторії екології тварин «Корсак» (автор фото І. Загороднюк)

© Колектив авторів (текст), 2014
© Загороднюк І. (впорядкування, редагування, верстка), 2014

Зміст

Передмова	5
Вступна частина	
<i>Загороднюк І., Смельянов І., Червоненко О.</i> Зоологічні колекції та музеї як осередки дослідження біорізноманіття	6–9
<i>Шидловський І., Затушевський А.</i> 2012 — Рік музеїв в Україні: огляд важливих подій	10–15
1. Загальна музеологія та облік колекцій	
<i>Біланіч М.</i> Відділ природи Закарпатського краєзнавчого музею: сучасність і перспективи	16–17
<i>Гураль Р.</i> Зоологічні бази даних Державного природознавчого музею НАН України	18–20
<i>Гураль-Сверлова Н.</i> Побудова малакологічної частини експозиції: підходи та проблеми	21–24
<i>Дулицький А.</i> Зоологические коллекции: проблемы комплектования, содержания и использования	25–32
<i>Загороднюк І., Шидловський І.</i> Акроніми зоологічних колекцій України	33–43
<i>Лобков В.</i> О сборе и хранении музейных коллекций	44–48
<i>Мерзлікін І.</i> «Зоологічний музей» Сумського державного педагогічного університету	49–51
2. Огляди зоологічних колекцій	
<i>Зиненко А.</i> Герпетологическая коллекция Музея природы Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина	52–55
<i>Кандауров А., Цхадая Э.</i> Зоологические коллекции Института зоологии Государственного университета им. Ильи (Грузия)	56–62
<i>Кусьнеж О.</i> Рідкісні види рукокрилих (Chiroptera) у фондах Зоологічного музею Львівського НУ ім. І. Франка	63–66
<i>Луговой О.</i> Научные фонды Зоологического музея Ужгородского университета и возможности их использования	67–68
<i>Селиверстов Н.</i> Оологические коллекция и экспозиция в Черкасском краеведческом музее	69–72

<i>Скільський І.</i> Червоногі молюски з НПП «Вижницький» у колекції Чернівецького обласного краєзнавчого музею	73–81
<i>Скільський І., Мелещук Л.</i> Оологічна колекція птахів Чернівецького обласного краєзнавчого музею	82–89
<i>Філіпенко С.</i> Хребетні тварини Червоної книги України у колекції Зоологічного музею ЛНУ ім. Тараса Шевченка	90–94
<i>Фомін С.</i> Аналіз фондів пойкилотермних хребетних тварин Зоологічного музею Луганського університету Шевченка	95–100

3. Історія колекцій та досліджень

<i>Амолин А.</i> К истории становления Зоологического музея Донецкого национального университета	101–104
<i>Бахтіарова Л.</i> Природничка музейна експозиція Чорноморського біосферного заповідника	105–106
<i>Євтушенко Г.</i> Історія формування Зоологічного музею Луганського національного університету	107–112
<i>Загороднюк І.</i> Георгій Модін та колекційні зразки ссавців у теріологічних колекціях зі сходу України	113–114
<i>Кобзар Л., Бумар Г.</i> Музей природи Поліського заповідника та його роль у просвітницькій роботі	115–120
<i>Крон А., Луговой О., Зізда Ю.</i> Зоологічний музей Ужгородського національного університету як освітньо-наукова база	121–124
<i>Надольный А. А., Гольдин П. Е., Грищенко И. Н., Старцев Д. Б.</i> Зоологический музей Таврического университета	125–128
<i>Попова В., Зновенко О.</i> Зоологічна колекція Луганського обласного краєзнавчого музею: історія і проблеми формування	129–130
<i>Скільський І., Мелещук Л.</i> Орнітолог О. М. Клітін та його колекція птахів у Природничому музеї Чернівецького університету	131–141
<i>Шешурак П. Н., Марисова И. В., Вобленко А. С., Кедров Б. Ю.</i> Роль Зоологического музея Нежинского государственного университета в научных исследованиях	142–145

4. Хроніки та інформація

<i>Дикий І.</i> Про видання «Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України» І. В. Шидловського (2012)	146–147
<i>Загороднюк І., Філіпенко С.</i> Наукова конференція «День Зоологічного музею»: звіт про роботу та резолюція (23.11.2012)	148–150
<i>Шидловський І., Хамар І.</i> Публікації каталогів зоологічних колекцій України	151–154

Summary. Редколегія

155

Передмова

Це є частиною нас самих: кожна людина в дитинстві була колекціонером. Проте, справжні колекції, які зберігають і несуть знання про біологічне різноманіття, мають особливу атрибутику: зразки супроводжуються етикетками, обліковуються в каталогах, з них виокремлюють типові одиниці; колекційні зразки знайомлять дослідників з невідомим різноманіттям, вони дозволяють аналізувати, порівнювати, описувати, виявляти, розрізняти, але спочатку — накопичувати та впорядковувати знання і поширювати їх. Варто пам'ятати, що зоологічні колекції та музеї є одними з найпоширеніших проявів інтересу дослідників і місцевих громад до вивчення природи та поширення знань про неї; вони є найдавнішими, і майже всі природничі музеї починалися саме із зоологічних експозицій.

2012 року в Луганському університеті започатковано конференцію, присвячену зоологічними колекціям та музеям, що пройшла 23 листопада того ж року під назвою «День зоологічного музею». Тоді ж було вирішено проводити такі зустрічі раз на рік чи два, і восени 2013 р. (22.11.13) відбулася друга зустріч. На жаль, війна змінила плани на 2014 р., і III конференція поки не відбулася. Проте, дякуючи колегам з Національного науково-природничого музею, який був співорганізатором двох перших конференцій, з'явилася можливість завершити впорядкування збірника з матеріалами конференцій та підготувати його до друку.

Користуючись нагодою, висловлюю подяку від учасників конференцій та авторів збірника тим колегам, за сприяння яких відбулися перші дві конференції і цей збірник: колегам, які підтримали ідею першої конференції і взяли участь у її промоції — Л. Годлевській (Київ), П. Гольдіну (Сімферополь), І. Ємельянову (Київ), В. Лобкову (Одеса), І. Мерзлікіну (Суми), А. Сагайдаку (Отрохи), І. Скільському (Чернівці), П. Шешураку (Ніжин), І. Шидловському (Львів); колегам, які сприяли реалізації цієї ідеї в Луганську, зокрема: Г. Євтушенко, М. Коробченко, М. Лисечку, С. Литвиненку, О. Менайленку, С. Реброву, С. Філіпенку, С. Фоміну.

Врешті, вважаю за приємний обов'язок подякувати тим, хто долучився до підтримки самого видання, від його редакційної підготовки до друку — О. Вакаренко, Г. Городиській, Е. Король, Н. Новиченко, О. Червоненко. Щиро дякую авторам за надіслані матеріали.

*Ігор Загороднюк,
упорядник та редактор видання*

Зоологічні колекції та музеї як осередки дослідження біорізноманіття

Ігор ЗАГОРОДНЮК, Ігор ЄМЕЛЬЯНОВ, Оксана ЧЕРВОНЕНКО

*Національний науково-природничий музей НАН України
вул. Богдана Хмельницького 15, Київ, 01601, Україна
zoozag@ukr.net, nmnh@museumkiev.org, entomo@ukr.net*

Зоологічні колекції й музеї є одним з найцінніших надбань природничої науки завдяки низці особливостей, а надто тому, що вони дозволяють концентрувати й накопичувати в одному місці матеріали, які неможливо зібрати за короткий проміжок часу силами одного дослідницького колективу, забезпечуючи збереження колекційних зразків різної давнини та з різних місцевостей в одному місці. Завдяки цьому окремі колекції й музеї в цілому створюють можливість дослідження достатніх для аналізу вибірок та порівняння різних зразків, включаючи й верифікацію даних, які вивчаються й публікуються різними дослідниками.

Відповідно до цих особливостей, зоологічні та природничі музеї є центрами, навколо яких розвивається зоологія (завдяки фондовим колекціям) та просвіта (завдяки експозиціям) (Шидловський, 2012 а). Докладніше зупинимося на задачах, які дозволяє вирішувати дослідження колекцій.

Задачі, що вирішуються завдяки колекціям

Накопичення матеріалів, що є результатами кропітких досліджень кількох поколінь колекторів та дослідників, у окремих робочих колекціях та в музеях дозволяє науковцям вирішувати величезну кількість завдань, серед яких найбільш типовими прикладами є:

- 1) аналіз біотичного (видового) різноманіття певного регіону,
- 2) ревізія систематики на основі вивчення мінливості,
- 3) порівняння нового матеріалу з еталонними серіями,
- 4) перевизначення матеріалів попередників за новими критеріями,
- 5) вивчення історії розвитку зоологічних досліджень регіонів,
- 6) вивчення змін складу фауни та змін мінливості окремих видів,
- 7) накопичення матеріалів для вивчення дуже рідкісних видів.

У доповнення до цього переліку важливо додати можливість вивчення на колекційних матеріалах змін поширення окремих видів та груп видів тварин протягом певного історичного періоду, формулювати припущення та гіпотези, на основі яких можна з'ясувати причини зникнення та змін ареалів тварин. Також до цього переліку варто додати апробовані автором та колегами дослідження фенології та географічного поширення рідкісних видів, екоморфологічної диференціації близьких видів та видів-двійників, аналіз вікової та географічної мінливості модельних видів, історичних змін фауни окремих регіонів тощо.

Не менше значення колекції та музеї мають для формування різноманітних концепцій та парадигм, зокрема до тих чи інших домінуючих концепцій виду (напр., типологічної), концепцій гомологічної мінливості та гетерохроній у віковій мінливості, різноманітних біогеографічних правил (наприклад, правила Алена або Бергмана).

Навіть невеличкі уламки однозначно ідентифікованих зразків можуть стати основою опису важливих фауністичних знахідок, у тому числі й палеонтологічних. Тим більш важливими є цілі зразки з числа вологих (мокрих) препаратів, які дозволяють вивчати м'які тканини. Велику роль колекції відіграють при ревізії таксономії різноманітних груп, що пов'язано з типовими серіями тих чи інших таксонів.

Значний сплеск уваги до зоологічних музеїв був у період первинних описів таксономічного різноманіття фауни й домінування типологічної концепції виду. Численні огляди й каталоги колекцій та типових серій стали ознакою розвитку музеїв упродовж XIX–XX ст. Останнім часом унаслідок поширення генетичних методик аналізу біорізноманіття увага до вивчення морфологічних серій послабилася. Проте закономірним стає й повернення до морфологічного матеріалу, особливо у зв'язку з необхідністю співставлення результатів генетичних досліджень з раніше описаними таксонами. У низці випадків такі дослідження дозволяють виявляти раніше не описані тонкі морфологічні відмінності «малих» видів, які виявляють у складі раніше визнаних видів, а тепер надвидів.

Дуже важливою роль колекцій виявилася при вивченні раритетної частини фауни. Одна з особливостей раритетності — дуже низька чисельність, а тому й представленість таких видів у колекціях — тільки й саме завдяки поступовому накопиченню зразків у музеях дозволяє аналізувати такі особливості рідкісних видів, як географічне поширення, мінливість, аналіз сезонності знахідок та біотопів, динаміка ареалу та відносної рясноти у часі, віко-статеву структуру вибірок тощо (Загороднюк, Годлевська, 2001; Загороднюк, 2008). З огляду на актуальність аналізу раритетної частини біоти такі дані є не лише важливими, але й можуть бути проаналізовані саме завдяки колекціям, що накопичувалися упродовж десятиліть (Шидловський, 2003; Загороднюк, Коробченко, 2008).

Дуже важливим у перспективі є формування єдиної багатошаблевої системи обліку зоологічних колекцій всіх установ та організацій, яка представлятиме собою комплекс документів, пов'язаних взаємними посиланнями. Така система спростить пошук необхідних матеріалів і дозволить поновити втрачені відомості (Червоненко, 2013).

Різноманіття колекцій

Важливо пам'ятати й про те, що мережа музеїв дозволяє не тільки накопичувати й вивчати матеріали з різних регіонів, але й формувати великі сумарні вибірки, забезпечувати можливості обміну колекціями, зменшувати ризики втрати цінних колекцій при збереженні їх у невеликій кількості великих сховищ. Завдяки цьому зростає роль малих колекцій, сумарні обсяги яких є значними, а регіональна специфіка стає не недоліком, а їхньою перевагою. Серед інших варто відмітити зоологічні колекції наступних груп установ та організацій:

- 1) колекції академічних інституцій, зокрема наукових природознавчих музеїв та інститутів НАН України;
- 2) колекції галузевих дослідних інститутів (включно з санепідемстанціями, станціями захисту рослин тощо);
- 3) природничі музеї природних заповідників та інших об'єктів ПЗФ;
- 4) зоологічні музеї університетів, академій та інших вишів (Шидловський, 2012 б),
- 5) краєзнавчі та природознавчі музеї всіх рівнів.

Однією з найбільших задач всіх музеїв є забезпечення можливості довготривалого і безпечного збереження зразків та створення можливостей подальшого наповнення колекцій, каталогізація даних та вільність і простота доступу до таких каталогів і баз даних (Писанець, 2009). З кожним роком такі можливості зменшуються, хоча потреби в аналізі складу й моніторингу біорізноманіття зростають. Цей парадокс може бути вирішений найпростішою, почасти елементарною увагою до самого факту існування колекцій. Вони є не архівом, потрібним для одиниць, вони є джерелом актуальних даних, які необхідно постійно накопичувати, перевіряти й аналізувати. Власне, у цьому і є цінність колекцій і в цьому полягає їхня незамінність жодними описами чи фільмами.

Освітня й просвітницька роль колекцій

Не варто забувати й про освітню та просвітницьку роль зоологічних зібрань. Тисячі людей, які щороку відвідують той чи інший музей, знайомляться з біологічним різноманіттям, дізнаються про зміни фауни і несуть ці знання в нові кола спілкування. Врешті, музеї є центрами з видання спеціальної наукової літератури (напр.: Писанець, 2005).

Окремий пласт проблем становить вивчення колекцій як центрів розвитку природничих досліджень: їхнього накопичення та перемішень, розви-

тку музеїв як центрів аналізу біорізноманіття, історії дослідницьких колективів та просвітницької діяльності. Прикладами таких розвідок можуть бути дослідження колекцій хижих птахів О. Грабаря в зоологічному музеї Ужгородського університету (Потіш, Потіш, 2005), вивчення орнітологічної колекції проф. Ф. Страутмана в Зоологічному музеї Львівського університету ім. І. Франка (Шидловський, 2007), біографічні розвідки щодо досліджень І. Сахна та історії формування колекцій зоологічного музею Луганського університету (Загороднюк, 2011).

Всі ці особливості окремих колекцій та потужних музейних фондів дозволяють сподіватися на подальший прогрес у вивченні й моніторингу біологічного різноманіття, яке перебуває у неперервній динаміці.

-
- Загороднюк І.* Види-двійники і морфологічно близькі види ссавців у колекціях зоологічних музеїв // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність / За ред. І. В. Скільсько-го. — Чернівці: ДрукАрт, 2008. — С. 25–34.
- Загороднюк І.* Іван Сахно та розвиток зоології й музейної справи на Луганщині: історичні розвідки // Вісник Нац. наук.-природн. музею. — 2011. — № 9. — С. 69–89.
- Загороднюк І., Годлевська Л.* Кажани в колекціях зоологічних музеїв України // Міграційний статус кажанів в Україні. — Київ, 2001. — С. 122–156. — (Novitates Theriologicae; Pars 6).
- Загороднюк І., Коробченко М.* Раритетна теріофауна східної України // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 107–156. — (Праці Теріол. шк.; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.
- Павлинов І. Я.* Музейные коллекции как феномен науки // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — 2008. — Т. 5, № 5. — С. 1–4.
- Писанець Є. М.* Видавнича діяльність Зоологічного музею // Збірник праць Зоологічного музею. — Київ, 2005. — № 37. — С. 5–12.
- Писанець Є. М.* Зоологічні колекції України: значення, сучасний стан і перспективи розвитку // Природничка музеологія. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 17–18.09.2009 р.). — Львів, Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 9–17.
- Потіш Л. А., Потіш Н. І.* Колекція хижих птахів та сов А. А. Грабаря в Зоологічному музеї УжНУ // Матеріали научних читань «100-ліття научної діяльності ужгородського натураліста Александра Грабаря» (15 юлія 2005, Ужгород). — Ужгород, 2005. — С. 14–20. — (Научный вестник / Научный Центр Русинистики. — Роч. 1, ч. 1).
- Червоненко О. В.* Облік та зберігання природних об'єктів як головна функція природничих музеїв // Практичні питання природничої музеології: Матер. III наук.-практ. конф. (24–25 жовтня 2013 р. м. Київ). — Київ, 2013. — С. 37–39. — ISBN 978-966-02-7001-5.
- Шидловський І. В.* Становлення та раритети Зоологічного музею імені Бенедикта Дибовського // Наук. зап. Держ. природозн. музею. — Львів, 2003. — Вип. 18. — С. 17–22.
- Шидловський І. В.* Матеріали до вивчення орнітологічної колекції професора Ф. Й. Страутмана Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2007. — Т. 4, № 2–3. — С. 51–52.
- Шидловський І. В.* Роль і статус вузівських природничих музеїв у суспільстві // Університетські музеї: європейський досвід та українська практика : збірка праць Міжнар. наук.-практ. конф. (6–7 жовтня 2011 р. м. Київ). — Ніжин, 2012 а. — С. 405–413.
- Шидловський І. В.* Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012 б. — 112 с. — ISBN 978-966-613-940-8.

2012 — Рік музеїв в Україні: огляд важливих подій

Ігор ШИДЛОВСЬКИЙ, Андрій ЗАТУШЕВСЬКИЙ

Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка
zootmus@franko.lviv.ua, вул. Грушевського, 4, Львів, 79005

На початку червня 2010 р. у посланні до народу Президент України, визначаючи пріоритети державної політики у гуманітарній сфері, запропонував проголосити 2012 рік роком культури та відродження музеїв.

У нашій державі діє 499 державних музеїв та 1140 їхніх філій і відділень, у яких зберігається близько 12 млн. музейних предметів. Крім того, в Україні, налічують близько 4,5 тисяч громадських музейних закладів. Зокрема, 3996 з них зареєстровані при загальноосвітніх, 150 при позашкільних, не менше 300 при вищих навчальних закладах, 186 при професійно-технічних училищах, технікумах, коледжах, у яких сумарно зберігається близько 10,5 млн. музейних предметів (Додаток..., 2011). Серед такої кількості музейних закладів зоологічних налічується близько 30, враховуючи й музеї Академії наук.

Організаційно-методичне керівництво діяльністю музеїв при навчальних закладах здійснює Український державний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України відповідно до обліку якого, станом на 2011 р. зареєстровано 4432 музеї, у тому числі за профілями: історичних — 2687 (60,63%); краєзнавчих — 616 (13,9%); етнографічних — 609 (13,74%); літературних — 168 (3,79%); мистецьких — 50 (1,13%); галузевих — 27 (0,61%); археологічних — 10 (0,23%); інших з власною специфікою — 196 (4,42%) і *природничих* — 58 (1,3%) (Додаток..., 2011). Хоч кількість природничих музеїв насправді є дещо більшою, проте вони не всі зареєстровані у Центрах туризму і краєзнавства. Частина з них не зареєстровані, або ж зареєстровані у науково-методичних відділах музейного будівництва при обласних управліннях культури.

У нашій державі функціонують 26 університетських зоологічних музеїв, де зберігається 1 млн. 551 тис. 500 зразків тваринного світу (без урахування ентомологічних фондів колекцій у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Полтавському національному

педагогічному університеті імені В. Г. Короленка та Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка).

У п'яти з них — Київському, Харківському, Ужгородському, Львівському і Таврійському — зберігається найбільша частина фондового матеріалу, а це 96,67 % від загальної кількості музейних зразків усіх університетських зоологічних музеїв. Крім, того в них зосереджено понад 300 типових зразків (голотипів, лектотипів, паралектотипів і синтипів), зокрема, станом на 2007 р.: у Київському — 179, Львівському — 60, Одеському — 30, Харківському — 20, Таврійському — 12 (це ті цифри, які є доведені та оприлюднені у наукових публікаціях). А, наприклад, без літературних підтверджень, які зараз встановлюються співробітниками цих закладів, у Зоомузеї ЛНУ ім. І. Франка, зберігається понад 200 типових зразків (підтвердження публікаціями отримано для 139 зразків), а у Зоомузеї ХНУ ім. В. Н. Каразіна — понад 300.

2012 рік у музейному житті України відзначився значною кількістю яскравих подій, як дійсно хороших, так і не дуже приємних.

Чи не найсумнішою з них була трагічна смерть Бориса Григоровича Возницького — українського мистецтвознавця, директора Львівської галереї мистецтв, академіка Української академії мистецтв, Героя України (2005), лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка (1990), заслуженого працівника культури України та Польщі, одного з президентів Українського національного комітету Міжнародної ради музеїв (ICOM).

Іншою проблемою 2012 р. стала боротьба за владу і вплив у музейному просторі, через виявлення стосунків у Національному художньому музеї України та Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику. Зав'язкою у всьому стала серія кадрових переміщень Мінікультури, у результаті якої впродовж 20–25 січня 2012 р. кілька провідних заповідників та музеїв України позбулися своїх «старих і професійних» керівників, а натомість отримали нових та амбітних. Такі зміни Міністерство назвало «модернізацією менеджменту», а музейне середовище сприйняло як відверту торгівлю посадами¹...

Наприкінці 2011 р. сталася ще одна «цікава» подія, співзвучна з роком відродження музеїв, — Міністерство освіти і науки України в університетських музеях перевели співробітників на позабюджетне фінансування,

¹ Як пише Віктор Тригуб, редактор журналу «Музеї України», — найодіознішим рішенням стало призначення на пост гендиректора Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника Вікторії Лісничої. Хітом стала історія з Владою Прокаєвою, яку В. Лісничка спочатку влаштувала на посаду заступника з міжнародних зв'язків, а потім звільнила зі звинуваченням у дачі хабара. Цей несподіваний поворот світської хроніки засвідчив тенденцію, яка не простежувалася раніше: музеї — це статусно і престижно. І в цьому негласному визнанні музеїв об'єктом *luxury* сегменту, власне, і полягає одна з причин змагання за музейний ресурс (В. Тригуб, «Музеї України» 31 липня 2012 р.).

або так зване фінансування зі спецфонду. З 2013 р. ця категорія співробітників та інші категорії допоміжного персоналу втратили свій скорочений 36-годинний робочий тиждень та видачу молокопродуктів за роботу у шкідливих умовах. Матеріали анкетування музеїв країни, проведеного Українським центром культурних досліджень спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень у 2012 р., підтвердили, що значна частина музеїв отримують 95–98% своїх ресурсів з державного і комунального бюджетів, використовуючи їх на комунальні послуги, охорону та заробітну платню співробітникам. Витрати на розвиток у більшості музеїв повністю відсутні (Копитько, 2013). У той же час більшість музеїв при навчальних закладах фінансуються за залишковим принципом.

Проте, у складних умовах університетські музеї все рівно працюють і заслуговують усе більшої уваги. Так, 22 лютого 2012 р. колекція павуків кафедри зоології Таврійського національного університету ім. І. В. Вернадського була зареєстрована у списку колекцій комах та павуків світу під аббревіатурою «TNU» (TNU..., 2012). Цей онлайн список базується на книзі Р. Арнета з колегами «Світлові колекції комах та павуків» 1993 року (Arnett et al., 1993) і поповнюється новими відомостями на офіційному сайті. А 13 березня 2012 р. до цього ж списку увійшли колекції комах та павукоподібних Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка під аббревіатурою «ZMD» (The Benedict Dybowski Zoological Museum). 15 березня 2012 року колекції Зоомузею ЛНУ ім. І. Франка були внесені до бази даних Biodiversity Collections Index з кодом 113692 та акронімом ZMD.

Приємно відмітити, що розвиток природничих музеїв при навчальних закладах усупереч складним умовам продовжується, і 19 квітня 2012 року у Таврійському НУ ім. І. В. Вернадського відбулося урочисте відкриття ректором та кафедрою зоології нового «Залу безхребетних тварин» у Зоологічному музеї цього університету.

Ще одним поступом у розвитку музейної справи стосовно громадських музеїв, зокрема при навчальних закладах, стало введення у Конкурс відзначення музейних працівників року (який проводиться у деяких обласних центрах України) номінації «Розвиток музею навчального закладу». Таке рішення музейної спільноти, яка підпорядковується Міністерству культури, свідчить про зростання ролі університетських музеїв у житті громад і суспільства в цілому.

Важливим досягненням року стало відкриття 8 травня сторінки з просвітницькою програмою «Моллюски», яку розробила Лабораторія малакології Державного природознавчого музею НАН України (Моллюски..., 2012). Головною метою створення програми стала популяризація малакологічних знань серед найширших мас населення та зосередження уваги користувачів (від школярів до науковців) на видах вітчизняної фауни.

Поступом музейної справи в Україні у 2012 р. стало привселюдне обговорення і доповнення «Концепції Державної цільової програми розвитку музейної справи на період до 2018 року».

У доповнення до неї нами запропоновано: до пункту 5 «Шляхи і способи розв'язання проблем, строк виконання Програми» у підпункт 3 «Формування музейної системи України, музейного простору» додати: 1) *Здійняти аналіз існуючих музеїв та колекцій при ВНЗ і визначити ті, серед них, зібрання яких заслуговують бути віднесеними до державної частини Музейного фонду України;* 2) *Повернути статус науково-дослідних підрозділів музеям ВНЗ.* 3) *Звернутися до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з проханням, музеям ВНЗ з кількістю фондів понад 50 тисяч (100 тисяч) музейних предметів та (або), у яких зберігаються важливі наукові чи історичні колекції, надати статус окремих науково-дослідних підрозділів університетів;* 4) *Штат малих музеїв укомплектувати хоча б трьома співробітниками: завідувачем (директором), зберігачем фондів та інженером (або реставратором) певної кваліфікації.* До підпункту 6 «Розвиток реставраційної справи» додати: *до штату природничих (зоологічних) музеїв ввестися обов'язкову посаду художника-таксидерміста.* До підпункту 7 «Підготовка кадрів та підвищення престижу музейної професії» додати: *запровадити на базі національних музеїв проведення тематико-практичних семінарів у різних сферах музейної діяльності.*

Крім зазначеного важливо відмітити, що держава у 2012 р. зробила крок у бік розвитку музейної справи в Україні. Зокрема, у податковому кодексі передбачена можливість звільнення культурного продукту від ПДВ, хоч ця норма ще не працює та доповнила перелік платних послуг, які дозволено надавати закладам культури: музеї отримали можливість утримувати кафе та ресторани (!?).

Вагомішою стає в країні природнича музеологія, те, що дуже тривалий час було призабуте, але що має вкрай важливий вплив на формування сучасного світогляду та природничих знань у населення. Підтвердженням цього стало проведення II Міжнародної науково-практичної конференції ICOM України «Сучасні аспекти природничої музеології» (Київ–Канів, 11–14 вересня 2012 р.) учасники якої констатували, що основними аспектами природничої музеології є використання новітніх технологій для формування сучасної експозиції та розвиток, маркетинг і менеджмент сучасного природничого музею. Розглянуті питання засвідчили перспективність розширення поняття музейної сфери за межами самих музеїв, актуальним є також розвиток музейного менеджменту і впровадження природничо-музейної педагогіки.

У серпні 2012 р. опубліковано монографію «Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України» зі стислим описом історії

музейництва у світі та в Україні й інформацією про зоологічні музеї університетів (Шидловський, 2012).

23 листопада цього ж року відсвяткували 40-річний ювілей сучасної експозиції Зоологічного музею Луганського національного університету ім. Т. Шевченка, який останнім часом почав значно активніше працювати (Загороднюк, 2009 та ін.). На відзначення цієї події проведено регіональну конференцію «День зоологічного музею», організовану І. Загороднюком спільно з колегами-зоологами цього університету.

З метою активізації музейної діяльності в Україні на початку грудня відбулася звітно-виборча конференція Національного комітету ICOM, на якій обрано новий керівний склад організації: *Президент* — Лаєвський Сергій (директор Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського); *віце-президенти* — Мазурик Зеновій (голова «Львівської міської асоціації музеїв і галерей»), Остапова Світлана (директор Одеського муніципального музею особистих колекцій ім. О. Блещунова), Пушкарьов Сергій (виконавчий директор Асоціації заповідників та музеїв Криму), Ткаченко Тетяна (директор Кіровоградського обласного художнього музею), Чмелик Роман (директор Музею етнографії та художнього промислу ІН НАН України, Львів).

Приємною звісткою для всієї України став конкурс Благодійного фонду Ріната Ахметова «Розвиток України», в рамках якого оголошено безпрецедентний за масштабами проект із підтримки музеїв — «Динамічний музей». У напрямі «Культурне надбання» переможцем став Державний природознавчий музей у Львові, який отримав 10 млн. гривень на здійснення проекту «Природничий музей: від історії еволюції життя до живого музею» і 500 тис. гривень отримав Музей Івана Гончара на реалізацію своїх освітніх та експериментальних проектів. Вже 18 грудня 2012 р. у Державному природознавчому музеї відбулося відкриття виставки «*Подорож у минуле*». Цією виставкою музей розповідає дивовижну історію невеликого клаптика землі в околицях с. Старуня, що в Передкарпатті, а назва декларує те, що за оформленням експозиції відвідувачі можуть помандрувати від сьогодення до давніх-давен, де жили прадавні люди і тварини.

Проте не все так «гладенько». Наприкінці 2012 р. в Тальному Черкаської області було зачинено Музей історії землеробства, відомий усій країні. Через відсутність фінансування значна кількість експонатів, у тому числі й унікальних — трипільської культури — залишаються без господаря і без догляду. Ще у 2006 році музей «виселили», а іншого належного приміщення не виділили. На сьогодні вже й директор музею звільнився...

На жаль, через відсутність фінансування, не відбувся I Національний музейний форум, який організовували під егідою Міністерства культури

України, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України та Українського центру культурних досліджень. Як зазначали організатори, протягом останнього року в музейній сфері України відбулась ціла низка важливих зрушень, що можуть стати підґрунтям для формування якісно нової національної музейної політики, спрямованої на подолання системної кризи музейної галузі країни та забезпечення належних умов збереження й популяризації національної культурної спадщини. Саме на зближення верхівки державної влади з музейними закладами й було замислено провести Національний форум.

Додаток до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.03.2011 р. № 239. Інформація про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Загороднюк И. В. Зоологический музей Луганского национального университета: история, научная и образовательная ценность // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2009. — Том 6, № 4. — С. 1–8.

Копитько О. Музейний простір України. 1.02.2013 р. — <http://prostir.museum.ua/author/376>.

«Молюски»: просвітницька програма / Лабораторія малакології Державного природознавчого музею НАН України. — Львів, 2012 (8 травня). — <http://www.pip-mollusca.org/>.

Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / За ред. Й. В. Царика. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. — 112 с. — ISBN 978-966-613-940-8.

Arnett R. H., Samuelson G. A., Nishida G. M. The Insect and Spider Collections of the World. Second Edition. — Gainesville: Sandhill Crane Press, 1993. — vi + 310 p.

TNU. Ukraine, Simferopol, V. I. Vernadsky Taurida National University, Department of Zoology, National Arachnological Collection // The insect and spider collections of the world: Full Collections List. — 2012 (22.02.2012, on-line).

Відділ природи Закарпатського краєзнавчого музею: сучасність та перспективи

Михайло БІЛАНИЧ

*Закарпатський краєзнавчий музей; Відділ природи
bilanych@ukr.net; вул. Канітульна 33, м. Ужгород*

Відділ природи Закарпатського краєзнавчого музею (ЗКМ) функціонує з часу заснування музею 1945 р. Від самого початку природнича експозиція ЗКМ сформована з експонатів, які перейшли із колишнього Земського, а також Природничого музею при Ужгородській гімназії, і складалася в основному з чучел тварин.

В наш час природнича колекція ЗКМ поділена на 4 групи основного фонду: ботаніка (Б), зоологія (З), палеонтологія (П), геологія (Г); деякі експонати входять до тимчасової групи (Т).

Геологічна колекція нараховує 1104 екз. Вона представлена вулканічними, метаморфічними та осадовими породами і мінералами. Ботанічний фонд налічує 1187 експонатів. Зоологічна колекція, представлена чучелами, вологими препаратами, скелетами птахів, ссавців, земноводних, плазунів, риб, моллюсків та колекціями комах. Слід зауважити, що значну увагу в залах Відділу приділено колекції водно-болотних птахів, які є важливим елементом орнітофауни краю (Джахман, 2012).

Ентомологічна колекція налічує 2216 од., зберігається у вигляді сухих препаратів. Достойне місце серед музейних експонатів займає колекція вологих препаратів риб із Закарпаття (42 од.), а також земноводних та плазунів — 24 од. Орнітологічна колекція нараховує 278 од., ссавців — 138 одиниць зберігання (Бучмей, 2012).

Палеонтологічна колекція налічує 875 одиниць і представляє палеозоологію і палеоботаніку краю (Біланіч, 2010, 2012). Тимчасова група повністю не досліджена; до неї відноситься 587 од. гербарного матеріалу.

Фондові колекції служать для створення нових та оновлення старих розділів експозицій і виставок. Інформація про частину колекцій і експонатів Відділу природи є опублікованою. Наприклад, опубліковано інформацію про групу експонатів плазунів та земноводних (Попов, 1998).

Частина експонатів розміщена в шести експозиційних залах Відділу природи, а інша частина зберігається в фондах музею. Зали Відділу природи представляють природу Закарпаття відповідно до висотного зонування краю: зали низовини і передгір'я, зали поясу букових лісів і зал зони річкових долин. Крім постійних розділів, в експозиційних залах періодично відкриваються тематичні виставки, наприклад у цей час діє виставка опалів, характерних для Закарпатської області.

Крім експозиційної та фондової роботи, співробітники Відділу природи беруть участь у натуралістичній та екологічній просвіті. Протягом року проводяться заходи, що приурочені до різних екологічних дат.

Наприклад, свято птахів традиційно святкується разом із юннатами Закарпатського обласного еколого-натуралістичного центру. Крім того, у залах експозиції постійно діє виставка «Птах року», що присвячена акції, яку щороку проводить Українське товариство охорони птахів.

Важливою є міжмузейна співпраця. Зокрема, восени 2011 р. відвідувачі Закарпатського краєзнавчого музею мали можливість порівняти природу Закарпаття з природою Східної Словаччини на основі експозиції Відділу природи та виставки, яку організували співробітники Східнословачького музею (м. Кошіце) (Бучмей, Біланич, 2011).

Наразі перед співробітниками Відділу стоїть ряд важливих завдань. Одними з найактуальніших є повна реконструкція експозиційних залів Відділу природи, детальніше дослідження фондових колекцій, формування електронної бази даних експонатів та колекцій, подальший розвиток еколого-просвітницької діяльності та ін.

Біланич М. М. Палеонтологічна колекція хребетних у Закарпатському краєзнавчому музеї // Сучасні аспекти природничої музеології: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 11–13 вересня 2012 р. — Київ–Канів, 2012. — С. 79.

Біланич М. Палеоботанічні зразки в фондовій колекції Закарпатського краєзнавчого музею // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. — 2010. — Вип 9–10. — С. 116–119.

Бучмей О. Природничі колекції Закарпатського краєзнавчого музею // Сучасні аспекти природничої музеології: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 11–13 вересня 2012 р. — Київ, Канів, 2012. — С. 80–81.

Бучмей О., Біланич М. Музейна праця на благо народів // Срібна Земля. — 2011 (23 вересня). — № 26 (804). — С. 7.

Джахман Р. Водно-болотні птахи в колекції Закарпатського краєзнавчого музею (каталог) // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. — Вип. XII. — Ужгород, 2012. — С. 16–24.

Попов В. Земноводні та плазуни Закарпатської області в експозиції і фондах Закарпатського краєзнавчого музею // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. — Ужгород: Патент, 1998. — С. 126–130.

Зоологічні бази даних Державного природознавчого музею НАН України

Роман ГУРАЛЬ

*Державний природознавчий музей НАН України
gural@museum.lviv.net*

Основна роль музею природничого профілю це накопичення і збереження музейних предметів, з метою їх подальшого демонстрування в вигляді експонатів на виставках, експозиціях тощо. І тут виникає головна проблема, коли кількість збережених музейних предметів перевищить певну «критичну масу», в першу чергу постає проблема їх обліку, а в подальшому і простого доступу до них. В до-комп'ютерну ця проблема вирішувалась складанням облікових карток, чи облікових книг в які рукописним шляхом заносилася інформація про облікований музейний предмет. Поява комп'ютерів в музеях спричинив поштовх до ведення обліку з їх допомогою. Як правило, перші варіанти таких баз даних були звичайні текстові файли, які з часом переросли у документи створені з допомогою текстових чи табличних процесорів.

Зрозуміло, що непристосованість цих програм для організації структурованих даних і обмежений набір в управлінні даними, часто ставав причиною пошуку інших програмних продуктів для ведення такої бази даних. Саме це і стало причиною приходу в музейну сферу таких програмних продуктів, як Paradox, FoxPro і інших. Як правило, впровадження їх в повсякденну роботу музейних працівників передбачала певні фінансові витрати з сторони організації для оплати праці по модифікації програмного забезпечення сторонніми фірмами, або у більшості випадків ця робота здійснювалась силами зацікавлених у цьому працівників музею.

Саме по такому сценарію і розвивалися інформаційна структура Державного природознавчого музею НАН України, і музейних баз даних зокрема (Гураль, 2011; Климишин, Гураль, 2012). Перші бази даних працювали в офлайн-режимі. Тобто фізично були розміщені на комп'ютерах операторів, і доступ до них в певний час могла отримати лише одна людина.

Поява в організації внутрішньої мережі став поштовхом до переходу з режиму роботи бази користувач – база, до режиму багато користувачів – база даних (Гураль, 2008). Це відразу виявило необхідність зміни плат-

форми для створення баз даних. Всі уже наявні бази були створені в ранніх версіях FoxPro, які вже на той період часу (1999–2000 рр.) були морально і технічно застарілі і просто не запускалися в тоді наявних на комп'ютерах операційних системах. У зв'язку з цим, була прийнято рішення розробити нову концепцію інформатизації Державного природознавчого музею, одним із її пунктів було впровадження нової мережевої бази даних, яка працює в режимі база даних – користувачі. В первинному вигляді планувалось створити єдину інформаційну систему, для всіх фондів установи. Вона передбачала єдиний для всіх баз даних інтерфейс доступу. Але, як показав наступний досвід експлуатації цієї бази даних, цей підхід себе не виправдав. Головна проблема крилась в тому, що кожна з фондів колекцій установи характеризувалась унікальним набором атрибутів, а зведення їх до однієї форми спричинив велику кількість помилок в операторів баз даних, а що більш критично призвів до появи в таблицях бази даних білих плям. На жаль, у зв'язку з унікальністю набору атрибутів музейних предметів, що зберігаються у фондах установи, створити уніфікований інтерфейс доступу до бази даних не вдалося.

У зв'язку з цим було вирішено створювати бази даних для всіх фондів виходячи із запитів хранителів фонду, які у більшості випадків і є операторами баз даних. В тому випадку, коли оператор і хранитель різні люди, до уваги були взяті всі їх пропозиції, щодо структури бази даних та особливостей інтерфейсу. Слід відмітити, найбільш конструктивні зауваження щодо структури полів в базі даних були отримані від хранителів фонду, а зауваження щодо зовнішнього вигляду новоствореної бази від операторів набору.

Наступним каменем спотикання став вибір платформи для створення бази даних. Зваживши всі за і проти було вирішено створювати бази на основі Microsoft Access. Передумови були для цього створені ідеальні, оскільки офісний пакет від фірми Microsoft використовується всіма працівниками музею, відповідно установлений на всій комп'ютерній техніці. Більш детально про технічні аспекти створення таких баз розглянуті на прикладі малакологічного фонду в попередній публікації (Гураль, 2007).

Станом на січень 2013 р. у Державному природознавчому музеї НАНУ введені в експлуатацію зоологічні бази даних з такими робочими назвами «БД Кліщі», "БД Нематоди", «БД Ногохвістки» і «БД Молюски». З них, найбільшою кількістю записів характеризується остання, з перелічених вище база даних. Загальна кількість записів у ній, станом на 01.01.2013 – 5700. Проаналізуємо її більш детально, оскільки решта перелічених вище баз проектувалися, аналогічно цій базі.

База даних складається з трьох частин: основна форма призначена для управління інформацією, пошукової системи і службових додатків. У структурі бази є три основні форми, що відповідають кількості підрозді-

лів фонду, це «Наземні молюски», «Водні черевоногі молюски» та «Двостулкові молюски». Головним елементом, з яким користувач взаємодіє 90% роботи з базою обрано основні форми. Вони працюють в режимі показу і редагування одного запису і оснащені елементами навігації по записах та вбудованою функцією пошуку.

Експериментальним шляхом було встановлено, що найбільш зручною формою подачі інформації для оператора є не таблична, а у вигляді форми. В той же час, таблична форма виявилась дуже зручною для відображення результатів пошуку. Крім того для зручності оператора і зменшення кількості помилок у головній формі, для більшості полів передбачена функція автодоповнення записів. Пошукова система передбачає гнучку систему пошуку по окремих полях, можливістю задавання кількох вхідних значень на пошук. Службові додатки доповнюють функціонал бази можливостями пошуку населених пунктів в окремій географічній базі і систему макросів для виводу підготовленої інформації придатної для опублікування у вигляді каталогу. Найкращою ілюстрацією роботи цієї бази, на нашу думку, є опублікований 2012 р. каталог Малакологічного фонду ДПМ НАНУ (Гураль-Сверлова, Гураль, 2012).

Отже, створена зусиллями працівників музею база даних повністю задовольняє усі запити, що ставляться до такого типу програмного забезпечення. А проста конвертація даної бази в структурований текст з розділювачами або в формат csv створює необмежені можливості щодо конвертації інформації в інші формати, наприклад для імпорту в MySQL з можливістю подальшого опублікування бази даних в мережі інтернет.

Гураль Р. І. База даних малакологічного фонду Державного природознавчого музею НАН України // Изв. Музейного фонду ім. А. А. Браунера. — 2007. — Т. 4, № 2–3. — С. 61–62.

Гураль Р. І. Особливості створення та функціонування музейних баз даних // ІТОНТ 2008: Мат-ли IV Всеукр. конф. молодих учених (5–7 травня 2008 р., м. Черкаси). — Черкаси, 2008. — С. 8.

Гураль Р. І. Музейные базы данных. Плюсы и минусы их использования // Биологические музеи: роль и место в научно-образовательном пространстве: Мат-лы докл. Всерос. научн.-практ. конф., посв. 80-летию Дагестанского гос. ун-та и 45-летию Биол. музея ДГУ (19–20 июня 2011, г. Махачкала). — Махачкала, 2011. — С. 15–18.

Климишин О. С., Гураль Р. І. Електронні бази даних природничомузейної інформації // Сучасні аспекти природничої музеології: Зб. доп. II Міжн. наук.-практ. конф. (Київ, Канів, 11–14 вересня 2012 р.). — Київ, Канів, 2012. — С. 58–59.

Гураль-Сверлова Н. В., Гураль Р. І. Наукові колекції Державного природознавчого музею. Вип. 4. Малакологічний фонд. — Львів, 2012. — 253 с.

Побудова малакологічної частини експозиції: підходи та проблеми

Ніна ГУРАЛЬ-СВЕРЛОВА

*Державний природознавчий музей НАН України
sverlova@museum.lviv.net, 79008, м. Львів, вул. Театральна, 18, ДПМ НАНУ*

Молюски – велика та цікава група безхребетних тварин, які здавна привертала увагу колекціонерів різноманітністю форм і забарвлення черепашок, легкістю їх багаторічного зберігання. Це не могло не позначитися на складі музейних колекцій, зараз важко уявити зоологічний або природознавчий музей без фондової колекції черепашок і мушель молюсків. Проте і в приватних колекціях, і на музейних експозиціях головна увага приділяється зазвичай найбільш привабливим черепашкам морських тропічних молюсків. Наземні та прісноводні представники вітчизняної фауни або слабо представлені на експозиціях, або їх експонування не привертає особливої уваги відвідувачів.

На нашу думку, причина цього полягає не стільки в зовнішньому вигляді черепашок (менші розміри, простіші форма і забарвлення), скільки в недостатній розробленості теоретичних аспектів їх експозиційного використання (Сверлова, 2005) та в низькому загальному рівні знань стосовно цих груп молюсків. Наземні молюски загалом дуже слабо представлені в українськомовній і навіть у російськомовній науково-популярній або навчальній літературі. Навіть у підручниках для вищих навчальних закладів часто згадують лише виноградного слимака і абстрактних слизняків (Шарова, 2003).

Недостатній інтерес відвідувачів до наземних і прісноводних молюсків вітчизняної фауни можна пояснити також досить одноманітним способом їх експонування, коли у вітринах або на стендах у більш або менш систематичному порядку розташовуються черепашки окремих видів. Такі експонати зазвичай супроводжуються дуже лаконічними етикетками, які часто містять лише латинську назву, іноді – також вітчизняну назву (при цьому часто використовується довільний переклад або проста транслітерація латинської назви) і місце збору. На нашу думку, набагато інформативнішим може бути тематичний підхід до експонування молюсків. При цьому на окремих стендах можуть бути представлені види, найбільш ха-

рактерні для основних типів наземних і водних біотопів певного регіону, наприклад, «Молюски лісів», «Молюски степу», «Молюски текучих водойм», «Молюски стоячих водойм».

Неодмінним розділом такої тематичної експозиції має стати розділ «Молюски населених пунктів», який давав би хоча б загальне уявлення про те, скільки видів наземних і прісноводних молюсків змогли успішно пристосуватися до існування поруч з людиною. Крім того, у цьому розділі (або в окремому розділі «Молюски-вселенці») бажано показати хоча б найпомітніші для неспеціалістів види, цілеспрямовано або (частіше) випадково завезені у відповідні регіони людьми. Для Львівської області такими є, наприклад, садова цепея *Cepaea hortensis* та іспанський слизняк *Arion lusitanicus*. Перший вид привертає увагу пересічних людей красивими різнобарвними черепашками, другий – великими розмірами, яскравим забарвленням і заподіяною шкодою. Перспективною темою є також відображення різних аспектів взаємодії молюсків і людини – від використання молюсків у їжу до символічного значення деяких з них у релігії світу (Godan, 1996).

Під час експонування молюсків не варто забувати, що багато їх видів можуть бути важко розпізнані неспеціалістами. Наприклад, представники родини Clausiliidae мають черепашку дуже специфічної форми, яку важко сплутати з черепашками інших наземних молюсків. Проте розпізнавання окремих видів усередині цієї родини часто до снаги лише вузькому спеціалісту. У такому випадку не варто переважувати експозицію зовнішньо подібними видами. Краще показати черепашки одного-двох з них, а поруч розмістити інформацію щодо видової різноманітності цієї родини (роду, іншої систематичної групи) в регіоні.

Необхідно також враховувати розмірні особливості різних видів молюсків. Серед наземних, прісноводних і навіть морських молюсків, розповсюджених на території України, переважають дрібні види, мало придатні для експонування. Аби показати найменші з них (розміри черепашок яких не перевищують кількох міліметрів), потрібно або розміщення перед ними хорошої лупи (що застосовується в деяких музеях), або використання збільшених об'ємних моделей, а при технічній або фінансовій неможливості їх виготовлення — якісних збільшених фотографій.

Замість того, аби вказувати масштаб фотографій або справжні розміри молюсків (оскільки такі цифри завжди звучать дещо сухо), можна прикріпити збоку пробірку з черепашками. Ще цікавіше відвідувачам було би дізнатися, що в такій маленькій пробірці знаходиться, наприклад, 20 черепашок *Cochlicopa lubrica* або 50 черепашок *Vallonia costata*. Навіть для відносно великих видів молюсків у деяких випадках доцільно показувати збільшені фрагменти черепашок (при наявності складної арматури

в усті, цікавої скульптури поверхні, деяких особливостей забарвлення, погано помітних неозброєним оком).

Не варто забувати, що черепашка — хоча й найбільш довговічна частина молюска, зручна для зберігання та експонування, проте все ж таки лише його частина, причому частина нежива. Крім того, частина наземних молюсків у процесі еволюції втратила зовнішню черепашку, перетворившись з равликів на слизняків. Експонування слизняків у скляних ємностях з фіксуючою рідиною досить швидко призводить до знебарвлення їх зовнішніх покривів. Крім того, прижиттєве яскраве забарвлення деяких видів залежить не від кольору самої шкіри, а від яскравого (жовтого, оранжевого) слизу, який густо вкриває усе тіло. Тому відразу після перенесення до фіксатору такі молюски відразу ніби тьмяніють, стають сіруватими або коричнюватими. Може також згладжуватися рельєф шкіри. Таким чином, показати на експозиції зовнішній вигляд слизняків неможливо без збільшених кольорових фотографій.

У равликів крізь черепашку часто просвічує тіло молюска, тому однобарвна черепашка може видаватися плямистою, біла — жовтуватою тощо. Тому представлені на експозиції додаткові фотоматеріали можуть допомогти у «впізнанні» окремих видів. Крім того, правильно підібрані фотографії є джерелом додаткової інформації щодо характеру пересування молюсків, стадій їх життєвого циклу, внутрішньовидової мінливості. Аби не перевантажувати вітрин та не відволікати увагу відвідувачів від представлених у них матеріалів, серії таких фотографій можуть бути розміщені над шафами, біля дверних або віконних ніш — тобто, у місцях, де не можуть знаходитися інші експозиційні предмети.

За допомогою кольорових фотографій можна додатково показати середовище існування молюсків: типові для тих або інших видів (екологічних груп) біотопи, а також ті стації усередині біотопів, де зазвичай тримаються молюски — наприклад, гниючу деревину, листову підстилку, різні яруси рослинності в лісових або паркових біотопах, прибережну зону великих водойм тощо. Без довгих словесних описів це допоможе наочно уявити спосіб життя експонованих видів.

Цікавим доповненням до малакологічної частини музейної експозиції можуть стати тераріуми (для наземних видів) або акваріуми (для прісноводних) з найбільш атракційними живими представниками вітчизняної малакофауни.

Наприклад, серед наземних молюсків, розповсюджених на території України, для таких цілей можна порекомендувати равликів з родів *Helix*, *Eobania*, *Cepaea*, *Fruticicola*. Слизняки ведуть переважно нічний спосіб життя, ховаючись удень під корою, опалим листям, у ґрунті. Тому вони мало придатні для експонування. Зокрема, подібне поєднання трьох різ-

них елементів (черепашок моллюсків, кольорових фотографій і живих моллюсків у тераріумах) вже було апробовано на тимчасовій тематичній виставці працівниками Дрезденського зоологічного музею (Сверлова, 2005).

Поруч з фотоматеріалами, розміщеними безпосередньо на експозиції, цікавим і змістовним доповненням до «класичної» музейної експозиції може стати також онлайн-середовище. На офіційному сайті музею або в окремих інтернет-програмах, розроблених працівниками музею, може бути представлена додаткова інформація про окремі зразки або види, що знаходяться на постійній експозиції або тимчасових тематичних виставках. Ця інформація може мати найрізноманітнішу форму – від більш детальних описів, які не можуть бути «втиснуті» у відносно невеликі етикетки, до анотованих фотогалерей, інтерактивних екскурсій або популярних онлайн-визначників. Зокрема, після відновлення постійної експозиції Державного природознавчого музею НАН України працівниками лабораторії малакології планується розміщення подібних матеріалів на розробленій ними Просвітницькій інтернет-програмі «Моллюски» (www.pirmollusca.org). При цьому дуже важливо не забувати, що описані вище форми представлення додаткової інформації не повинні замінити справжній похід до музею для ознайомлення з реальною експозицією.

Оскільки більшість населення володіє зараз мобільними телефонами, доцільно розміщувати поруч з виставленими на експозиції матеріалами не лише звичні таблички, але й QR-коди. Останні займають дуже мало місця, проте можуть нести більше 4 тис. символів. Це дозволить не лише дати розширену інформацію про об'єкт, але й скерувати браузер мобільного телефону відвідувача на відповідні веб-ресурси.

Сверлова Н. В. Возможности экспозиционного использования наземных моллюсков вичизняной фауны // Музейний щорічник Чернів. краєзнавч. музею за 2004–2005 рр. — Чернівці: Золоті литаври, 2005. — С. 149–152.

Шарова И. Х. Зоология беспозвоночных: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. — 592 с.

Godan D. Mollusken. Ihre Bedeutung für Wissenschaft, Medizin, Handel und Kultur. — Berlin: Parey, 1996. — 203 S.

Зоологические коллекции: проблемы комплектования, содержания и использования

Альфред ДУЛИЦКИЙ

*Южный филиал Национального университета биоресурсов и природопользования
Крымский агротехнологический университет, г. Симферополь, п. Аграрное,
95492, АР Крым, Украина; e-mail: aidzoo@ukr.net*

Содержание термина детально проанализировано, уточнено и расширено Е. М. Писанцом (2009), который приводит 13 вариантов наименований в зависимости от признаков, по которым коллекция может рассматриваться. Можно заметить, что количество использованных признаков для уточнения содержания и принадлежности коллекции при необходимости можно и увеличить (например, по морфолого-анатомическим признакам коллекционных экземпляров — остеологическая (с уточнением: краниологическая), тушечная, оологическая и т.п. Задачам настоящего сообщения в полной мере соответствует понятие «коллекция научная». Именно с научными коллекциями связано много насущных проблем, часть особенно насущных из них рассмотрена в публикациях разных авторов в настоящем издании (И. Загороднюк, В. Лобков, И. Шидловский).

Мне бы хотелось затронуть здесь еще некоторые моменты, непосредственно касающиеся проблем комплектования и содержания зоологических коллекций. Следует помнить, что зоологический музей и зоологическая коллекция понятия очень близкие, но главным образом по объектам обсуждения, но совершенно различные по многим другим существенным параметрам.

Музейная зоологическая коллекция прежде всего предназначена для экспонирования, требует соответствующего дизайна и правил демонстрирования и состоит преимущественно из чучел, муляжей, художественных, вплоть до трехмерных инсталляций, в настоящее время сопровождаемых разнообразными стерео-, фото- аудиоэффектами, графическими сопровождающими документами и т. п. Музейная зоологическая коллекция в основном не содержит (может не содержать) серийных сборов, может даже не всегда сопровождаться научным документированием экспонатов (т.е. обходиться без научной этикетки).

Что касается зоологической научной коллекции, то здесь общая характеристика кардинально отличается от музейной: объектами коллектирования являются как цельные организмы, так и их части — покровы, скелеты, тушечные экспонаты, черепа, следы жизнедеятельности, фото-, видео- и аудиозаписи. Обязательным атрибутом зоологической научной коллекции является этикетка с указанием помимо всего прочего имени сборщика, автора проведенной идентификации и держателя коллекции (коллектора). Зачастую это может быть одно и то же лицо. Характерной особенностью зоологической научной коллекции является серийный вариант сборов, что не исключает наличие в ней и отдельных единичных (в своем роде) образцов (случаи коллектирования иммигрантов или редких видов).

Зоологическая коллекция не всем протяжении существования зоологической науки является ее неперенным инструментом исследования и документирования изучаемых и обнаруживаемых фактов. Поскольку наука в рамках человеческой культуры является одной из форм ее существования и развития, зоологическая коллекция как самостоятельный научный объект имеет общенациональное культурологическое содержание и на нее в полной мере должен распространяться статус народного достояния, что должно быть, конечно, специально оговорено в соответствующих правополагающих документах.

Так, за рубежом некоторые всемирно известные зоологические коллекции, музеи¹ имеют указание о своем государственном статусе прямо в наименовании учреждения, что вполне заслуживает понимания, уважения и даже подражания с нашей стороны. Но уровень государственного внимания к этой стороне культурологической заботы заслуживает желать большего, чем мы можем видеть в настоящее время.

Зоологические коллекции у нас многие годы находятся в трудном положении. Если в составе академических и высших учебных заведений они по традиции содержатся и поддерживаются более или менее терпимо (хотя и там есть немало проблем), то зоологические сборы и их коллектирование сталкиваются с проблемами, наносящими науке и, следовательно, государству, его имиджу, реальный вред.

Приведу четыре выдержки из научной работы по музееведению (Руденко 2012), позволяющие взглянуть на обсуждаемую проблему из вненаучной сферы:

¹ Например, Zoologische Staatssammlung München (ZSM) или Баварская государственная зоологическая коллекция (Bavarian State Collection of Zoology) — немецкий научно-исследовательский зоологический институт, занимающийся проблемами систематики и фаунистики (Зоологическая..., 2012); или Staatliches Museum für Tierkunde Dresden — один из самых крупных и старых естественно-исторических музеев Европы (Музей..., 2013).

1. «... відвідування музеїв розвиває в людині розуміння процесів опредметнення та розпредметнення культури, що має велике значення для соціалізації особистості, дозволяє йому отримувати більше інформації із навколишнього середовища, глибше розуміти явища культури і природи»;

2. «... музейні працівники мають спільно з іншими представниками гуманітарної сфери, проявити державницьке мислення, запропонувавши відповідним органам влади стратегію музейної ідеологічної роботи, яка б відповідала національним інтересам України»;

3. «Рекреаційний підхід до музейного закладу завдає шкоди науководослідній діяльності музею. Орієнтованість на функцію відпочинку при створенні виставок і експозицій, може завдати шкоди їх науковості, оскільки атрактивні (ті, що привертають увагу) експонати можуть бути менш інформативними. В такому разі, музей формує не науковий світогляд, а задовольняє звичайну цікавість відвідувачів...».

И последняя, но, видимо, самая существенная для понимания имеющихся сложностей:

4. «Суспільно-державна музейна політика виражає ставлення соціуму до музейної сфери в цілому та музейних історико-культурних цінностей зокрема, що проявляється в конкретних заходах. Це ставлення є неоднорідним... Реалізація тієї чи іншої концепції залежить від прихильності влади. Влада може бути державною або недержавною. Перша спирається на державні кошти, правову систему та державні органи влади, друга — на капітал, інформаційні засоби. Залежно від політичного режиму, управління музейними історико-культурними цінностями може мати тоталітарний, демократичний, авторитарний та ін. характер...».

Из 7 документов, посвященных музеям и музейному делу и регулирующих деятельность музеев в Украине (Про положення..., 2013), ни в одном не подчеркиваются и не обсуждаются особенности зоологических коллекций (Писанец, 2009). Имеются указания относительно коллекций, находящихся в государственной собственности, но есть достаточно много коллекционных сборов, которые не имеют никакого статуса по принадлежности. Таким образом, в этих коллекциях нет официальных регистрационных документов, сопровождающих коллекцию: инвентарных журналов, официальных ответственных за сбор лиц, хранение и документальное обеспечение коллекции, специализированных помещений и инвентаря для сбора, препаровки, обработки и хранения коллекции. А главное — нет возможности официально передавать такие собрания в специализированные и центральные хранилища.

В результате такие коллекции не имеют статуса, что оказывается катастрофическим обстоятельством при возможных подвижках штатных со-

трудников учреждений, а также лиц, инициировавших коллекционирование. В качестве примера приведу зоологическую коллекцию Крымского природного заповедника.

Эта коллекция берет свое начало с 1920-х годов, с момента учреждения заповедника. Об этих сборах упоминалось в различных опубликованных и неопубликованных документах. Сообщалось, что в период оккупации Крыма во время II Мировой войны коллекция и библиотечный фонд заповедника были спрятаны, но разными сотрудниками. После войны все библиотечное имущество было возвращено учреждению и до настоящего времени сохраняется в библиотеке, а от коллекции большая часть найдена не была. Высказывались предположения о том, что один из бывших сотрудников заповедника передал эти сборы оккупантам. Во всяком случае, от коллекции осталась ничтожная часть довоенного ее объема.

В 1960–80 гг. коллекция пополнялась по собственной инициативе сотрудников научной части, но в результате реорганизаций, которым неоднократно за свою историю подвергался заповедник, коллекция оказалась бесхозной. Попытку передать ее в коллекционные фонды Института зоологии АН УССР бывшая администрация отклонила, и в конце концов коллекция была изъята из хранилища и как ненужное имущество перенесена в непригодное подсобное помещение. При этом утрачены этикетки на большинстве экземпляров, из-за отсутствия специальных обработок полностью разрушились тушечные препараты, т.е. коллекция практически полностью утратила свое значение и свою ценность. Спасена была только орнитологическая часть коллекции, которая находится в настоящее время в ИЗ АНУ.

Еще один характернейший пример «немузейного» коллекционирования — препарирование и сбор остеологического (преимущественно краниологического) материала во многочисленных медицинских учреждениях, в которых работают штатные сотрудники-зоологи. Их работа сопряжена, в частности, с весьма объемными учетными работами мелких млекопитающих, которые поступают на бактериологическое исследование в специализированные лаборатории. Но и строгий противозидемический режим (Безопасность..., 1994) позволяет после дезинфекции исследованного материала готовить из него краниологические (и другие остеологические), эмбриологические и т.п. препараты. И в некоторых учреждениях эта работа ведется энтузиастами. Но официально научное использование этого весьма масштабного ресурса не предусмотрено.

Как я уже отмечал ранее (Дулицкий, 2007 а–в), аналогичный ресурс зоологического коллекционирования имеется в охотничьей отрасли хозяйства и в отдельных учреждениях он широко используется (напр., охотничье-трофейные коллекции созданы и ведутся во ВНИИОЗ (Россия). На Украине осмысленное и целенаправленное создание таких коллекций возмож-

но пока только в рамках существующих академических и университетских зоологических учреждений ввиду отсутствия таковых охотоведческого направления.

Частные коллекции запрещены (Науковий..., 2013), но этот запрет логически не обоснован. И не работает механизм отслеживания соблюдения этого запрета: частные коллекции все же существуют, существует даже рынок редких видов. Гораздо эффективнее было бы разрешить частные коллекции с их непременно регистрацией и отчетностью о состоянии и движении хотя бы и через какие-то более, чем одногодичные интервалы времени. И еще один весьма существенный момент: Необходим Закон, учитывающий специфику зоологических коллекций. Его создание должно готовиться специалистами-юристами при широком участии специалистов-зоологов, а также коллекционеров-любителей. Закон, подготовленный наспех чиновниками даже из профессионального государственного ведущего учреждения не сможет избежать значительного количества неудачных формулировок, принципиальных подходов, противоречий с другими правоустанавливающими документами.

Серьезные затруднения в руководстве зоологическими коллекциями создает их ведомственная разобщенность с коллекциями других сфер культуры: они регистрируются в Министерстве образования и науки, а зоологические музеи и музеи других направлений — в Министерстве культуры и туризма (Науковий..., 2013), задачи и интересы которых несовместимы и даже несопоставимы.

Обеспеченность обслуживающим персоналом в музее и в коллекции принципиально различны: в музее штат зависит от числа посетителей¹, то в коллекции штат зависит от числа единиц хранения, которое может лишь увеличиваться, т.е. в данном случае штат должен быть постоянным и лишь немного увеличиваться одновременно с развитием коллекции.

Следует отметить недостаточность как количества, так и качества публикаций о коллекциях, коллекционировании и музееведении (это хоть и общая дисциплина, но специализированные, отраслевые музеи всегда отличаются своей спецификой и содержат массу особенностей, различающих их между собой).

Целесообразно систематическое издание отчетов и каталогов академических зоологических собраний и музеев. Такие материалы публикуются, но нерегулярно и без определенного единого алгоритма описания, что затрудняет пользование ими. И если в обоих академических музеях — зоомузее ННПМ (Писанец, 2009) и в ДПМ (Львов), а также в зоомузее Львовского университета этот процесс достаточно упорядочен, то во

¹ Может изменяться по сезонам и по другим периодам, т.е. предусматривается возможность уменьшения списочного состава.

многих других хранилищах издаются не систематические тотальные сведения о сборах, а выборки (то ли в региональном, то ли в систематическом плане, напр.: Девятко, Джамирзоев, 2008) — нередко представляют интерес преимущественно для их составителей.

Заключение

1. Хотя зоологические коллекции, наряду с коллекциями произведений изобразительного искусства и т.п., есть предмет первейшего государственного значения, их сбор, содержание, обработка проводятся без специальной государственной программы. Это прискорбно, особенно на фоне неустойчивости окружающих экосистем, что в недалеком будущем грозит катастрофическими изменениями в окружающей среде, в "зоне" биоразнообразия.

2. Сегодня на Украине систематическим зоологическим коллекционированием занимаются некоторые научные учреждения и учреждения высшей школы, а точнее — эта деятельность является непрерывной практически только в одном из них — в Институте зоологии НАНУ. Даже в Киевском, Львовском, Одесском, Харьковском, Таврическом университетах, известных своими зоологическими собраниями, коллектирование в наше время ведется более или менее фрагментарно, в основном, благодаря энергии и ответственному отношению к работе истинных энтузиастов своего дела. Но усилий даже таких людей для решения общегосударственных задач в этой сфере зоологии, конечно, недостаточно.

3. Объективно сложности с коллекционированием зоологических материалов увеличились как в связи с резким ухудшением финансирования научной деятельности и работы ВУЗов, так и в связи с общим неблагополучием животного мира в стране. Поэтому приняты соответствующие природоохранные законы, ряд других мер, направленных на сокращение изъятия животных из природы. Это привело к усложнению оформления разрешительных документов на сбор животных, особенно "поименно" занесенных в Красную книгу, Красные списки, Списки видов к международным конвенциям и т.п.

4. Можно утверждать, что в настоящее время коллекционируются только те экземпляры животных (в первую очередь теплокровных), которые случайно попадают в руки человека. Да и такие случаи используются далеко не всегда, а в географическом смысле — совсем редко. Этот аспект очень близко соприкасается с деятельностью охотников.

5. Уровень оборудования, оснащения, организации даже самых авторитетных хранилищ зоологических коллекций в нашей стране значительно уступает зарубежным центрам.

6. Наряду с бегом обрисованными негативными проблемами на Украине имеются и некоторые проблемы позитивного содержания, а именно: необходимо добиться более рационального использования зоологических материалов, идущих потоком через некоторые ведомства (напр., санэпидслужба) или государственные, частные и общественные охотничьи организации. В связи с этим украинское зоологическое сообщество должно проявить инициативу и поставить перед собой задачу — разработать:

- а) концепцию комплектования зоологических коллекций;
- б) проект государственной программы по осуществлению в стране зоологической коллекционной деятельности;
- в) по соответствующим каналам передать проект Программы на рассмотрение Совета Министров Украины для ее утверждения.

Безопасность работы с микроорганизмами I и II групп патогенности: СП 1.2.011-94 // Санитарные правила и нормы. 1.2. Эпидемиология. — М.: Госкомсанэпиднадзор России, 1994. — <http://law.rufox.ru/view/9/28171.htm>.

Зоологическая государственная коллекция Мюнхена // Википедия. — 2013 (12.04.2013). — <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.

Девятко Т. Н., Джамирзоев Г. С. Каталог орнитологической коллекции Музея природы Харьковского национального университета им. В. И. Каразина (Кавказ, южные регионы России и Украины, Средняя Азия, Казахстан). — Махачкала: ДГПУ, 2008. — 236 с.

Дулицкий А. И. О коллекционировании в медицинской зоологии // Научные труды зоологического музея Одесского Национального университета: Материалы по изучению животного мира. — Одесса: Астропринт, 2001. — Т. 4. — С. 162–166.

Дулицкий А. И. О коллекционировании зоологических материалов как одной из актуальных задач медицинской зоологической службы Украины / Заповедники Крыма: Биоразнообразие на приоритетных территориях. Материалы 2-й научной конференции (25–26 апр. 2002 г., Симферополь, Крым). — Симферополь, 2002. — С. 65–68.

Дулицкий А. И. О коллекционировании трофейных рогов благородного оленя *Cervus elaphus* L. // Известия Музейного Фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2007. — Т. 4, № 2–3. — С. 6–7.

Дулицкий А. И. Некоторые современные проблемы коллекционирования // Известия Музейного Фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2007. — Т. 4, № 2–3. — С. 7–8.

Дулицкий А. И. Охотничьи виды птиц и млекопитающих Украины как объект и ресурс комплектования зоологических коллекций // Известия Музейного Фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2007. — Т. 4, № 2–3. — С. 8–9.

Музей // Википедия. — 2013 (12.04.2013). — <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.

Науковий об'єкт, що становить національне надбання України // Наукові фонди та музейна експозиція Зоологічного музею [Львівського національного університету]. — 12.04.2013. — <http://zoomus.lviv.ua/zakonodavstvo/>. — (документи:

Про реалізацію окремих положень частини другої статті 28 Закону України "Про музеї та музейну справу" (КМУ 82); Про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України. — (КМУ 1766); Про затвердження Положення про Музейний фонд України. Від 20.07.2000 № 1147; Про проведення у 2010 році огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України (МОН 60); Про затвердження Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти України (МОН 151); Про внесення змін до положень щодо музеїв при навчальних закладах які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України (МОН 640); Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (МОН 239)).

Руденко С. Б. Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей. — К.: НАККІМ, 2012. — 120 с. — ISBN 978-966-452-096-3.

Писанець Є.М. Зоологічні колекції України: значення, сучасний стан і перспективи розвитку / Природнича музеологія: теорія і практика (Матеріали Всеук. наук.-практ. конф., 17–18.9.2009, Кам'янець-Подільський). — Львів, Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 9–17.

Зоологічні колекції та музеї:
збірник наукових праць
Київ, 2014: с. 33–43

Акроніми зоологічних колекцій України

*Ігор ЗАГОРОДНЮК**, *Ігор ШИДЛОВСЬКИЙ***

** Національний науково-природничий музей НАН України
вул. Богдана Хмельницького 15, 01601, Київ; zoozag@ukr.net*

*** Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Грушевського 4, Львів, 79005; zootus@franko.lviv.ua*

Acronyms for Zoological Collections of Ukraine. — **Zagorodniuk I., Shydlovskyy I.** — Analysis of general situation with collections index codes for separate zoological collections and museums in Ukraine are presented. Major advantages and disadvantages of practical application of acronyms are considered. Presented acronym list was compiled, based on existing on-line databases on zoological museums and other biorepositories (Global Registry of Biorepositories, Biodiversity Collections Index, etc). That is the first list of acronyms of zoological collections in Ukraine. Total list of analyzed collections includes 28 items, among them there are academician museums and institutions, zoological museums at national universities, and regional natural-history museums that have no own codes.

Keywords: zoological museums, registry of biorepositories, abbreviations, Ukraine.

Вступ

При описах та інших згадках колекційних зразків, які зберігаються в зоологічних, природничих чи красназавчих музеях, нерідко виникає потреба скороченого позначення назв тих чи інших колекцій або в цілому природничих музеїв. Особливо важливо це при описах в одній праці різномірного матеріалу, який має різні адреси зберігання, у тому числі при описах вибірок досліджених зразків, при описах ареалів на основі підтверджених колекційними зразками місцезнаходжень, вивченні географічної мінливості, посиланнях на місця зберігання типового матеріалу тощо. Скорочені назви колекцій нерідко є неусталеними, і часом взагалі відсутні або, навпаки, існують у кількох версіях, у т. ч. мовних.

Подібні узагальнення нещодавно зроблено для гербаріїв України, яких на сьогодні відомо в межах 59–74 (за: Шиян, 2011). Для зоологічних колекцій України наразі створено перші узагальнення щодо їхньої наявності та наповнення експозицій та фондів (Шидловський, 2012). Система позначень колекцій поки не розвинена, проте розробляється.

Мета цього стислого огляду — узагальнити доступні дані про акроніми відомих зоологічних колекцій (музеїв) та впорядкувати написання акронімів, уживаних у публікаціях різного часу, а також на основі аналізу різноманітних баз даних запропонувати акроніми для зоологічних колекцій та музеїв України, які ще не мають власних скорочень.

Потреби застосування

Застосування акронімів – унікальних буквених кодів, складених з кількох найчастіше початкових літер назви музею, — на сьогодні є дуже необхідним. У час, коли роботи систематичного характеру набули нового змісту та методів, значно зросла актуальність музейних колекцій, які, завдяки акронімам, значно легше розшукувати та ідентифікувати. Саме тому акроніми використовують у якості універсальних посилань на місце зберігання музейних зразків, цитованих у різноманітних наукових працях. Попри це, акроніми як унікальні індивідуальні коди запобігають плутанині при порівнянні колекцій, особливо якщо про останню автор огляду довідується з літературних джерел. Крім того, при написанні наукових праць вони звільняють автора статті від придумування особистого коду для позначення музею чи конкретної колекції, а, навпаки, дають можливість чітко і ясно зрозуміти, які саме колекції характеризуються або згадуються в даній публікації.

Важливо назвати головні галузі наукової та музейної діяльності, в яких існує (і часто проявляється) потреба кодування колекцій:

- 1) позначення досліджених зразків та колекцій у наукових публікаціях,
- 2) ведення каталогів та впорядкування зведених каталогів колекцій,
- 3) пошук відомостей про конкретні колекції у всесвітній мережі.

Засади

Автори дотримувалися практики вживання акроніму самою установою (музеєм) у її документах, на сайтах, у публікаціях. За наявності кількох позначень наводяться найпоширеніші, латиницею та кирилицею. Інші вжиткові позначення наведено у синонімії. При недоступності таких даних та наявності «чужорідних» позначень вказано останні.

У загальному випадку для колекцій з неусталеними акронімами пропонуються такі засади їх формування: 1) акронім бажано наводити латиницею (щоби уникнути різночитань в різномовних публікаціях), 2) утворювати акронім з ключових слів назви самого музею або його головної організації, 3) обмежуватися 3–5 літерами, подаючи їх без розділових знаків чи пробілів, 4) подавати акронім капіталізацією (великими літерами); 5) за наявності і потреби позначення частин колекції подавати їх другою частиною акроніму через дефіс.

Прикладом є «NNHM-P» — колекція палеонтологічного відділу («-P») Національного науково-природничого музею НАН України (ННПМ). У низці випадків акроніми, основа яких обмежена назвами установ у цілому, можуть бути незручними для подальшого аналізу первинних даних, оскільки в таких установах може бути декілька колекцій (напр., при самому музеї і при кафедрі чи лабораторії). Наприклад, в Одеському НУ існує принаймні 5 музеїв, у т. ч. палеонтологічний, анатомічний, мінералого-геологічний, і уточнення «ЗМ» в акронімі важливе (В. Лобков, особ. повід.), аналогічна ситуація й у Львівському НУ ім. І. Франка, де функціонують, окрім зоологічного, ще й палеонтологічний, мінералогічний, рудних формацій, археологічний та музей історії університету.

Важливо також пам'ятати про пізнаваність акроніму. Наприклад, абревіатура ЗМД (Зоологічний музей імені Б. Дибовського при Львівському національному університеті імені Івана Франка) є більш пізнаваною за ЗМЛНУ, оскільки друга частина акроніма — «ЛНУ» — може стосуватися багатьох львівських, луганських, луцьких та інших університетів. На тих самих засадах для ЗМ Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка тут пропонується акронім «ЗМЛГ (ZMLG)», а не «ЗМЛНУ» чи «ЗМЛУ», які ми використовували раніше (напр., «ЗМЛУ» в огляді: Загороднюк, Коробченко, 2008).

Огляд позначень

Одна зі схем позначень використана нами в огляді колекційних зразків кажанів фауни України (Загороднюк, Годлевська, 2001): МПХУ — Музей природи Харківського національного університету; ЗМД — Зоологічний музей ім. Б. Дибовського Львівського національного університету, ЗМКУ — Зоологічний музей Київського національного університету, ННПМ — Національний науково-природничий музей НАНУ (зоологічний музей¹), ДПМ — Державний природознавчий музей НАНУ.

Важливий досвід уніфікації та «персоніфікації» акронімів накопичено колегами при створенні міжнародних баз даних про наявні колекції. Наприклад, відомою на сьогодні стала база даних щодо колекцій комах та павуків світу (Evenhuis, 2013). Серед інших в тому огляді є й 7 колекцій з України (табл. 1), зокрема TNU — колекція ЗМ Таврійського національного університету, і колеги з цього університету послідовно використовують саме цей акронім (П. Гольдін, особ. повід.). Дещо подібна ситуація є й з іншими міжнародними базами, де наведена інформація про деякі зоологічні колекції музеїв України (табл. 2, 3).

¹ ННПМ — це комплекс, сформований з кількох природничих музеїв, з яких зоологічні зразки зберігають два його підрозділи: зоологічний та палеонтологічний відділи (викопні матеріали є також у фондах та на експозиції геологічного та археологічного відділів).

Звертає на себе увагу різноманіття позначень одного й того ж музею у цитованих оглядах (табл. 1–3) та публікаціях. Наприклад, колекції Інституту зоології НАНУ (ІЗАН) в базі даних «Registry of Biological Repositories» (табл. 2) фігурують під трьома акронімами — «ІК», «ІЗАС» та «ЗІК», а в двох інших базах (табл. 1 та 3) — як «SIZK».

Таблиця 1. Акроніми зоологічних зібрань, використані у міжнародній базі даних «Abbreviations for Insect and Spider Collections of the World» (за: Evenhuis, 2013)

Акронім	Повна назва та адресація (за позначенням у: Evenhuis, 2013)
DMLU	Ukraine, Lviv, Dzieduszycki museum
KUMN	Ukraine, Kharkiv, V. N. Karazin Kharkiv National University, Museum of Nature
SIZK	Ukraine, Kiev, Schmaulhausen Institute of Zoology
TNU	Ukraine, Simferopol, V. I. Vernadsky Taurida National University, Department of Zoology, National Arachnological Collection
UASK	Ukraine, Kiev, Ukrainian Academy of Science [<i>правдоподібно, що мова йде про ННПМ НАН України</i>]
ZMD	Ukraine, Lviv, Ivan Franko National University of Lviv, Zoological Museum
ZMKU	Ukraine, Kiev, Zoological Museum [of Kyiv University]

Таблиця 2. Акроніми зоологічних зібрань, використані у міжнародній базі даних «Global Registry of Biorepositories» (GRBio, 2014)*

Акронім	Повна назва та адресація (за позначенням на веб-сайті)
IK	Zoological Institute, Ukrainian Academy of Sciences
IZAS	Institute of Zoology of the Academy of Sciences of Ukraine
NNHMK	National Natural History Museum of the Ukraine [К — Kyiv]
SIZK	Schmaulhausen Institute of Zoology [sic!]
ZIK	Ukrainian Academy of Sciences, Zoological Institute
ZMD	The Benedict Dybowski Zoological Museum
ZMKU	Zoological Museum, Kiev [University]

* До 2012 р. ця база даних була відома як «Реєстр біологічних репозиторіїв» = «Registry of Biological Repositories» (Registry..., 2012).

Таблиця 3. Акроніми зоологічних зібрань, використані у міжнародній базі даних «Biodiversity Collections Index» (за: Biodiversity..., 2013)

Акронім	Повна назва та адресація (за позначенням на веб-сайті)
ACKZM	Acarological Collection of Zoological Museum NMNH NAS
SIZK	Schmalhausen Institute of Zoology — Entomology
ZMKU	Kiev University Zoological Museum
ZMD	The Benedict Dybowski Zoological Museum

Таке різноманіття позначень може створювати плутанину внаслідок того, що різні акроніми позначають одну колекцію, або різні колекції мають однакові акроніми. Саме так виглядає позначення колекцій Інституту зоології НАН України (ІЗАН) — «IZAS»: у базі «Registry of Biological Repositories» (Registry..., 2012) акронім IZAS адресується до ІЗАН, проте у двох інших системах позначень — в «Abbreviations for Insect and Spider Collections of the World» (Evenhuis, 2013) та «Museum Acronyms» у базах колекцій Diptera (Museum..., 2014) — «IZAS» відповідає ентомологічним колекціям Інституту зоології АН Китаю (Пекин), при тому відносно давно, принаймні з 1993 р. Нині прийнято позначати колекції Інституту зоології НАН України переважно як «IZAN».

Подібно до ІЗАН, Зоологічний музей Львівського НУ ім. Івана Франка (тепер частіше відомий як «ЗМД») раніше позначали як «ЗМЛЮ» (наші давніші публікації), «ЗМДЛНУ» (Зізда, 2008) та «ЗМЛНУ» (Біляк, Затушевський, 2010), а в англomовних публікаціях — як «IFNU» (Mejdanani et al., 2006) та «ZML» (Webb et al., 2013). Останній акронім (ZML), застосований британськими колегами-ентомологами, є «зайнятим»: за «Global Registry of Biorepositories» (GRBio, 2014) він відповідає Зоологічному музею Ленінградського університету (РФ), а тому не годиться для позначення зоологічної колекції Львівського НУ.

Інші музеї також мали «додаткові» версії акронімів: Зоологічний музей Ужгородського університету — ЗМУУ, Державний природознавчий музей (у Львові) — ДПМУ. Причиною є те, що при неусталеності назв і акронімів музеїв дослідник створює їх сам, послуговуючись задачами своєї статті. Внаслідок цього з часом виникає плутанина, прикладом чого є «ЗМЛНУ» та «ЗМЛЮ» при позначенні ЗМ Луганського, Львівського чи будь-якого іншого університету з початковою літерою міста на «Л».

Проте, подібні випадки характерні не лише для українських музеїв, але й для «західних». Зокрема, у статті про інвентаризацію великих європейських пташиних колекцій К. Розеляр (Roselaar, 2003) згадує по два акроніми на один музей (всі не з України): Природничого музею університету Гумбольда («ZMB» та «ISZ»); Природничого музею Григора Антіпа у Бухаресті («GAMNH» та «MGAB»), Зоологічного відділу Народного музею у Празі («MNHP» та «NM Praha»); Національного природничого музею Болгарської АН («NMNHS» та «NZMS») та деякі інші.

Акронім «NNHM» (як і NMNH) може відноситися до будь-якого національного музею, а тому варто додавати позначення країни або міста, у даному випадку «U» (Україна) або «K» (Київ), якщо у тексті немає спеціальних пояснень акронімів. Варіант акроніму з «українським» маркером «U» — як «NMNHU» — є у спеціальних статтях останнього часу (Koretsky, Rahmat, 2013 та ін.), а в «Global Registry of Biorepositories» (GRBio, 2014) музей значиться з маркером «K» — як «NNHMK» (табл. 2).

Позначення зоологічних колекцій України

Зірочками відмічено акроніми, які раніше не наводилися (відсутні у доступних авторам джерелах), вони перевірені на збіги у згаданих вище міжнародних базах і пропонуються нами для застосування.

ДПМ, SNHM — Державний природознавчий музей НАН України (англ.: SNHM — State Natural History Museum). Обидва акроніми прописані у статуті музею як його скорочене позначення (А. Бокотей, особ. повід.).

ЗМВУ*, **ZMVU*** — Зоологічний музей Вінницького національного педагогічного університету імені М. Коцюбинського (англ.: Zoological Museum of Vinnytsya State Pedagogical University). Акронім узгоджено з відповідальним за роботу музею доц. О. А. Матвійчуком.

ЗМД, ZMD — Зоологічний музей імені Б. Дибовського Львівського національного університету імені І. Франка (англ.: The Benedict Dybowski Zoological Museum). Ім'я Б. Дибовського не входить в офіційну назву музею, проте у публікаціях авторів поширене саме це позначення (напр.: Загороднюк, Годлевська, 2001; Коробченко, Загороднюк, 2007)².

ЗМДУ*, **ZMDU*** — Зоологічний музей Дніпропетровського національного університету (англ.: Zoological Museum of Dnipropetrovsk National University).

ЗМДОНУ*, **ZMDONU*** — Зоологічний музей Донецького національного університету (англ.: Zoological Museum of Donetsk National University). Акронім узгоджено з завідувачем музею О. Амоліним.

ЗМЖУ*, **ZMZHU*** — Зоологічний музей Житомирського державного університету імені Івана Франка (англ.: Zoological Museum of Zhytomyr State University). Акронім узгоджено з завідувачем музею Е. Король.

ЗМЗНУ, ZMZNU* — Зоологічний музей Запорізького національного університету (англ.: Zoological Museum of Zaporizhzhya National University).

ЗМКУ, ZMKU* — Зоологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка (англ.: Zoological Museum of Kyiv National University). Акронім ЗМКУ використовується у працях співробітників цього музею (напр., Костюк, 2009).

ЗМКРУ*, **ZMKRU*** — Зоологічний музей Криворізького національного університету (англ.: Zoological Museum of Kryvyj Rih National University). Такий акронім найменш схожий на позначення інших музеїв.

² Відмінності у трьох суміжних записах (ЗМ Львівського, Дніпропетровського та Донецького національних університетів) є малими і полягають у додаванні однієї літери (ЗМД → ЗМДУ → ЗМДОУ), що може породжувати сумніви в інтерпретації записів.

ЗМЛГ*, **ZMLG*** — Зоологічний музей Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (англ.: Zoological Museum of Luhansk National University). В акронімі вжито «LG», що є відомим географічним доменом загального користування для Луганщини. Раніше для цього музею автори вживали акронім «ЗМЛУ» (напр.: Загороднюк, 2008 та ін.), який формально не відмінний від одного з акронімів для ЗМ Львівського національного університету імені Івана Франка (тут як ЗМД).

ЗМЛАУ*, **ZMLAU*** — Зоологічний музей Львівського національного аграрного університету (Дубляни – Львів; англійська транслітерація абревіатури Zoological Museum of Lviv National Agricultural University). Акронім узгоджено з відповідальним за роботу музею проф. П. Гнатівим та завідувачем музею П. Хирівським.

ЗМЛВУ*, **ZMLVU*** — Зоологічний музей Львівського національного університету ветеринарної медицини і біотехнологій імені С. З. Гжицького (англ.: Zoological Museum of Lviv Veterinary National University).

МЗМ*, **MZM*** — Зоологічний музей Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Акроніми пропонуються на основі скороченої назви музею — МЗМ (Мелітопольський зоомузей), MZM (Melitopol Zoological Museum).

ЗМУД*, **ZMUD*** — Зоологічний музей Міжнародного гуманітарного університету імені акад. С. Дем'янчука, м. Рівне (англійська транслітерація: Zoological Museum of University named of S. Demyanchuk).

ЗМОУ*, **ZMOU*** — Зоологічний музей Одеського національного університету імені І. Мечникова (англ.: ZM of Odessa National University). Варіанти акронімів обговорювалися з директором музею В. Лобковим: з боку музею питання не актуальне, хоча колега схиляється до згадки в назві О. Браунера, оскільки його іменем названо діючий при музеї «Музейний фонд». Окрім того, уточнення «ЗМ» в акронімі також важливе, оскільки в ОНУ існує кілька музеїв (див. вище). Автори пропонують акронім ЗМБ (Зоологічний музей О. Браунера) з латиничним варіантом BZM (Brauner Zoological Museum)³.

ЗМПРУ*, **ZMPRU*** — Зоологічний музей Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ (англ.: Zoological Museum of Precarpathian National University).

ЗМСУ*, **ZMSPU*** — Зоологічний музей Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (англ.: Zoological Museum of Sumy Pedagogical State University).

³ Аналогічний українському акроніму порядок літер «ZMB» не підходить, бо такий акронім відомий для Naturkunde Berlin Zoological Collections.

ЗМТПУ, ZMTPU* — Зоологічний музей Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (англ.: Zoological Museum of Ternopil National Pedagogical University).

ЗМУЖУ, UZZM* — Зоологічний музей Ужгородського національного університету (ZM of Uzhgorod National University). Серед різноманітних позначень українською є також «ЗМУНУ» (Зізда, 2008), а латиницею — UZNU, ZMUZU, ZMUZ тощо, проте акронім «ZMUZ» «зайнятий», його має Zoologisches Museum der Universitaet Zuerich (GRBio, 2014).

ЗМХНУ*, ZMKNU* — Зоологічний музей Херсонського державного університету (англ.: Zoological Museum of Kherson State University).

МПКХУ, MNKhU — Музею природи Харківського національного університету імені В. Каразіна (англ.: Museum of Nature of Kharkiv National University). Нами раніше вживано «МРКХУ».

ЗМЧКУ*, ZMCKU* — Зоологічний музей Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (англ.: Zoological Museum of Cherkasy National University). Останнім часом у музею немає куратора, акронім узгоджено з нашим колегою М. Гаврилюком.

ЗМЧУ*, CHER — Зоологічний музей Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; акронім «CHER» використано тут аналогічно з акронімом CHEM, яким автори позначають Чернівецький обласний краєзнавчий музей.

ЗМНДУ*, ZMNSU* — Зоологічний музей Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (англ.: Zoological Museum of Nizhyn State University). Назва музею усталена, проте акронім рідко вживається (автори раніше писали «ЗМ НДПУ»: напр., Загороднюк, 2009). Вжитий тут акронім пропонується за підсумками обговорення різних варіантів⁴ із завідувачем музею П. Шешураком, з чим він погодився.

ННПМ, NMNHU — Національний науково-природничий музей НАН України, Київ (National Museum of Natural History, NAS of Ukraine, Kyiv)⁵. При згадці зоологічних колекцій часто мають на увазі Зоологічний відділ (музей) ННПМ (напр., Загороднюк, Годлевська, 2001). Для окремих частин загальної зоологічної колекції ННПМ використовують нарізки «-P» та «-Z» для палеонтологічного та зоологічного відділів ННПМ, відповідно (напр. «NMNHU-P» в: Koretsky, Rahmat, 2013).

ТНУ, TNU — Зоологічний музей Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Сімферополь). Акронім TNU широко вико-

⁴ Акронім «NSU», що пропонувався в обговореннях, не годиться, оскільки преокупований акронімом для Northeastern State University, Biological Collections.

⁵ У 1950–1990-х рр., коли зоологічний та палеонтологічний відділи ННПМ були у складі ІЗАН, їхні колекції згадували під аббревіатурою «ІЗАН» (напр.: Семенов, 1975) або «ЗМИЗУ» (Загороднюк та ін., 1992).

ристовується останні 10–15 років у працях зоологів з ТНУ (П. Гольдін, М. Ковблюк, особ. повід.). В ТНУ зоологічні колекції не єдині, і в подальшому відсутність «зоологічної мітки» в акронімі може виявитися незручною і вимагатиме уточнень, проте колеги вже визначилися.

ЧКМ*, СКРМ* — Черкаський обласний краєзнавчий музей. В поточних документах колеги вживають абрєвіатуру «ЧОКМ», яка збігається з акронімом Чернівецького музею, проте ще є варіант «ЧКМ», який довгі роки використовують у кодуванні експонатів (М. Селівестров, особ. повід.). У латинізованій формі з урахуванням мережевого «ск» для Черкас акронім буде виглядати як СКРМ (Cherkassy Regional Museum).

ЧОКМ, СНЕМ — Чернівецький обласний краєзнавчий музей (Chernivtsi Regional Museum). Акронім СНЕМ запропоновано для Гербарію музею (Шиян, 2011: 351), колегами з цього музею рекомендований також для позначення зоологічних колекцій (І. Скільський, особ. повід.). Акронім «ЧОКМ» використано у працях колег з цього музею у поточному виданні (див.: Скільський, 2014).

Обговорення

Очевидно, що процес уніфікації тільки починається, але він має велику актуальність потребу пізнаваності позначень колекцій, дедалі більші можливості обміну колекціями та інформацією, а також через вже накопичені великі синонімічні ряди в позначеннях одних і тих самих колекцій та значну частку омонімії.

При подальших збігах, яких буде все складніше уникати, особливо при коротких акронімах, актуальним може стати додавання коду країни, спереду або в кінці акроніму. Такими формантами (префіксами або наростками) для позначень музеїв України можуть бути «UA» або «UK», подані через дефіс або крапку. Прикладом може бути «MZM-UA».

Окрім наведеного нами у цій статті списку скорочень назв зоологічних музеїв України потрібно пам'ятати, що ці акроніми є вивіреними за міжнародними базами станом на кінець 2014 року, і тому їх варто у найкоротший час ввести у дію, поки не з'явилися «дублікати».

А це, на нашу думку, означає, що музеям треба:

- 1) визначитися з тим, які з акронімів їм підходять (можливо, колеги погодяться з нашими пропозиціями), або запропонують свої, влучніші,
- 2) зареєструвати свої колекції у відповідних міжнародних базах даних, що робиться досить просто, а потім
- 3) почати вживати такі акроніми в публікаціях, де згадуються чи аналізуються музейні колекції (зібрання).

Подяки

Автори щиро дякують своїм колегам із зоологічних, природничих та краєзнавчих музеїв України — О. Амоліну (ЗМДОНУ, Донецьк), А. Бокотю (ДПМ, Львів), М. Гаврилюку (ЗМЧКУ, Черкаси), П. Гнатіву (ЗМЛАУ, Дубляни), П. Гольдіну (ТНУ, Сімферополь), Д. Іванову (ННПМ, Київ), Е. Король та Н. Стельмащук (ЗМЖУ, Житомир), А. Крону (ЗМУЖУ, Ужгород), О. Матвійчуку (ЗМВУ, Вінниця), М. Селівестрову (ЧКМ, Черкаси), І. Скільському (ЧОКМ, Чернівці), П. Шешураку (НДУ, Ніжин) — за важливі консультації та зауваження при обговоренні теми цієї статті.

Біляк І., Затушевський А. Колекція земноводних Зоологічного музею Львівського національного університету // Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах : Матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Чернівці, 13 листопада 2009 р.). — Чернівці : ДрукАрт, 2010. — С. 271–273.

Загороднюк І. В., Воронцов Н. Н., Песков В. Н. Татранская полевка (*Terricola tatricus*) в Восточных Карпатах // Зоологический журнал. — 1992. — Том 71, вып. 6. — С. 96–105.

Загороднюк І. В. Нориці (Rodentia: Arvicolidae) в басейні Сіверського Дінця: біотопний розподіл, зміни ареалів, видова ідентифікація // Вісник Харківського національного університету. Серія «Біологія». — 2008. — № 7 (814). — С. 74–93.

Загороднюк І. Морфологія епіблеми у кажанів та її мінливість у *Eptesicus "serotinus"* (Mammalia) // Вісник Львівського університету. Серія Біологічна. — 2009. — Вип. 51. — С. 157–175.

Загороднюк І., Годлевська Л. Кажани в колекціях зоологічних музеїв України // Міграційний статус кажанів в Україні. — Київ, 2001. — С. 122–156. — (Серія: Novitates Theriologicae; Pars 6).

Коробченко М. А., Загороднюк І. В. Поширення рідкісних видів степових ссавців на сході України за результатами аналізу зоологічних колекцій // Заповідні степи України : Матер. міжнар. наук. конф. (18–22.09.2007 р.). — Асканія-Нова, 2007. — С. 63–65.

Загороднюк І., Коробченко М. Раритетна теріофауна східної України // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 107–156. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.

Зізда Ю. Морфологічна і кольорова мінливість вивірки звичайної за даними колекційних зборів // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність : Матеріали наукової конференції, присвяченої 145-й річниці заснування Крайового музею в Чернівцях (15 травня 2008 р.) / За ред. І. В. Скільського. — Чернівці : ДрукАрт, 2008. — С. 156–158.

Костюк І. Ю. *Agriopsis budashkini* sp. n. — новий вид пядениці (Lepidoptera, Geometridae, Eppominae) із Крима // Праці Зоологічного музею [Київського університету імені Тараса Шевченка]. — Київ, 2009. — Вип. 5. — С. 61–64.

Некрутенко Ю. П. Дневные бабочки Кавказа: Определитель / Отв. ред. Долин В. Г.; АН УССР. Ин-т зоологии им. И. И. Шмальгаузена. — Киев : Наук. думка, 1990. — 216 с. — ISBN 5-12-001352-X.

Семенов Ю. А. Иктитерий гиппарионовый (*Ictitherium hipparionum*) из мезотических отложений села Черевичного Одесской области // Вестник зоологии. — 1975. — № 2. — С. 34–38.

Скільський І. Черевоні молюски з Національного природного парку «Вижицький» у колекції Чернівецького обласного краєзнавчого музею // Зоологічні колекції та музеї. — Київ, 2014. — С. 73–81. [Це видання].

Шиловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. — 112 с. — ISBN 978-966-613-940-8.

- Шиян Н. М.* (ред.-укл.). Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum. — Київ, 2011. — 442 с. — ISBN 978-966-542-492-5.
- Biodiversity Collections Index / Hosting by Royal Botanic Garden Edinburgh.* — 2013. — http://biocol.org/search/index/new_search/true/search/@location:UA
- Evenhuis N. L.* Abbreviations for Insect and Spider Collections of the World. — 2013. — <http://hbs.bishopmuseum.org/codens/codens-inst.html>
- Global Registry of Biorepositories.* — <http://grbio.org/>
- Hyam R.* Nature of Biodiversity Collections Index. — http://www.hyam.net/blog/wp-content/uploads/2011/06/report_02.pdf. — P. 1–5.
- Koretsky I. A., Rahmat S. J.* First records of fossil Cystophorinae (Carnivora, Phocidae): Middle Myocene seals from the Northern Paratethys // *Rivista Italiana di Paleontologia e Stratigrafia.* — 2013. — Vol. 119, N 4. — P. 325–350.
- Mejdalani G., Takiya D. M., Carvalho R. A.* Notes on Neotropical Proconiini (Hemiptera: Cicadellidae: Cicadellinae), IV: lectotype designations of *Aulacizes* Amyot & Audinet-Serville species described by Germar and revalidation of *A. erythrocephala* (Germar, 1821) // *Arthropod Systematics & Phylogeny.* — 2006. — Vol. 64 (1). — P. 105–111.
- Museum acronyms.* Type depository acronyms and additional collection information // Agricultural Research Service / USDA (US Department of Agriculture). — USA: White House, 2014. — <http://www.sel.barc.usda.gov:8080/diptera/Tephritidae/acronyms.html>
- Registry of Biological Repositories.* Institutional acronyms and collection codes. — 2013 (9.04.13). — <http://www.biorepositories.org/institution>
- Roselaar C. S.* An inventory of major European bird collections // *Bull. B.O.C.* — 2003. — Vol. 3 (2). — P. 253–337.
- Webb M. D., Ramsay A. J., Lemaitre V. A.* Revealing the identity of some early described European Cixiidae (Hemiptera: Auchenorrhyncha) — a case of “forensic” taxonomy; two new combinations and a name change for *Reptalus panzer* in Britain // *Acta Musei Moraviae, Scientiae biologicae.* — 2013. — Vol. 98 (2). — P. 57–95.

О сборе и хранении музейных коллекций

Владимир ЛОБКОВ

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
ул. Дворянская, 2, г. Одесса; zootuz@te.net.ua*

Одно из основных направлений деятельности зоологических музеев – создание, хранение и пополнение коллекций. С их помощью можно вести долговременный мониторинг состояния популяций животных и природных сообществ, особенно в ходе изменения климата. В настоящее время значение репрезентативных музейных коллекций постоянно возрастает, так как они являются научной документацией природного биоразнообразия, которое может сократиться уже в ближайшем в будущем. Они дают представление о современном и прошлом состоянии видов и отдельных популяций, а также возможность прогноза их изменений в будущем. «Научно обработанные и документально систематизированные музейные коллекции натуралий, а также базы данных природоведческой информации, можно считать наиболее совершенными информационными материалами регионального и локального уровня» (Климишин, 2007).

Для целей коллектирования используются разные способы получения материалов: специальная добыча, сбор павших особей (погибших на дорогах, в рыболовных снастях), приобретение у частных лиц и др. Для хранения представляют интерес не только традиционные музейные материалы (сухие и влажные препараты), но и перья, фрагменты тканей, фиксированные в специальных жидкостях или глубокозамороженные, кости и зубы млекопитающих.

Сбор коллекционных материалов возложен на сотрудников музеев. Его собирают также научные работники в ходе выполнения полевых исследований, студенты в период производственных практик, выпускники вузов, частные коллекционеры.

Во второй половине прошлого столетия советские музеи интенсивно пополнялись. Природоохранное законодательство только начинало формироваться, разрешений на сбор животных, кроме некоторых видов не требовалось. Регламентация и упорядочивание пользования животным миром необходимы, но те формы, которые они приобрели в последнее

десятилетие, не только бесосновательно осложняют музейную работу, но и делают невозможным пополнение зоологических коллекций.

Для добычи животных с научной целью требуется разрешение Министерства экологии и природных ресурсов Украины. Для его получения необходимо предварительное согласование заявок в нескольких инстанциях, в каждой из которых нужно доказывать важность научных исследований и пополнения коллекций перед чиновниками, не компетентными в вопросах зоологической науки и музейной деятельности. В действующих «Правилах выдачи разрешений на использование диких животных ...» от 26.05. 1999 г. (далее «Правила») не конкретизированы требования к согласованиям. Они понимаются чиновниками так, как им выгодно, что предполагает волокиту и коррупционные действия. Мотивом для отказа в согласовании заявки на изъятие особей некоторых видов в областных подразделениях экологических служб становится не только принадлежность к Красной книге Украины (2009), но даже упоминание их в областных списках редких видов, которые не имеют юридического статуса.

В последнее издание Красной книги Украины включены многие виды, численность которых неизвестна, экология не изучена. Некоторые из них, и поныне остающиеся вредителями сельского хозяйства и частных подворий, специально уничтожаются населением (белозубый слепыш, суслики, черный хорек и пр.). Другие элиминируются случайными воздействиями: запутываются в рыболовных снастях (норка европейская, выдра, выхухоль, нырковые утки), погибают под колесами автомашин на дорогах, отлавливаются попутно при промысловом лове рыбы и ракообразных (редкие рыбы и беспозвоночные), погибают от ядохимикатов, еще используемых в сельском хозяйстве (редкие насекомые и др.). При этом их гибель не фиксируется, а виновные в ней не наказываются.

Иначе обстоит дело, если добыча таких редких животных необходима для проведения исследований или для комплектования научных коллекций. Их добыча документируется. Эта информация обнаружится в диссертациях, научных публикациях, музейных каталогах и может стать основанием для привлечения авторов к ответственности, если разрешения на их изъятие не выдавались.

Таким образом, в одних случаях редкие животные могут подвергаться непреднамеренному уничтожению безнаказанно, но в других за их сбор для научных целей коллекторы могут быть привлечены к строгой ответственности. Такое положение дел становится препятствием для пополнения коллекций. Возможность привлечения к ответственности за действия, повлекшие случайную и непреднамеренную гибель животных, препятствует сбору научных материалов. Запись в учетных документах фамилий и адресов граждан, доставивших в музей тушки «краснокнижных» видов является основанием для их преследования со стороны должност-

ных лиц природоохранных органов. Выбросить такое животное или скрыть факт его добычи оказывается удобнее, чем сдать в музей и рисковать предъявлением исков и штрафов. В результате утрачивается научная информация и уникальные возможности поступления в музеи ценных материалов.

Также чревато привлечением к ответственности упоминание фамилий сборщиков и дат добычи в паспортах музейных экспонатов. Чтобы избежать этого музейные сотрудники исключают из них фамилии коллекторов, изменяют даты добычи. Это приводит к искажению информации и частичной утрате научной ценности материалов.

В проекте постановления Кабинета министров Украины, и в предложениях НАН Украины при выдаче разрешений на виды, внесенные в Красную книгу Украины, предусматривается компенсация за изъятие в научных целях в размере от 1 до 50 % от стоимости иска за уничтожение одной особи данного вида. Но оттого, что гибель животного будет оплачена, численность редкого вида все равно уменьшится на одну особь, а средства из одного государственного счета перечислятся на другой, т. е. останутся там, где и были – в государстве.

Подобную норму регламентации изъятия устанавливают, вероятно, потому, что законодатель понимает, что особых угроз для существования большинства видов, занесенных в Красную книгу, не существует. Не может 542 вида животных находиться в угрожающем состоянии и требовать специальных мер защиты в стране, где сельское и лесное хозяйства пришли в упадок и не оказывают даже того губительного влияния на природу, которое они оказывали еще в конце 1980-х годов, когда список редких видов был много короче: 85 видов в 1980 г. и 383 вида в 1994 г. (Червона книга ..., 2009).

Сбор коллекций массовых видов млекопитающих осложняется неоправданным запрещением традиционных способов отлова. В новой редакции статьи закона Украины «О животном мире» в статье 52-1 запрещено использование давящих орудий лова, вероятно, из-за причинения животным особых мучений. Однако давилки для мышевидных грызунов и кроликов относятся к орудиям ударного действия и не удушают, а оглушают и убивают животных, причем в течение нескольких секунд, что соответствует международным требованиям к методам умерщвления животных. Авторы законопроекта, вероятно, не были осведомлены о принципах их действия. Они являются подчас единственными эффективными и наиболее доступными средствами для добывания мелких млекопитающих и незаменимы в практике дератизационных работ, в научных исследованиях и музейном коллектировании.

В настоящее время из-за указанных ограничений и бюрократических подходов добывание животных с соблюдением установленных правил становится невозможным. Но их массовая гибель, в том числе и «красно-книжных», продолжается, так как ее невозможно предотвратить при сельскохозяйственных работах, истреблении вредителей, рыбном промысле, на автотрассах под колесами автомашин. И масштабы этой гибели много больше того количества особей, которое требуется для научных работ и пополнения коллекций.

Излишнее ограничение сборов натуралий, в связи с природоохранными законодательствами стран Европы уже привело к сокращению или прекращению пополнения зоологических коллекций европейских музеев, что неизбежно приведет к кризису в зоологической науке в будущем.

Чтобы избежать их участи, в Украине необходимы определенные изменения законов, упрощающие практику пополнения и оборота государственных зоологических коллекций.

1. Следует признать государственные музеи законным хранилищем зоологических объектов. Нахождение в них любых материалов, в том числе, и от редких животных должно считаться законным, независимо от источников их поступления в музей. В статье 18 (Формирование Музейного фонда Украины) закона «О музеях и музейном деле» следует прописать норму об освобождении граждан от ответственности и возмещения ущерба за добровольную сдачу в государственные музеи случайно добытых редких животных (как и других музейных предметов), подобно тому, как освобождаются от ответственности лица, добровольно сдавшие незаконно хранящееся у них оружие.

2. Особый порядок выдачи разрешений на изъятие из природной среды животных из Красной книги Украины следует сохранить только для видов категорий исчезающие и уязвимые. Отнесенные к остальным категориям (редчайшие, нецененные и недостаточно изученные) не заслуживают ограничений и компенсаций изъятия в научных целях и для пополнения коллекций. Как можно сохранять виды, не ведая причин, обуславливающих их малочисленность? А выяснять последние можно только специальным изучением, требующим применения разнообразных методов, в том числе связанных с посмертными исследованиями особей. Прежде всего, это касается видов, недостаточно изученных и нецененных, включение которых в Красную книгу Украины вообще не обосновано из-за отсутствия информации об их численности и состоянии популяций.

3. В новой редакции Правил... следует исключить процедуру согласования заявок на областном уровне, либо сделать ее прозрачной, конкретизировав вопросы, по которым проводится согласование, и предусмотреть однозначность их толкования чиновниками.

4. Следует уточнить поправки в закон Украины «О животном мире», исключив из статьи 52-1 запрещение применения давящих орудий лова для добывания мелких млекопитающих, или конкретизировать виды таких устройств, не включая в список давилки и кротоловки, или оговорить (как это оговорено для мононитковых сетей): «за исключением отлова животных для научных целей и пополнения зоологических коллекций».

Инициаторами указанных изменений в законах Украины должны выступить научные общества, другие объединения граждан, заинтересованные в пополнении зоологических коллекций и проведении научных исследований.

Климишин А. С. Роль музейных коллекций натуралий в мониторинговых природоведческих исследованиях // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — 2007. — Т. 4, № 2–3. — С. 11–12.

Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова. — К. : Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с.

«Зоологічний музей» Сумського державного педагогічного університету: сумні реалії

Ігор МЕРЗЛІКІН

*Кафедра зоології, анатомії і фізіології людини та тварин
Сумського державного педагогічного університету;
mirdaodzi@gmail.com; вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002*

В наш час усі університети (притому, не тільки національні), які йдуть «у ногу» з часом, мають свої зоологічні музеї і людей, які наглядають за ними. На жаль, Сумський державний педагогічний університет до числа таких вищих навчальних закладів не належить.

На кафедрі зоології, анатомії і фізіології людини та тварин існує дві спеціалізовані аудиторії: № 206, де проводяться заняття з зоології безхребетних, та № 201, де проводяться заняття з зоології хребетних. Зараз аудиторія 201 має назву «зоомузей». Оскільки за всю історію університету (з 1924 р.) «зоомузей» ніколи не був окремим структурним підрозділом, то і будь-яка інформація про нього відсутня (Шидловський, 2012).

Зоомузей у 201-й аудиторії через невеликі розміри приміщення має відносно невелику кількість експонатів, проте деякі з колекційних матеріалів датуються початком ХХ ст. (найбільш давній експонат – опудало бурундука, здобутого у 1910 р.). Окремі експонати привезені з інших континентів. На вітринах представлені колекції риб, земноводних, плазунів, птахів і ссавців, більшість з яких зустрічається на території Сумської області. Наукових фондів в кабінету не має. Всі тушки птахів і ссавців використовуються у якості роздаткового матеріалу для студентів при вивченні систематики, тому більшість з них знаходяться у незадовільному стані. Стандартні етикетки, які були на них раніше, зараз на більшості зразків відсутні.

На вітринах виставлені мокрі препарати риб (83 екз.), головним чином з Сумської області, амфібій (17 екз.), плазунів (15 екз.), яєць і гнізд птахів (відповідно 41 і 16 екз.), 206 тушок і опудал птахів і 72 і тушок і опудал ссавців.

Більшість опудал та тушок птахів виготовлено на той час асистентом кафедри М. Є. Матвієнком в кінці 1950-х і у 1960-х роках під час збору

матеріалів для його дисертації «Птицы Сумской области» (Матвієнко, 1971). Його робоча колекція складалася із 706 тушок и 105 опудал (Матвієнко, 2009). Чимало експонатів птахів та колекція яєць зібрані та виготовлені доц. М. П. Книшом. Автором (І. Р. Мерзлікін) виготовлено мокрі препарати риб з Сумської області.

У кабінеті безхребетних на вітринах демонструються представники різних класів і рядів безхребетних тварин, які мешкають на Сумщині, в Україні та в інших кліматичних і географічних зонах. Особливо цінною є колекція тропічних жуків, яка складається з 6-ти коробок.

Велику увагу поповненню колекцій безхребетних приділяє випускник Сумського ДПУ, нині в. о. завідувача кафедрою канд. біол. наук доцент О. В. Говорун, який не тільки суттєво оновив, але і поповнив виставочні експонати за рахунок власних колекцій, які він регулярно привозить із експедицій і закордонних поїздок.

Фондові колекції переважно комах та молюсків формуються ним під час проведення польової практики із студентами на біологічному стаціонарі університету — «Вакалівщина», дальньої комплексної практики з біології до Криму та під час наукових експедицій по Сумській області та інших областях України. Наразі тут зберігається більше 60 коробок, заповнених зборами комах.

На даний час кабінети безхребетних і хребетних мають більше експонатів, ніж Сумський обласний краєзнавчий музей.

Хоча аудиторія 201 не відповідає і не відповідає жодним вимогам, що пред'являються до справжнього наукового музею, вона продовжує інтенсивно використовуватися і у позаучбовий час. Студенти, які проходять педагогічну практику, причому інколи навіть небіологічних спеціальностей, постійно проводять тут екскурсії для учнів загальноосвітніх шкіл та гімназій. У цю аудиторію постійно водили і продовжують водити всіх офіційних (і неофіційних) відвідувачів нашого університету. Тут проводяться заняття для студентів з дисциплін «Зоологія хребетних» та «Музеєзнавство».

Таким чином, «зоомузей» виконує значну просвітницьку функцію не лише для нашого вузу, але і для всього міста і навіть області. Його роль особливо зростає в нинішній період у зв'язку з входженням України в Болонський процес.

Разом із кабінетом 206 він є «найяскравішими» аудиторіями біологічного факультету, яку обов'язково демонструють під час проведення «Дня відкритих дверей» нашого університету. Тобто музей відіграє дуже вагомую роль у профорієнтації учнів, що особливо важливо в нинішній період послаблення інтересу до біологічних спеціальностей і скорочення набору

на біологічний факультет. Ця роль значно посилилася би, будь він обладнаний належним чином.

На жаль, нині шафи, в яких зберігаються експонати, застаріли як морально, так і фізично. Багато експонатів так само потребують оновлення. Проте виготовлення чучел і розміщення їх в експозиції — це досить складний процес, що вимагає певної підготовки і значних витрат часу. Тому для цієї мети необхідна людина, що спеціально займається цією справою. До того ж і в цій, і в 206-й аудиторіях у дві зміни проводять заняття не тільки природничо-географічного, але й і інших факультетів університету, що вже призвело до втрати декількох експонатів і зношеності цих аудиторій.

Проте, виходячи із нинішніх реалій, перспектива перетворення зоологічного кабінету у справжній зоологічний музей здається досить песимістичною.

Матвеевко М. Е. Птицы Сумской области : Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Харьков, 1971. — 25 с.

Матвиенко М. Е. От редактора // Очерки распространения и экологии птиц Сумской области (60-е годы XX ст.). — Сумы : Университетская книга, 2009. — 210 с.

Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — С. 77. — (Серія «Біологічні студії»).

Герпетологическая коллекция Музея природы Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина

Александр ЗИНЕНКО

*Музей природы Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина
zinenkoa@yahoo.com; Музей природы ХНУ, ул. Тринклера 8, Харьков, 61058*

В Музее природы Харьковского национального университета хранится одна из крупнейших и старейших зоологических коллекций в Украине. Музей возник в 1807 г. как «Натуральный кабинет» при Харьковском университете, и за время своего двухсотлетнего существования он сменил ряд названий: «Зоологический кабинет» в 1838–1907 гг., «Зоологический музей» в 1907–1945, «Музей дарвинизма» в 1945–1969, «Музей естествознания» в 1969–1975, «Музей природы» с 1975 по настоящее время (Физико-математический факультет..., 1908, Грубант, Рудаева, 1955; Астахова и др., 1980).

Нет никаких данных о том, какие герпетологические экспонаты хранились в Музее природы в первые годы его существования. Это связано с тем, что в первое время описи были только у некоторых коллекций. В донесении И. А. Крыницкого 1825 г. во время вступления его в должность заведующего кабинетом указывается, что «...классы пресмыкающихся и рыб вообще бедны; между ними есть экземпляры весьма редкие и любопытные, но, к сожалению, нет никаких туземных произведений ...» (цит. по: Систематический каталог..., 1854).

Определить какие из экспонатов были в этой первичной коллекции, к сожалению, невозможно. Старейшие экземпляры датированы 1827–28 гг. годами и относятся ко времени, когда Кабинетом заведовал И. А. Крыницкий, собиравший зоологические коллекции в окрестностях Харькова, а также во время поездок в Одессу и на Кавказ (Систематический каталог..., 1854): обыкновенный тритон, обыкновенная медянка, водяной уж, сарматский полоз, степная гадюка.

Следующим важным этапом формирования коллекции были 1860–90-е годы. В это время поступали хотя и немногочисленные, но очень интересные экспонаты: червяги, пипа, ринодерма Дарвина, американские безлегочные саламандры, американский и европейский протеи, гавиал, китайский аллигатор, сейшельская черепаха, морские черепахи, триониксы,

мата-мата, гаттерия, ядозуб, дракончики, молох, фринозомы, аптечные сцинки, жемчужная ящерица и т. д. По большей части они были приобретены в Европе, в частности в Праге у доктора В. Фрича.

В 1876 г. по завещанию были переданы змеи, в основном экзотические, из коллекции Измаила Яковлевича Ковалевского. Чуть позже поступили зоологические сборы из Юго-Восточной Азии и Японии, привезенные харьковским врачом П. Н. Савченко из кругосветного плавания на клипере «Гайдамака» (на этикетках стоят даты 1877 и 1890 гг.; среди наиболее интересных поступлений — один из двух первых в Российской империи экземпляров гигантской саламандры).

В это же время от частных лиц, зачастую студентов или преподавателей университета, поступают единичные экземпляры, представляющие фауну Российской империи. Заметный вклад в расширение коллекции экзотических видов внесли сборы с Малайского архипелага 1909 г. профессора ботаники Харьковского университета В. М. Арнольди. Историческую ценность представляют сборы профессора Харьковского университета В. М. Черняева, герпетолога, выпускника Харьковского университета С. А. Чернова и других.

Многочисленные поступления, ставшие основой систематической научной коллекции герпетофауны Палерктики, относятся ко времени руководства «Зоологическим кабинетом», а позже «Зоологическим музеем», профессора Харьковского университета, академика АН Украинской ССР Александра Михайловича Никольского, который во время написания знаменитых монографий, посвященных амфибиям и рептилиям Российской империи (1905, 1907, 1913, 1915, 1916, 1918), нуждался в сравнительном материале. Около 190 экз. змей, 100 экз. ящериц и 50 экз. земноводных были собраны известными зоологами и путешественниками конца XIX и начала XX века (С. И. Билькевич, Я. Ф. Бедряга, А. А. Браунер, Ю. Н. Воронов, Т. П. Гордеев, Н. Я. Динник, Н. А. Зарудный, А. Н. Казнаков, Н. Ф. Кашенко, А. Н. Козлов, А. Ф. Ляйстер, А. Ф. Миддендорф, П. С. Михно, Л. А. Молчанов, А. Ф. Ляйстер, Д. Д. Педашенко, В. И. Роборовский, К. А. Сатутнин, А. Б. Шелковников, С. А. Чернов, И. Д. Черский и др.), поступили из Западно-Сибирского, Троицкосавского и Читинского отделения Российского географического общества, из коллекций Асхабадского, Кавказского и Красноярского музеев. Вероятно, сравнительная коллекция А. М. Никольского формировалась главным образом за счет экспонатов, выписанных им из Зоологического Музея Академии Наук в Санкт-Петербурге. Кроме того, многие экспонаты поступали непосредственно от сборщиков или из других коллекций.

В типовой коллекции амфибий Музея — лектотип *Turanomolge mensbieri* Nikolsky, 1918, синтип *Bufo vulgaris* var. *sachalinensis* Nikolsky, 1905, голотип *Hyla arborea ussuriensis* Nikolsky, 1918, синтип *Rana semiplicata*

Nikolsky, 1918, лектотип *Hyla arborea schelkownikowi* Chernov, 1926, лектотип описанной И. А. Крыницким *Rana dentex* Krynicki, 1837. В типовой коллекции рептилий — паралектотипы *Phrynocephalus caudivolvulus* var. *moltschanovi* Nikolsky (1913: 34) (младший синоним *Phrynocephalus guttatus guttatus* (Gmelin, 1789)), паралектотип *Phrynocephalus strauchi* Nikolsky (1899: 21), синтип *Phrynocephalus alpherakii* Bedriaga in Nikolsky (1905: 470) (синоним *Phrynocephalus guttatus alpherakii* Bedriaga in Nikolsky, 1905), синтипы *Ablepharus saposhnikovi* Kaščenko (1909: 126) (синоним *Asymblypharus alaicus kucenkoi* (Nikolsky, 1903)), синтип *Lacerta caucasica* var. *tenuis* Nikolsky (1910, с. 496) (синоним *Darevskia raddei* (Boettger, 1892)), голотип *Scapteira bilkewitschi* Nikolsky (1905: 486) (синоним *Eremias (Rhabderemias) scripta lasdini* (Tzarewsky, 1917)), паралектотипы *Glauconia hamulirostris* Nikolsky, 1907, синтип *Eryx miliaris* subsp. *nogaiorum* Nikolsky, 1910, голотип *Coluber czerskii* Nikolsky, 1914, синтипы *Coluber schmidtii* Nikolsky, 1909, синтип *Ancistrodon halys caucasicus* Nikolsky, 1916, лектотип *Vipera berus dinnikii* Nikolsky, 1913, паралектотип *Vipera kaznakovi* Nikolsky, 1909, голотип и паратипы гадюки Никольского *Vipera nikolskii* Vedmederja, Grubant et Rudayeva, 1986 (Vedmederja et al., 2009). Большинство типовых экземпляров, которые хранятся в музее, описаны А. М. Никольским.

После революционных событий 1917 года поступления в герпетологическую коллекцию значительно сократились, а затем, во время Второй Мировой войны, прекратились практически полностью. Новый этап роста коллекции начинается в 1950 г. и связан с регулярной организацией экспедиций директором Музея с 1946 по 1975 г. В. Н. Грубантом и деятельностью заведующего сектором герпетологии Музея природы В. И. Ведмедери, проработавшего в Музее природы с 1961 по 1989 г., и организовавшему сеть сборщиков из юннатов, харьковских натуралистов и членов харьковского террариумистического общества «Turanomolge». Главным образом за счет таких экспедиций в 70–90 гг. XX века в Музей поступила большая часть (по количеству экземпляров) герпетологической коллекции. Выборки многих видов фауны бывшего Советского Союза становятся серийными.

В настоящее время в коллекции хранятся представители более чем 110 видов амфибий, 31 вида черепах и 12 видов крокодилов, 161 вида змей, около 250 видов ящериц и амфисбен и один из двух видов гаттерий, а численность коллекций превосходит 12 тысяч единиц хранения. Наиболее полно представлена фауна Северной Палеарктики с серийным материалом только с территории бывшего Советского Союза.

Герпетологическая коллекция имеет большое научное и историческое значение. Она послужила и продолжает служить материалом для работ по систематике, фаунистике и морфологии, начиная с И. А. Крыницкого

и по сегодняшний день. С коллекциями регулярно работают студенты, аспиранты и ученые Харьковского университета и других научных учреждений Украины и других стран.

Музейные коллекции — отправная точка для исследований систематики, описания разнообразия. Охрана природы, ведение охранных списков, выделение приоритетных для сохранения природы территорий, наблюдение изменений в фауне географических регионов и в распространении отдельных таксонов в значительной степени опираются на музейные коллекции, которые должны быть легко доступны для специалистов. В настоящее время одним из приоритетных направлений развития коллекции должны быть ее каталогизация, организация доступа к основным данным через сеть Интернет, организация коллекции генетического материала.

Астахова Е. В., Ведмедера В. И., Колодько К. М. и др. О зоологических коллекциях Музея природы ХГУ. Сообщение 1. Типы беспозвоночных: губки, кишечнополостные, плоские, круглые, кольчатые черви, моллюски. Классы позвоночных: земноводные, пресмыкающиеся, птицы, млекопитающие // Вестн. Харьк. ун-та. Проблемы онтогенеза, гетерозиса и экологии животных. — 1980. — № 195. — С. 92–95.

Грубант В. Н., Рудаева А. В. К истории музея дарвинизма Харьковского государственного университета // Труды НИИ биологии и биол. фак. ХГУ им. А. М. Горького. — 1955. — Т. 22. — С. 247–252.

Систематический каталог предметам, хранящимся в Зоологическом Кабинете Императорского Харьковского Университета, по 1848 год / Сост. А. В. Чернай. — Харьков: Вебер (в университетской типографии), 1854. — 286 с.

Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования : Сборник / Под ред. проф. И. П. Осипова и проф. Д. И. Багалея. — Харьков, 1908. — 248 с.

Vedmederya V., Zinenko O., Barabanov A. An annotated type catalogue of Amphibians and Reptiles in the Museum of Nature at V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine) // Russian Journal of Herpetology. — Vol. 16, N 3. — 2009. — P. 203–212.

Зоологические коллекции Института зоологии Государственного университета им. Ильи (Грузия)

Андрей КАНДАУРОВ, Эдишер ЦХАДАЯ

*Институт Зоологии Государственного университета им. Ильи
a.s.kandaurov@gmail.com, Ilia State University, G. Tsereteli St. 3, Institute of Zoology,
Tbilisi, 0162, Georgia*

История коллекций института

Коллекции Института зоологии Академии наук Грузии (ныне Институт зоологии Государственного университета им. Ильи) начали собирать с момента открытия Зоологического сектора при филиале Академии наук СССР в 1932 году. Многие сотрудники, пришедшие на работу в зрелом возрасте из других учреждений и даже из других стран, принесли свои рабочие коллекции. Таким образом, в коллекции оказались немногочисленные материалы начала XX века из Грузии, Армении, Азербайджана и России. Позже филиал академии был преобразован в Академию наук Грузинской ССР, а в 1941 г. Зоологический сектор стал Институтом зоологии, тематика его расширилась, и возможности для сбора материала возросли. С этого момента проводилось планомерное исследование фауны Республики. В последние годы, в связи со сменой поколений действующих ученых, сокращением штатов и переездом в новое здание, в собрание поступили личные сборы ряда сотрудников.

Коллекции Института зоологии АН Грузии состоят из двух частей: из фондов беспозвоночных, собранных многими сотрудниками Института за 60 лет (1932–1992 гг.) со всей территории Грузии; и из коллекции позвоночных, основанной на сборах мелких млекопитающих, выполненных под руководством М. В. Шидловского.

В фондах беспозвоночных представлены насекомые, собранные И. Зайцевой (клопы — Hemiptera), М. Гуджабидзе (двукрылые — Diptera), А. Чолокава (жуки долгоносики — Curculionidae), Я. Джамбазишвили (пластинчатоусые — Scarabaeidae), Н. Рекк (жужелицы — Carabidae), М. Сепертеладзе (листоеды — Chrysomelidae), Т. Жижилашвили (муравьи — Formicidae), Е. Шенгелия (бабочки — Lepidoptera, цикады — Cicadidae), Р. Савенко (бабочки, прямокрылые — Orthoptera, трипсы — Thysanoptera), А. Джибладзе (тли — Hemiptera, Aphidoidea).

На сегодня, в далеко неполные списки насекомых внесены более 3580 видов, 1206 родов, входящих в 115 семейств из трех отрядов (Hemiptera, Diptera, Coleoptera). Большинство материалов насекомых наколоты и опрделены, но еще много остается на «ватниках» и ждет своего исследователя. Паукообразные представлены сборами Г. Рекк, Н. Джапаридзе, Ш. Дареджанашвили, П. Сагдиевой (в основном клещи, Acari) — более 1150 видов, относящиеся к 8 отрядам, 155 семействам, 417 родам.

Здесь хранятся раковины моллюсков, собранных Г. Лежава: около 400 видов, 207 родов, относящихся к 79 семействам из 26 отрядов трех классов (Bivalvia, Gastropoda, Polyplacophora).

Сотни паразитов, собранных под руководством Б. Курашвили паразитологами Т. Родоная, Г. Мацаберидзе (паразитические черви млекопитающих), К. Мацаберидзе (паразиты рыб), И. Гогешашвили (паразитические простейшие), зафиксированы на предметных стеклах.

Частично списки видов опубликованы в виде чеклистов в Трудах Института Зоологии (Proceedings..., 2001, 2004, 2008).

Продолжается работа по каталогизации коллекций беспозвоночных, по разбору материалов и постановке коллекции. Участие в этой работе специалистов со стороны приветствуется. В последние годы пополнение коллекции беспозвоночных приостановлено.

Большую ценность представляет коллекция мелких млекопитающих. Вряд ли будет возможным когда-либо повторить сборы в таком масштабе и с таким географическим охватом.

В конце 1938 г., в обстановке обострившихся международных отношений, перед Грузинским Филиалом АН была поставлена задача исследовать фаунистический состав и географическое распространение грызунов Грузии, и с 1939 по 1947 гг. сборы мелких млекопитающих приобрели регулярный характер в процессе выполнения темы «Эколого-географическое распределение грызунов Грузии».

В 1946–1948 годах регулярные сборы продолжились по теме «Насекомоядные и рукокрылые млекопитающие Грузии». Географически сборы охватывают всю Грузию. Отловы были выполнены в 108 пунктах при выполнении плановой тематики обследования фауны и в 92 пунктах — попутно, при выполнении других исследований. Ежегодно несколько экспедиционных отрядов работало одновременно в разных местах по единой методике. Весь материал доставлялся в лабораторию, обрабатывался и поступал в коллекцию.

М. В. Шидловский руководил сбором коллекции до 1972 г., затем куратором коллекции была И. Е. Моргиевская.

Состав коллекции позвоночных

В коллекции М. В. Шидловского представлены пять отрядов млекопитающих (Soricomorpha, Erinaceomorpha, Chiroptera, Lagomorpha, Rodentia), обитающих в Грузии, и один вид из отряда Carnivora — ласка, *Mustela nivalis* (53 экз.). Всего в Каталог коллекции включены более 12850 экземпляров 65-ти видов из 34-х родов, относящихся к 11-ти семействам (Моргилевская, 1989). Все эти материалы хранятся в виде объемных тушек и очищенных черепов в отдельных коробочках. Еще примерно 1500–2000 экземпляров хранятся в жидких фиксаторах и ждут перевода в сухие «плоские» тушки.

Кроме того, в коллекции позвоночных животных Института зоологии есть материалы по копытным и крупным хищникам. Небольшие серии черепов есть только по серне (22 шт.) и косуле (47 шт.). Кроме того, есть некоторое число «мокрых» препаратов амфибий и рептилий и несколько чучел птиц.

Географический и временной охват

Более 260 мест отлова во всех административных районах Грузии охватывают все ландшафты и высотные зоны Грузии: от полупустынь на юго-востоке страны до влажных субтропиков Аджарии, и от уровня моря в Колхидской низменности до альпийских и субнивальных ландшафтов на высотах более 3000 м. Довольно полно представлены регионы Грузии — Абхазия (915 экз.), Аджария (797 экз.) и Самачабло (бывшая Южная Осетия — 314 экз.). Кроме того, в коллекции представлены материалы и с сопредельных территорий: Азербайджана (411 экз.), Армении (219 экз.), России (283 экз.), а также из Ирана (2 экз.) и Туркмении (5 экз.).

Данные по распространению видов, представленных в коллекции, отражены в работах сотрудников института (Шидловский, 1976; Кандауров и др., 1994; Моргилевская, Ципуришвили, 1989; Bukhnikashvili, Kandaurov, 1998; Bukhnikashvili, Kandaurov, 2002; Бухникашвили, 2004; Бухникашвили, 2005).

Самые «старые», полученные по обмену или поступившие из личных коллекций, экземпляры датируются двадцатыми годами XX века. Основной массив относится к 1938–1965 годам, но и позже коллекция пополнялась в соответствии с правилами, установленными Михаилом Викентьевичем (Шидловский, 2013), хотя и не с такой интенсивностью. Сборы были прерваны с 1992 по 1997 годы, но затем возобновились. Можно сказать, что коллекция в скором времени будет представлять собой срез состояния фауны мелких млекопитающих за последние 100 лет.

Около 15000 единиц хранения, естественно, неравномерно представляют фауну мелких млекопитающих Грузии.

Наиболее полно представлены грызуны (11461 экз.), менее полно насекомоядные (738 экз.), и хуже всего — рукокрылые (159 тушек и черепов и до 300 «мокрых» препаратов, собранных в последние годы (Bukhnikashvili et al., 2002, Натрадзе и др., 2003, Бухникашвили и др., 2005).

В сборах присутствуют зверьки из типовых местонахождений видов, описанных с территории Грузии, но их статус еще предстоит выяснить. Описание типовых экземпляров коллекции не велось. В основном, в советское время типовые экземпляры отправлялись в музеи ЗИН-а, МГУ и в Музей Грузии.

По многим группам существует серийный материал. Наиболее многочисленными сборами представлены группы:

- лесных мышей — *Apodemus uralensis*, *A. ponticus* и *A. fulvipectus* (= *A. wetherbyi*), все вместе 4567 черепов и тушек. По этим материалам написана монография «Лесная мышь в Грузии» (Моргилевская, Цкипуришвили, 1989);
- домовых мышей — *Mus musculus*, *M. domesticus* и *M. macedonicus* — всего 1252 экз. (Кандауров, 1995; Orth et al., 1996);
- кустарниковых полевков — *Microtus majori*, *M. daghestanicus*, и, вероятно, *M. nazarovi* (все вместе 1327 экз.);
- общественных полевков — *Microtus socialis*, среди которых есть сборы с территории, на которой обитает полевка Шидловского *M. schidlovskii* (всего 916 черепов и 899 тушек).

Эндемичные и редкие виды, представленные в коллекции значительным числом экземпляров:

- прометеяева полевка (*Prometheomys schaposchnikowi*) — 356 экз., из них 141 с Малого Кавказа;
- гудаурская полевка (*Chionomys gud*) — 160 экз., из них с Малого Кавказа 23 экз.;
- малоазийская полевка (*Chionomys robertii*) — 278 экз., из них с Малого Кавказа 163 экз.;
- кавказская белка (*Sciurus anomalus*) — 101 череп и 250 шкурок.

Среди редкостей следует упомянуть 4 экз. *Myodes glareolus*, отловленных в Грузии на Малом Кавказе, и 1 экз. мышевидного хомячка — *Calomyscus* (вероятно, *C. urartensis*) из Джульфы (Азербайджан), типовое местонахождение (Павлинов, Россолимо, 1987).

Состояние коллекции

Каталог коллекции издан в 1989 г. (Моргилевская, 1989). К сожалению, к настоящему времени он не совсем правильно отражает состав коллекции, поскольку взгляды систематиков на многие виды изменились, и коллекция пополнилась.

Все тушки хранятся в картонных коробках по 12–14 штук, по две в отдельной ячейке. В тех же ячейках, в отдельных коробочках со стеклянной крышкой, хранятся их очищенные черепа, с написанными на них номерами этикеток. Весь материал этикетирован, этикетка коллекции привязана к тушке. Первичная этикетка, заполненная сборщиком во время отлова, хранится вместе с черепом. Коробки помещены в деревянные, плотно закрывающиеся ящики, а ящики, установлены на полки в специальных шкафах. Длительное время для борьбы с насекомыми применялся нафталин, в последнее время началось использование новых препаратов.

Работа по оцифровке данных планируется уже давно (Кандауров, Заславский, 1986; Кандауров, Бухникашвили, 1989), но из-за недостатка средств в настоящее время не ведется.

У коллекции мелких млекопитающих нет постоянного международного идентификатора, однозначно идентифицирующего каждый отдельный экземпляр. Начат процесс регистрации коллекции в Registry of Biological Repositories (Registry..., 2013), под акронимом GIZ (Georgian Institute of Zoology): SMC (Shidlovsky Mammals Collection).

Значение коллекции для грузинской науки

Значение нашей коллекции определяется следующим:

- повторить сборы зоологического материал в таком объеме и с таким географическим охватом будет очень дорого. Без малого столетняя история фауны Грузии сохранена в коллекционных ящиках;
- при отсутствии у студента возможности провести сбор материала в поле, существующая коллекция предоставляет возможность выполнить исследование;
- коллекция представляет собой очевидную ценность для документации биологического разнообразия и может стать инструментом изучения антропогенных изменений в окружающей среде и предоставить свидетельство изменения климата;
- история проникновения и распространения по территории страны инвазивных видов документирована в коллекции;
- многие виды грызунов и рукокрылых переносят опасные для человека инфекции и паразитов. Хорошо документированное знание об их распространении и его изменениях важно для здравоохранения и планирования экономической деятельности;
- существующая нехватка знаний о распространении многих видов подвергает риску научно-исследовательские проекты в области биотехнологии и геномики, и инвестиции в сельское хозяйство, лесоводство и здравоохранение;

- развитие информационных технологий и новых методов исследования (молекулярной биологии и геномики) создают новый спрос на материалы традиционных зоологических коллекций. Коллекционные материалы становятся объектами исследования новыми методами и используются для подтверждения результатов таких исследований;
- в соответствии с Конвенцией о биологическом разнообразии облегчение доступа к данным и знанию о коллекциях считается глобальным императивом.

К сожалению, будущее коллекций Грузинского Института зоологии вызывает тревогу. Три смены помещения для коллекции за последние два года оставили свой отпечаток на фондах. Обсыпаются части тела наколотых насекомых, 10% ящиков с млекопитающими получили повреждения, угрожающие сохранности материала. Комната, в которой размещены коллекции, не соответствует требованиям к помещениям для хранения зоологических коллекций (Instruction..., 2006) — в окнах рамы, которые невозможно закрыть так, чтобы не проникли вредители, невозможно проветрить помещение после работы с химикатами. Нет отдельного помещения для работы со свежим и фиксированным в формалине материалом. Недостаточное финансирование не позволяет сделать работу по пополнению коллекции и ее переводу в цифровую форму регулярной. Все это делает невозможным использование коллекции в учебном процессе и затрудняет работу исследователей с материалом.

Сохранение и обеспечение доступа к научным коллекциям не считается серьезной наукой. А вместе с тем, с материалами нашей коллекции работали такие известные ученые как С. К. Даль, Н. К. Верещагин, Н. Н. Воронцов и многие другие. Практиковался обмен материалом с музеями в СССР и за его пределами. С материалом регулярно работали молодые ученые и студенты из Тбилиси и других городов.

Мы надеемся, что временные трудности будут преодолены, научные связи восстановятся и коллекции Института зоологии будут полноценно использоваться в исследованиях и при подготовке специалистов.

Бухникашвили А. К. Материалы к кадастру мелких млекопитающих (Insectivora, Chiroptera, Lagomorpha, Rodentia). — Тбилиси, 2004. — 136 с.

Бухникашвили А. К. Насекомоядные — Insectivora и грызуны — Rodentia Грузии (видовой состав, распространение и охрана) : Автореферат канд. дис. — Тбилиси, 2005. — 44 с.

Бухникашвили А., Кандауров А., Натрадзе И. Находки рукокрылых в Грузии за последние 140 лет // *Plecotus et al.* — М., 2005. — № 7. — С. 41–57.

Кандауров А. С., Заславский А. Б. Коллекционная интерактивная база данных по мелким млекопитающим на основе инвертированных списков // Принципы и методы экоинформатики : Сборник. — М.: Наука, 1986. — С. 80.

- Кандауров А. С., Бухникашвили А. К.* Подход к организации кадастра мелких млекопитающих ГССР / Сборник II Всесоюзного совещания по проблеме кадастра и учёта живого мира. — Уфа, 1989. — Т. 1. — С. 165–166.
- Кандауров А. С., Бухникашвили А. К., Моргилевская И. Е.* Систематическая изученность мелких млекопитающих (Insectivora, Rodentia) в Грузии // Биоразнообразие: степень таксономической изученности : Сборник. — М.: Наука, 1994. — С. 126–141.
- Кандауров А. С.,* Два вида мышей рода *Mus* в Грузии // Состояние териофауны в России и ближнем зарубежье (Международное совещание). — М.: РЭТ-Инфо, 1995. — Март № 1 (13). — С. 8.
- Моргилевская И. Е.* Каталог коллекции мелких млекопитающих Института зоологии АН ГССР — Тбилиси: Мецниереба, 1989. — 28 с.
- Моргилевская И. Е., Цкитуршвили Д. Г.* Лесная мышь в Грузии. — Тбилиси: Мецниереба, 1989. — 112 с.
- Натрадзе И., Бухникашвили А., Кандауров А.* Новые места находок летучих мышей в Грузии / Консервация аридных и семиаридных экосистем в Закавказье : Сборник. — Тбилиси, 2003. — С. 49–55.
- Павлинов И. Я., Россолимо О. Л.* Систематика млекопитающих СССР — М.: Изд-во МГУ, 1987. — 283 с.
- Шидловский М. В.* Насекомоядные и рукокрылые млекопитающие Грузии (Фаунистический очерк) и Грызуны Грузии. Фаунистический состав и эколого-географическое распространение. — Тбилиси, 2013. — 174 с. — (Серия: Материалы к Фауне Грузии; Вып. V).
- Шидловский М. В.* Определитель грызунов Закавказья. — Тбилиси: Мецниереба, 1976. — 255 с.
- Bukhnikashvili A., Kandaurov A.* Threatened and insufficiently studied species (Insectivora, Rodentia). — Tbilisi, 1998. — 91 p.
- Bukhnikashvili A., Kandaurov A.* The Annotated List of Mammals of Georgia // Proceedings of the Institute of Zoology of Academy of Sciences of the Georgia. — Tbilisi: Metsniereba, 2002. — Vol. 21. — P. 319–340.
- Bukhnikashvili A., Natradze J., Kandaurov A.* Bats of Natural and Artificial Caves of Georgia. // IXth European Bat Research Symposium. — Le Havre, 2002. — P. 38.
- Registry of Biological Repositories: Institutional Acronyms and Collections Codes.* — 2013. — <http://www.biorepositories.org>.
- Instruction of Museums Collection records and protection / Ministry of Culture, Monuments Protection and Sport of Georgia.* — Tbilisi, 2006. — 98 p.
- Orth A., Lyapunova E., Kandaurov A., Boissinot S., Boursot P., Vorontsov N., Bonhomme F.* L'espece polytypique *Mus musculus* en Transcaucasie // Comptes Rendus de l'Academie des Sciences, Paris, Sciences de la vie. Life sciences. — 1996. — Vol. 319. — P. 435–441.
- Proceedings of the Institute of Zoology of Academy of Sciences of the Georgia.* — Tbilisi: Metsniereba, 2001. — Vol. 21; — 2004. — Vol. 22; 2008. — Vol. 23.

Рідкісні види рукокрилих (Chiroptera) у фондах Зоологічного музею Львівського НУ ім. І. Франка

Олександр КУСЬНЕЖ

*Львівський національний університет ім. Івана Франка
Біологічний факультет, кафедра зоології; zootus@franko.lviv.ua;
вул. Грушевського 4, м. Львів 79005*

Вступ

Зоологічний музей Львівського національного університету є одним із найбільших зоологічних музеїв України і зберігає у своїх фондах рідкісні види рукокрилих, які становлять значну наукову цінність. Оскільки до «Червоної книги України» внесено 26 видів рукокрилих, у цій роботі зосереджено увагу на рідкісних, неоцінених, зникаючих і зниклих видах. Також описано експонати нічні крихітки *M. alcaethoe* — виду, який вперше підтверджений в Україні у 2009 р. (Bashta et al., 2011) і який має категорію DD у списку IUCN. Раніше на основі колекцій підготовлено праці А.-Т. Башти та І. Шидловського (2001), І. Загороднюка, Л. Годлевської (2001). Рукокрилі також описані у каталозі колекцій ссавців ЛНУ 2010 р. (Каталог..., 2010), однак який містить кілька помилок. З часів попередніх публікацій частина експонатів була перевизначена, з'явилися нові надходження і виявлено нові види.

Метою даної роботи є уточнення і узагальнення старих та нових відомостей, щодо рідкісних видів рукокрилих у фондах Зоологічного музею.

Каталог рідкісних видів рукокрилих Зоологічного музею Львівського НУ ім. І. Франка

Загалом наведені дані щодо 93 експонатів 12 видів рукокрилих, які постійно зберігаються у фондах музею, що становить приблизно 41 % загального видового різноманіття рукокрилих в Україні.

Експонати походять переважно із Заходу України, між іншими із природоохоронних територій, а саме: Рівненського ПЗ, ПЗ «Медобори», ПЗ «Розточчя», Шацького НПП та Карпатського БЗ. Дана колекція може допомогти в з'ясуванні відносної численності рідкісних видів та визначенні основних місць їх локалізації в регіоні.

Для кожного виду вказано кількість експонатів, одиниця зберігання (опудало, мумія, тушка чи череп), при наявності стать, вік, дата, місце збору, колектор і особу, яка перевизначила експонат. Використано такі скорочення: F — самка, M — самець, T — тушка, Ч — череп, juv — молода особина, sad — нестатевозріла особина, ad — доросла особина, Col. — колектор, Det. — перевизначив.

Довгокрил звичайний *Miniopterus schreibersii* (Kuhl, 1817) — Зниклий, загалом 50 експонатів: ● 1 опудало на експозиції, Галичина, без етикетки; ● 13F+6M — 19T — 10–12.03.1961, печера в буковому лісі, с. Ділове, Рахівський р-н, Закарпатська обл. — Col. Кушнірук В.; ● 13F+17M — 30T+3Ч — 7–14.10.1962, печера в буковому лісі, с. Ділове, Рахівський р-н, Закарпатська обл. — Col. Полушина Н., Кушнірук В.

Нічниця крихітка *Myotis alcaethoe* von Helversen & Heller, 2001 — Неоцінений, у колекції 2 експонати: 1F ad+1M juv — 2T+2Ч — 14.08.2011, с. Калагарівка, ПЗ «Медобори», Краснянське лісн-во, Гусятинський р-н, Тернопільська обл., — Col. Кусьнеж О. В.

Нічниця триколірна *Myotis emarginatus* (Geoffroy, 1806) — Зникаючий, одне опудало без етикетки, зберігається на експозиції.

Нічниця ставкова *Myotis dasycneme* (Boie, 1825) — Зникаючий, загалом 4 експонати: ● 1F — 1T — 22.08.2001, с. Чолгині, Яворівський р-н, Львівська обл., — Col. Мисюк В.О.; ● 1F — T+Ч — 12.06.2002, оз. Пісочне, база ЛМДУ "Медик" Шацький р-н, Волинська обл., — Col. Мисюк В. О.; ● 2 мумії — 20.06.2012, база ЛМДУ "Медик" Шацький р-н, Волинська обл., — Col. Кусьнеж О.

Нічниця північна *Myotis brandtii* (Eversmann, 1845) — Рідкісний, загалом 3 експонати: ● 1T — 22.08.1999, м. Львів, — Col. Сребродольська Є.Б., Башта А.-Т., — Det. Загороднюк І. (Загороднюк та ін., 2002); ● 1M ad — T+Ч — 14.08.2011, с. Калагарівка, ПЗ «Медобори», Краснянське лісн-во., Гусятинський р-н, Тернопільська обл., — Col. Кусьнеж О. В.; ● 1F ad — T+Ч — 26.07.2012, смт Івано-Франкове, ПЗ «Розточчя», Яворівський р-н, Львівська обл., — Col. Кусьнеж О. В.

Вухань австрійський *Plecotus austriacus* (Fischer, 1829) — Рідкісний, загалом 12 експонатів: ● 3F+1M ad — 4T+2Ч — 11.03.1967, с. Угнів, Сокальський р-н, Львівська обл., — Det. Загороднюк І. В.; ● 1M — 1T — 04.03.1961, м. Львів, Медова печера, — Col. Мазнова, Кушнірук, — Det. Загороднюк І. В.; ● 1F ad — 1T — 18.03.1969, м. Львів, Медова печера, — Col. Кісіль, — Det. Загороднюк І. В.; ● 1F ad — 1T+1Ч — 12.02.2002, смт Івано-Франкове Яворівський р-н, Львівська обл., — Col. Гузій Т.А. — Det. Мисюк В., Дикий І., Сребродольська Є.; ● 1T — 01.09.2002, с. Березець, Городоцький р-н, Львівська обл.; ● 1M sad — 1T+1Ч — 04.10.2006, м. Львів, — Col. Левицька К. — Det. Загороднюк І. В.; ● 1M — 1T+1Ч — 04.02.2011, м. Львів — Col. Івашків І., Стецьків Є.; ● 1T — без етикетки; ● 1M ad — печери Нижнього Кривче, Тернопільська обл., — Col. Мазнова, — Det. Загороднюк І. В.

Широковух європейський *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) — Зникаючий, загалом 11 експонатів: ● Два опудала на експозиції, одне без етикетки і 1F — Підгорецький замок, с. Підгірці, Бродівський р-н, Львівська обл., — Col. Дикий І.; ● 1T+Ч — 23.11.2007, Медова печера, м. Львів, — Col. Дикий І., Кусьнеж О.;

● 1Ч — ПЗ «Розточчя», смт Івано-Франкове, Яворівський р-н, Львівська обл. — Col. Горбань І.; ● 7 мумій — 04.03.2009, форт, с. Тараканів, Дубенський р-н, Рівненська обл., — Col. Башта А.-Г., Івашків І.

Вечірниця мала *Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1817) — Рідкісний: ● 1F ad — Т+Ч — 13.05.2007, м. Сарни, Рівненська обл. — Col. Пісулінська Н.

Вечірниця велетенська *Nyctalus lasiopterus* (Schreber, 1780) — Зникаючий: ● Одне опудало зберігається на експозиції музею без етикетки, дата збору 18.12.1902. Даний експонат у каталозі колекції ссавців музею помилково вказаний як вечірниця руда із Добруджі (Румунія). У монографії «Звірі західних областей України» К. А. Татаринів (1956) вказує, що даний експонат отриманий із регіону Опілля Тернопільської обл.

Нетопир карлик *Pipistrellus pygmaeus* (Leach, 1825) — Неоцінений, загалом 6 експонатів: ● 1F ad — Т+Ч — 16.08.2008, оз. Сомине, Рівненський ПЗ, Рівненська обл., — Col. Журавчак Р., Пісулінська Н. — Det. Кусьнеж О.; ● 1F ad — Т — 02.07.2002 біолого-географічний стаціонар ЛНУ, с. Гаївка, Шацький р-н., Волинська обл., — Col. Мисюк В., — Det. Кусьнеж О.; ● 1F ad — Т+Ч — 21.06.2001 біолого-географічний стаціонар ЛНУ, с. Гаївка, Шацький р-н, Волинська обл., — Col. Мисюк В., — Det. Кусьнеж О.; ● 1F ad — Т — 06.06.2004 біолого-географічний стаціонар ЛНУ, с. Гаївка, Шацький р-н, Волинська обл., — Col. Дикий І., — Det. Кусьнеж О.; ● 1F ad — Т — 21.06.2004 біолого-географічний стаціонар ЛНУ, с. Гаївка, Шацький р-н, Волинська обл., — Col. Дикий І., — Det. Кусьнеж О.; ● 1M sad — Т — 07.07.2001, окол. станції Ільєнково-Ново, Станично-Луганський р-н, Луганська обл. — Col. Кондратенко О., Загороднюк І., — Det. Кусьнеж О.

Нетопир лісовий *Pipistrellus nathusii* (Keyserling et Blasius, 1839) — Неоцінений, загалом 4 експонати: ● 1F — Т+Ч — 21.06.2001, санаторій Лісова пісня, с. Гаївка, Шацький р-н, Волинська обл., — Col. Дикий І., Мисюк В.; ● 1F ad — Т+Ч — 16.06.2008, оз. Сомине, Рівненський ПЗ, Рівненська обл., — Col. Журавчак Р., Пісулінська Н. — Det. Кусьнеж О.; ● Т+Ч — 12.06.2010, біолого-географічний стаціонар ЛНУ, с. Гаївка, Шацький р-н., Волинська обл., — Col. Ємельянова І., — Det. Дикий І.; ● Мумія — 26.07.2012, ПЗ «Розточчя», смт Івано-Франкове, Яворівський р-н, Львівська обл. — Col. Кусьнеж О.

Кажан північний¹ *Eptesicus nilssonii* (Keyserling and Blasius, 1839) — Рідкісний: ● 1M — 29.07.2005, високогірний стаціонар ЛНУ, с. Кваси, Рахівський р-н, Закарпатська обл., — Col. Дикий І., Притула І.

Башта А.-Г. В., Шидловський І. В. Колекція рукокрилих (Chiroptera) Зоологічного музею ім. Б. Дибовського Львівського національного університету // Наукові записки Державного природознавчого музею. — Львів, 2001. — Т. 16. — С. 41–45.

¹ Автор жививає у якості родової назви вернакулярну назву підряду, попри позначення роду *Eptesicus* назвою «Пергач» в каталозі колекції цього музею (Каталог..., 2012) і в Контрольному списку теріофауни України (Список..., 2012). Підставою для цього є використання назви «Кажан» у Червоній книзі України (Червона..., 2009). — Прим. ред.

- Загороднюк І., Годлевська Л.* Кажани в колекціях зоологічних музеїв України: фенологічний огляд даних // Міграційний статус кажанів в Україні / За ред. І. Загороднюка. — Київ, 2001. — С. 122–156. (Novitates Theriologicae. Pars 6).
- Загороднюк І. В., Сребродольська Є. Б., Кондратенко О. В.* Нічниця північна (*Myotis brandtii*) в Україні: результати дослідження зоологічних колекцій Львова // Вестник зоології. — 2002. — Том 36, № 1. — С. 24.
- Каталог колекцій ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка / Уклад. : Затушевський А. Т., Шидловський І. В., Закала О. С. та ін. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. — 442 с.*
- Татаринів К. А.* Звірі західних областей України. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — 188 с.
- Список ссавців України. Види, відомі за останні три століття / Упорядник І. Загороднюк // Теріологічна школа: Веб-сайт Укр. теріол. тов-ва НАН України. — <http://terioshkola.org.ua/ua/fauna/taxalist.htm> (версія 10.08.2012).*
- Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с.*
- Bashta A.-T., Piskorski M., Mysłajek R. W. et al.* *Myotis alcaethoe* in Poland and Ukraine: new data on its status and habitat in Central Europe // *Folia Zoologica*. — 2011. — Vol. 60, N 1. — P. 1–4.

Научные фонды Зоологического музея Ужгородского университета и возможности их использования

Олег ЛУГОВОЙ

*Ужгородский национальный университет; Зоологический музей
ул. Волошина 54, г. Ужгород 88000; gelolug@bigmir.net*

Музей чаще всего знают по его коллекции, которая находится в экспозиционных залах. Зоологическому музею Ужгородского национального университета есть что показать. В его залах можно увидеть представителей животного мира со всех континентов и океанов во всём его разнообразии. Широко и репрезентативно представлена и фауна Карпатского региона. Всего в экспозиции насчитывается около пяти тысяч экспонатов. Поэтому зоомузей УжНУ за время своего существования стал важной составляющей научно-образовательной подготовки будущих специалистов и одним из центров эколого-просветительской работы в регионе.

Кроме выставочных экспонатов, музей располагает научным фондом, который по сути является его рабочей лабораторией. Здесь хранятся тушки птиц, млекопитающих и их черепа, влажные препараты рыб, амфибий и рептилий, моллюски, представители разных типов червей, обширные энтомологические сборы, в том числе и авторские, например сборы А. А. Гирица (Hymenoptera, Coleoptera), В. И. Пономарчука (Coleoptera: Carabidae), Г. М. Рошка (Hemiptera) и т. д. На сегодняшний день музейный фонд представлен следующим материалом:

Plathelminthes, Nematoda, Annelida — 81 экз.;
Mollusca — 2000 экз.;
Crustacea — 24 экз.;
Insecta — 4055 экз. (в коробках), свыше 100 тыс. экз. (в ватниках);
Pisces — 512 экз.;
Amphibia, Reptilia — 784 экз.;
Aves — 1824 экз., 55 кладок яиц;
Mammalia — 4007 экз., 538 черепов

Работа с фондовыми коллекциями является необходимой составляющей в подготовке специалистов в области зоологии. Здесь совершенствуются практические навыки, необходимые в последующей деятельности.

Неоходимо отметить, что используя эту научную базу зоомузея УжНУ ряд сотрудников защитили кандидатские диссертации в области энтомологии и орнитологии, и теперь они работают на разных кафедрах как родной *Alma Mater*, так и в других вузах Украины. Коллекционные материалы зоомузея часто бывают востребованы научными сотрудниками Киева, Львова, Черновцов и т.д. при работе над монографиями, кандидатскими и докторскими диссертациями.

Но, кроме важности научных фондов в научно-учебном процессе, в пополнении и обновлении экспозиции музея, на наш взгляд, нужно использовать их потенциал и в эколого-просветительской работе. Имеющиеся материал позволяет комплектовать тематические подборки, например «Энтомофауна леса и ее роль», «Животный мир водоёмов», «Насекомоядные и грызуны», «Насекомые в Красной книге», «Основные группы беспозвоночных» и др.

Используя такой наглядный материал, можно проводить занятия с учащимися и учителями учебных заведений, школьными лесничествами, летними лагерями, работниками лесхозов и т. д. Это позволит расширить знания слушателей о природе родного края, повысить экологическую и природоохранную грамотность. Такие занятия, как стационарные, так и выездные, зоологический музей уже начал проводить.

Оологические коллекция и экспозиция в Черкасском краеведческом музее

Никита СЕЛИВЕРСТОВ

*Черкасский областной краеведческий музей
nikitha@narod.ru вул. Слави 1, 18000, м. Черкаси*

Краеведческие музеи на территории Российской империи начали создаваться на рубеже XIX–XX вв. (в Европе – несколькими десятилетиями ранее). Спецификой таких музеев является в первую очередь «всеохватность», ориентация на сбор и показ материалов, хронологически отражающих развитие определенного региона в естественно-историческом и социальном аспектах. При определенном тематическом единообразии краеведческих экспозиций, сложившемся в советские годы, каждый музей, безусловно, имеет свои уникальные экспонаты и коллекции, позволяющие сделать его экспозицию особенной.

В отделе природы Черкасского областного краеведческого музея это, прежде всего, оологическая коллекция, собранная А. В. Носаченко. Ее наличие позволило создать в экспозиции достаточно большой (2 витрины) оригинальный комплекс, посвященный как самой коллекции и ее автору, так и оологии в целом.

О биографии Александра Васильевича Носаченко (1895–1969) более подробно можно узнать из других наших публикаций (Селиверстов, 2007, 2011; Селиверстов, Гаврилюк, 2008). Подчеркну только, что, несмотря на отсутствие у Носаченко высшего биологического образования (по профессии он был телеграфистом), собранные им материалы по праву можно считать достойным вкладом в орнитологическую науку уже по той причине, что они являются важным историческим дополнением к немногочисленным в первой половине XX в. фаунистическим исследованиям восточного Подолья и Украинской лесостепи в целом.

Кроме оологической коллекции, большая часть которой хранится в Черкасском, а меньшая – в Уманском краеведческих музеях, Носаченко оставил много рукописей (№ЧКМ В-582 п/з 692 1-14; №УКМ 9821). Среди них дневники («жизнь и орнитологические наблюдения»), коллекционные описания и орнитофаунистические сводки, одна из которых уже опубликована (Носаченко, 2008).

Практически готова к печати и работа по птицам Уманщины – края, где он прожил большую часть жизни и собрал основной материал. Несмотря на ее далеко не исчерпывающий характер, эта сводка интересна тем, что позволяет проследить изменения орнитокомплекса данной местности с 1867–1876 гг. (когда исследованиями здесь занимались Г. Гёбель и Л. Хольц) по настоящее время, с особым вниманием к первой половине XX века, отраженной в рукописях и оологической коллекции. А изменения эти были, как известно, радикальными.

Г. Гёбель (1879) для Уманского уезда достоверно гнездящимися считал примерно 160 видов (неточность в данном случае объясняется тем, что некоторые отдельные у Гёбеля виды сейчас принято объединять в один, а также сомнительностью некоторых сведений), недостоверно гнездящимися – еще 5. По списку А. Носаченко от 1926 г., гнездящихся видов насчитывается уже 158, из которых четыре на тот момент можно отнести к условно гнездящимся (большой баклан, черная ворона, западный соловей и огородная овсянка). В то же время за период с 1906 по 1926 год примерно полтора десятка гнездящихся видов из списка Гёбеля резко сократили свою численность и в наши дни некоторые в данной местности более не встречаются.

Вполне объективную, хотя и неполную, информацию по данному вопросу, в отличие от достаточно спорных полевых наблюдений, дает оологический материал. Носаченко собирал свою коллекцию в период 1907–1959 гг. В ней представлено более чем 1500 полных и неполных кладок 138 видов птиц, 129 из них относятся к дикой фауне. 3690 единиц хранения (то есть отдельных яиц) находятся в Черкасском краеведческом музее и немногим более 1 тысячи – в Уманском. По неустановленной причине некоторые кладки, прежде чем попасть в музейные фонды, оказались разделены между двумя музеями. При составлении каталога коллекции (Селиверстов, 2007) информационная целостность кладок восстановлена по рукописям.

Основная часть оологического материала собрана в Подолье – окрестностях Погребища (ныне – Винницкая область) и Уманском уезде. Незначительное число кладок относится к Полесью и окрестностям г. Тверь, где А. Носаченко находился на военной службе в годы Первой мировой войны.

Репрезентативность коллекции, если учитывать только ее Подольскую часть, составляет 81,6% от гнездовой фауны региона в тот период. Что же касается современной ситуации, в коллекции представлены кладки 13-ти из 87 занесенных в Красную книгу Украины (2009) видов птиц. Это белоглазая чернеть (*Aythya nyroca* Guld.), красный коршун (*Milvus milvus* L.), чёрный коршун (*Milvus migrans* Bodd.), орёл-карлик (*Hieraetus pennatus* Gmel.), большой подорлик (*Aquila clanga* Pall.), малый подорлик (*Aquila*

pomarina C. L. Brehm), орлан-белохвост (*Haliaeetus albicilla* L.), балобан (*Falco cherrug* Gray), тетерев (*Lyrurus tetrix* L.), дрофа (*Otis tarda* L.), клинтух (*Columba oenas* L.), болотная сова (*Asio flammeus* Pontopp.), обыкновенная сипуха (*Tyto alba* Scop.), сизоворонка (*Coracias garrulus* L.), вертлявая камышевка (*Acrocephalus paludicola* Vieillot). Полнее всего представлены соколообразные, в том числе красный и черный коршуны (вместе 24 кладки), орел-карлик (13 кладок), балобан (14 кладок).

В силу экскурсионных предпочтений или возможностей автора коллекции, она составлена в основном из кладок птиц леса и поля, тогда как доля водно-болотного орнитокомплекса составляет всего около 20%. Отсутствуют или имеются только в единственном числе кладки поганкообразных, гусеобразных и ржанкообразных, за исключением чибиса (3 кладки).

Коллекционные данные, проанализированные вместе с рукописями, позволяют не только проследить изменения видового состава орнитофауны края более чем за семь десятилетий, но и дополнить информацию о статусе некоторых редких для данной местности птиц. В частности, речь идет о таких достаточно спорных видах, как красный коршун, большой подорлик (отсутствует в списке Гёбеля), болотная сова (у Гёбеля числится пролетной) и западный соловей. Разумеется, здесь и выше я опираюсь на определения А. Носаченко.

При составлении каталога была несколько усовершенствована известная методика фотографирования яиц (Мянд, 1988) и осуществлена качественная фотосъемка коллекции, так что при необходимости можно получить визуальное представление о каждом экземпляре. Таким образом, наш и некоторые другие музеи Украины и России, в которых мы фотографировали оологические материалы (Зоологический музей Киевского национального университета, Музей природы Харьковского национального университета, Государственный природоведческий музей НАН Украины (Львов), Национальный научно-природоведческий музей НАН Украины (Киев), Зоологический музей Мелитопольского государственного педагогического университета, Зоологический музей Московского государственного университета), имеют определенный задел для создания международной базы оологических данных, работу над которой начал в свое время И. С. Митяй.

Как уже говорилось, коллекция А. В. Носаченко стала центром кристаллизации экспозиционного комплекса, в котором на основе натуральных образцов, графики и фотографий последовательно развертывается оологическая концепция, начиная с мифологии (понятие о «мировом яйце») и заканчивая историей формирования коллекции птичьих яиц в контексте биографии ее автора. Экспонируется четыре коллекционные коробки из семнадцати, остальные представлены в виде фотографического панно. В

связи с тем, что некоторые пигменты рисунка скорлупы могут разрушаться под действием света, освещение витрины включается только в момент осмотра коллекции посетителями.

Стоит отметить, что помимо орнитологического и сугубо краеведческого содержания, тема А. В. Носаченко имеет отношение к истории радиосвязи в Российской империи, что также отражено в экспозиции.

Goebel H. Die Vögel des Kreises Uman, Gouvernement Kiew, mit besonderer Rücksicht auf ihre Zugverhältnisse und ihr Brutgeschäft. – St. Petersburg, 1879. – 239 с.

Мянд Р. Внутрипопуляционная изменчивость птичьих яиц. – Таллин: Валгус, 1988. – 195 с.

Носаченко А. В. Орнитофауна окрестностей Погребища (Винницкая область) в 1918-1921 гг. // Авіфауна України. Додаток до журналу "Беркут". – Вип. 4. – 2008. – С. 6–49.

Селиверстов Н. М. Каталог оологической коллекции А. В. Носаченко. – Черкассы: Издатель Чабаненко Ю., 2007. – 144 с. – ISBN 978-966-2980-44-8.

Селиверстов Н. М. О научном наследии А. В. Носаченко (1895–1969) // Біологія ХХІ століття: теорія, практика, викладання. Міжнар. конф. (1–4 квітня 2007 р., м. Черкаси – м. Канів). – К.: Фітосоціоцентр, 2007. – С. 255–256.

Селиверстов Н. М. А. В. Носаченко (1895–1969) и его оологическая коллекция // Теоретичні та практичні аспекти оології. Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції (5–8 жовтня 2011 р., м. Київ – м. Канів). – К.: Фітосоціоцентр, 2011. – С. 321–323.

Селиверстов Н. М., Гаврилюк М. Н. Александр Васильевич Носаченко // Авіфауна України. Додаток до журналу "Беркут". – 2008. – Вип. 4. – С. 1–4.

Червоногі молюски з Національного природного парку «Вижницький» у колекції Чернівецького обласного красназавчого музею

Ігор СКІЛЬСЬКИЙ

Чернівецький обласний красназавчий музей, skilsky@rambler.ru, вул. Кобилянської, 28, м. Чернівці, 58001; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012.

Вступ

Національний природний парк «Вижницький» створено Указом Президента України від 30.08.1995 р. за № 810/95 на площі 7928,4 га у межах Вижницького та більшої частини Берегометського лісництва колишнього Берегометського лісокомбінату (Чернівецька область). Заповідний об'єкт знаходиться в Буковинському секторі Скибових Карпат у межиріччі річок Черемош і Сірет й уособлює низькогірну частину гірської системи з досить м'яким кліматом і хвойно-широколистяними лісами з переважанням теплолюбних порід (Коржик та ін., 2005; Сорокан, Коржик, 2005). До його складу увійшли колишні ландшафтні заказники загальнодержавного значення «Стебник» і «Лужки», заповідні урочища «Стаєчний» і «Яворів» з ділянками високопродуктивних букових та буково-ялицевих насаджень, а також гідрологічна пам'ятка природи «Джерело «Лужки» (Коренчук, Солодкий, 1986).

Створенню національного парку передувало комплексне обстеження його території (Клестов, Скільський, 1992; Андрієнко та ін., 1993; Годованець та ін., 1993; Скільський та ін., 1994). У червні–серпні 1991–1992 рр. проведено експедиційні дослідження, в яких приймали участь в основному ботаніки (Т. Л. Андрієнко, І. І. Чорней) та зоологи (малаколог О. О. Байдашніков, ентомолог О. В. Розуменко, орнітологи М. Л. Клестов, І. В. Скільський, Б. Й. Годованець). За результатами цих досліджень було підготовлено відповідне наукове обґрунтування (Коржик та ін., 2005).

У другій половині 2000-х років розпочато реалізацію багаторічної програми щодо розширення (перша черга) метропольної частини заповідного об'єкта. З метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних природних комплексів Буковинських Карпат, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне й

оздоровче значення, згідно з Указом Президента України № 818/2007 від 4 вересня 2007 р., передбачено збільшити площу НПП «Вижницький» на 3309,6 га, в тому числі 1243,5 га земель, що вилучаються в установленому порядку та надаються парку в постійне користування, та 2066,1 га земель, що включаються до його складу без вилучення у землекористувачів. Було приднано шість ділянок (рис. 1). Отже, зараз цей заповідний об'єкт займає площу 11238,0 га (Рибак та ін., 2010).

Обсяг та історія формування колекції

Колекція наземних червононогих молюсків Чернівецького обласного краєзнавчого музею (ЧОКМ) налічує 185 одиниць зберігання (о. з.; присвоєно інвентарні номери). Основне її призначення науково-експозиційне (Хлус та ін., 2011). Колекція започаткована зборами колишнього таксидерміста музею М. В. Карабути (1976–1980 рр.).

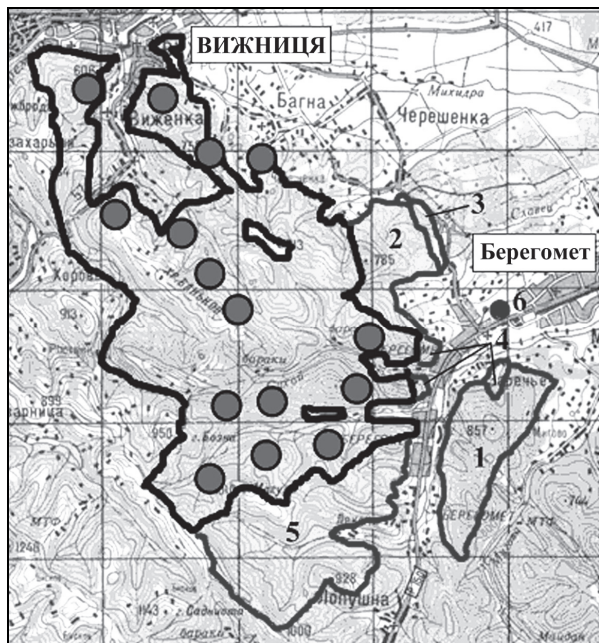

Рис. 1. Схематична карта НПП «Вижницький». Приднані ділянки внаслідок розширення території: 1 — «Стіжок», 2 — «Солонець-1», 3 — «Солонець-2», 4 — «Стіжок-АПК», 5 — «Лекече», 6 — «Офіс НППВ». Малакологічна обстеженість «старої» частини парку показана кружками.

У червні–липні 1985 р. в Чернівецькій області працював В. В. Аністратенко (зараз д. б. н., провідний науковий співробітник відділу фауни та систематики безхребетних Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України), який передав до фондів ЧОКМ частину своїх зборів (20 о. з.). У липні 1992 р. в рамках комплексної ботаніко-зоологічної експедиції з метою підготовки обґрунтування щодо необхідності створення НПП «Вижницький» І. В. Скільським (ЧОКМ) і О. О. Байдашніковим (старший науковий співробітник Відділу фауни та систематики безхребетних Інституту зоології НАНУ) був зібраний конхологічний матеріал (черепашки наземних молюсків), який дав змогу збагатити малакологічні фонди музею ще 124 о. з. (Скільський та ін., 2009). У формуванні колекції постійно брали участь також співробітники відділу природи ЧОКМ; останнє поповнення відбулося в 1998 р.

Колекція гастропод з території НПП «Вижницький» налічує 140 одиниць зберігання. З них достовірно підтверджено видову належність для 127 о. з., які й охарактеризовані в наведеному нижче каталозі. Ці матеріали були зібрані (див. рисунок) в околицях м. Вижниця, смт Берегомет та сіл Багна і Виженка Вижницького району.

Клас *Gastropoda*

Ряд *Succineida*

Родина *Succineidae*

Succinea putris (Linnaeus, 1758)

№ 36632–I–5190, 07.1992 р., 1 екз., берег гірського потоку, окол. с. Багна, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36633–I–5191, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36634–I–5192, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36635–I–5193, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36636–I–5194, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37345–I–5346, 07.1992 р., 1 екз., берег гірського потоку, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37346–I–5347, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37347–I–5348, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37348–I–5349, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37349–I–5350, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37350–I–5351, 07.1992 р., 1 екз., берег гірського потоку, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37351–I–5352, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37352–I–5353, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37353–I–5354, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37354–I–5355, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. І. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Ряд Geophila

Родина Eridaceae

Eria montana (Draparnaud, 1801)

№ 36637–I–5195, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36638–I–5196, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Родина Clausiliidae

Cochlodina laminata (Montagu, 1803)

№ 37141–I–5310, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37142–I–5311, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Cochlodina orthostoma (Menke, 1830)

№ 36668–I–5226, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиновому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36669–I–5227, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36670–I–5228, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36671–I–5229, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36672–I–5230, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37119–I–5288, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37167–I–5336, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Ruthenica filograna (Rossmässler, 1836)

№ 37166–I–5335, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Macrogastra latestriata (A. Schmidt, 1857)

№ 37138–I–5307, 07.1992 р., 1 екз., берег гірського потоку, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37139–I–5308, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37140–I–5309, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37165–I–5334, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Vestia turgida (Rossmässler, 1836)

№ 37147–I–5316, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

№ 37148–I–5317, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37149–I–5318, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

***Vestia gulo* (E. Bielz, 1859)**

№ 33661–I–4711, 07.1985 р., 1 екз., на стовбурі дерева, окол. м. Вижниця, coll., det. В. В. Аністратенко. № 33662–I–4712, 07.1985 р., 1 екз., там само, coll., det. В. В. Аністратенко.

***Bulgarica cana* (Held, 1836)**

№ 36657–I–5215, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36658–I–5216, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36659–I–5217, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36660–I–5218, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36661–I–5219, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37126–I–5295, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37127–I–5296, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37128–I–5297, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37129–I–5298, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37160–I–5329, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37161–I–5330, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37336–I–5337, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37337–I–5338, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37338–I–5339, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37339–I–5340, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37340–I–5341, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37341–I–5342, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37342–I–5343, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37343–I–5344, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37344–I–5345, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37355–I–5356, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37732–I–5417, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в буково-ялицевому лісі, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37733–I–5418, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37734–I–5419, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37735–I–5420, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37736–I–5421, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37737–I–5422, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський,

det. О. О. Байдашніков. № 37741–I–5426, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37742–I–5427, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37743–I–5428, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

***Laciniaria plicata* (Draparnaud, 1801)**

№ 36662–I–5220, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, окол. с. Багна, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

***Alinda stabilis* (L. Pfeiffer, 1847)**

№ 36650–I–5208, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36651–I–5209, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36652–I–5210, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36653–I–5211, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36654–I–5212, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37158–I–5327, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37159–I–5328, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

***Alinda fallax* (Rossmässler, 1836)**

№ 33669–I–4719, 06.1985 р., 1 екз., біля дороги, окол. м. Вижниця, coll., det. В. В. Аністратенко. № 37120–I–5289, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37121–I–5290, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37155–I–5324, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37156–I–5325, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37157–I–5326, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Родина Zonitidae

***Cellariopsis orientalis* (Clessin, 1887)**

№ 33670–I–4720, 06.1985 р., 1 екз., на землі під опалим листям, окол. м. Вижниця, coll., det. В. В. Аністратенко. № 33671–I–4721, 06.1985 р., 1 екз., там само, coll., det. В. В. Аністратенко. № 36655–I–5213, 07.1992 р., 1 екз., берег гірського потоку, окол. с. Багна, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37162–I–5331, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Родина Bradybaenidae

***Fruticicola fruticum* (Müller, 1774)**

№ 36674–I–5232, 07.1992 р., 1 екз., берег гірського потоку, окол. с. Багна, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Родина Helicidae

Arianta arbustorum (Linnaeus, 1758)

№ 36644–I–5202, 07.1992 р., 1 екз., берег гірського потоку в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36645–I–5203, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36646–I–5204, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Faustina faustina (Rossmässler, 1835)

№ 36639–I–5197, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка уздовж гірського потоку, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36640–I–5198, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36641–I–5199, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36642–I–5200, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36643–I–5201, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37122–I–5291, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37123–I–5292, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37124–I–5293, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37125–I–5294, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37130–I–5299, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37131–I–5300, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка уздовж гірського потоку, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37132–I–5301, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37133–I–5302, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37134–I–5303, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37135–I–5304, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37136–I–5305, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37137–I–5306, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37738–I–5423, 07.1992 р., 1 екз., серед трави в долині гірського потоку, ландшафтний заказник «Лужки», окол. с. Виженка, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37739–I–5424, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37740–I–5425, 07.1992 р., 1 екз., --/--, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Родина Hygromiidae

Trochulus hispidus (Linnaeus, 1758)

№ 36656–I–5214, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, окол. с. Багна, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

***Trochulus bielzi* (A. Schmidt, 1860)**

№ 37163–I–5332, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.
№ 37164–I–5333, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

***Monachoides vicina* (Rossmässler, 1842)**

№ 36663–I–5221, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка уздовж гірського потоку в ялиновому лісі, окол. с. Багна, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.
№ 36673–I–5231, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37143–I–5312, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка в ялиново-буковому лісі, ландшафтний заказник «Стебник», окол. смт Берегомет, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37144–I–5313, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37145–I–5314, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37146–I–5315, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37150–I–5319, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37151–I–5320, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37152–I–5321, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37153–I–5322, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 37154–I–5323, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

***Perforatella dibothrion* (Kimakowicz, 1884)**

№ 33672–I–4722, 4.07.1985 р., 1 екз., хвойний ліс, окол. м. Вижниця, coll., det. В. В. Аністратенко. № 33673–I–4723, 4.07.1985 р., 1 екз., там само, coll., det. В. В. Аністратенко. № 36647–I–5205, 07.1992 р., 1 екз., волога ділянка у хвойному лісі, окол. с. Багна, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36648–I–5206, 07.1992 р., 1 екз., там само, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков. № 36649–I–5207, 07.1992 р., 1 екз., –/–, coll. I. В. Скільський, det. О. О. Байдашніков.

Отже, на даний час колекція червононогих молюсків з території НПП «Вижницький» у фондах ЧОКМ відносно непогано репрезентує (40,0 %; n=50 видів (Андрієнко та ін., 1993)) фауну гастропод заповідного об'єкта. Вона представлена 20 видами (у т. ч. одним «червонокнижним» — *Trochulus bielzi*), які належать до 7 родин і 2 рядів. Найближчим часом слід підтвердити правильність визначення наявних у музеї 13 о. з. (ці матеріали не включені у представлений вище каталог), а також відновити малакологічні дослідження в межах «старої» частини національного парку та розпочати проведення таких робіт на порівняно недавно приєднаних територіях.

Публікацію підготовлено в рамках виконання держбюджетної теми Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича «Організація моніторингу сучасних тенденцій динаміки раритетної флори і фауни Буковини у зв'язку зі змінами клімату з використанням ГІС-технологій» (№ 0113U003244).

-
- Андрієнко Т., Клестов М., Байдашиников О. та ін.* Національний парк на Буковині // Ойкумена. — 1993. — № 1. — С. 91–97.
- Годованець Б. Й., Скільський І. В., Клестов М. Л.* Птахи майбутнього Вижницького національного природного парку: видовий склад, сезонний і біотопічний розподіл, охорона // Міжнародна конференція «Фауна Східних Карпат: сучасний стан і охорона» (Ужгород, 13–16 вересня 1993 р., матеріали). — Ужгород, 1993. — С. 109–111.
- Клестов М. Л., Скільський І. В.* Орнітологічне обстеження території майбутнього Вижницького природного національного парку: перші кроки // Інформаційний бюлетень Західного відділення Українського орнітологічного товариства та Львівського клубу орнітологів. — Львів, 1992. — Вип. № 4. — С. 7–8.
- Коренчук А. М., Солодкий В. Д.* Заповідні об'єкти Буковини (реєстр природного заповідного фонду Чернівецької області). — Чернівці, 1986. — 52 с.
- Коржик В. П., Чорней І. І., Скільський І. В.* Історія формування ідеї і створення парку // Національний природний парк «Вижницький»: природа, рекреаційні ресурси, менеджмент. — Чернівці: Зелена Буковина, 2005. — С. 12–18.
- Рибак І., Солодкий В., Сівак В. та ін.* Екологічний паспорт Чернівецької області. — Чернівці: Зелена Буковина, 2010. — 272 с.
- Скільський І. В., Годованець Б. Й., Горбань І. М.* Історія вивчення та сучасний стан орнітофауни майбутнього Вижницького національного парку // Збірник наукових праць по вивченню флори та фауни Чернівецької області (результати експедицій 1989–1993 рр.). — Чернівці, 1994. — Вип. 1. — С. 59–68.
- Скільський І. В., Мелешук Л. І., Голубєв В. О. та ін.* Природничі колекції Чернівецького краєзнавчого музею // Природнича музеологія: теорія та практика. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський). — Львів, Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 161–163.
- Сорокан Г. І., Коржик В. П.* Передмова // Національний природний парк «Вижницький»: природа, рекреаційні ресурси, менеджмент. — Чернівці: Зелена Буковина, 2005. — С. 7–9.
- Хлус Л. М., Андриющенко Т. Г., Скільський І. В., Півторак О.* Наземні черевоні молюски у фондах музеїв Чернівців // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. — Одеса: Астропринт, 2011. — № 10. — С. 111–115.

Зоологічні колекції та музеї:
збірник наукових праць
Київ, 2014: с. 82–89

Оологічна колекція птахів Чернівецького обласного краєзнавчого музею

*Ігор СКІЛЬСЬКИЙ***, Людмила МЕЛЕЩУК***

**Чернівецький обласний краєзнавчий музей,
skilsky@rambler.ru, вул. Кобилянської, 28, м. Чернівці, 58001*

***Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
mel-lyuda@rambler.ru, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012*

У Чернівецькому обласному краєзнавчому музеї колекція яєць (кладок) птахів почала формуватися з середини 1960-х рр. Хоча найбільш інтенсивно цей процес проходив протягом останніх двох десятиліть і має відносно успішне продовження й у наш час.

Станом на початок 2013 р. оологічна збірка налічує 164 одиниці зберігання (177 яєць). Протягом зазначеного періоду експонати були зібрані в околицях (у межах) наступних населених пунктів: м. Чернівці, с. Іспас Вижницького, с. Остриця Герцаївського, села Коровія і Молодія Глибоцького, села Веренчанка і Хрещатик Заставнівського, села Киселів і Кліводин Кіцманського, села Буда, Магала, Остриця, Топорівці і Чорнівка Новоселицького, с. Сергії Путильського та села Ворничани і Колінківці Хотинського районів Чернівецької області, с. Космач Косівського району Івано-Франківської області та села Бедриківці і Дзвиняч Заліщицького району Тернопільської області.

Нижче представлено каталог оологічної колекції птахів музею (належать до 23 видів, 20 родів, 15 родин і 8 рядів). Вказано інвентарний номер, дата, лінійні розміри (довжина × максимальний діаметр, мм) яйця, місце знахідки, населений пункт, колектор. Описи деяких гнізд, звідки взято кладки, наведені у відповідних публікаціях (Скільський, 1992, 2010; Скільський і др., 1995; Горбань та ін., 2008; Мелешук, Скільський, 2010; та ін.).

Каталог оологічної колекції

Норець великий (*Podiceps cristatus* (L.)). № 36269–I–5093, 13.05.1992 р., яйце (57,3×39,3), у гнізді на воді, ставок, окол. с. Колінківці, І. В. Скільський.
№ 36270–I–5094, 13.05.1992 р., яйце (55,0×39,5), у гнізді на воді, ставок, окол.

с. Колінківці, І. В. Скільський. № 36279–I–5103, 6.05.1992 р., яйце (56,5×36,7), у гнізді на воді, ставок, окол. с. Кліводин, І. В. Скільський.

Квак (*Nycticorax nycticorax* (L.)). № 36276–I–5100, 6.05.1992 р., яйце (47,5×34,8), під деревом на землі (випало із гнізда) в колонії, окол. с. Кліводин, І. В. Скільський.

Крижень (*Anas platyrhynchos* L.). № 48230–ПР–6169, 17.05.2006 р., яйце (60,8×42,2), у гнізді на землі, деревно-чагарникова рослинність, берег р. Прут, окол. с. Магала, І. В. Скільський. № 48231–ПР–6170, 17.05.2006 р., яйце (58,6×41,4), там само, І. В. Скільський. № 48232–ПР–6171, 17.05.2006 р., яйце (60,0×40,5), –/–, І. В. Скільський. № 48233–ПР–6172, 17.05.2006 р., яйце (59,0×41,7), –/–, І. В. Скільський.

Яструб великий (*Accipiter gentilis* (L.)). № 40926–I–5705, 22.05.1994 р., яйце (55,0×44,0), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол. с. Веренчанка, І. В. Скільський. № 40927–I–5706, 22.05.1994 р., яйце (53,0×43,0), там само, І. В. Скільський.

Яструб малий (*A. nisus* (L.)). № 48226–ПР–6165, 7.05.2006 р., яйце (40,4×34,2), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол. с. Ворничани, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48227–ПР–6166, 7.05.2006 р., яйце (40,2×33,8), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48228–ПР–6167, 7.05.2006 р., яйце (40,7×34,3), –/–, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48229–ПР–6168, 7.05.2006 р., яйце (41,6×33,9), –/–, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук.

Боривітер звичайний (*Falco tinnunculus* L.). № 12653–I–963, дата? (очевидно перша половина 06.1965 р.; експонат надійшов у фонди музею 26.06.1965 р.), 5 яєць (40,5×32,0; 40,2×31,7; 40,9×32,1; 40,5×32,1; 40,6×30,6), у «гнізді» в ніші, скелі серед луків, окол. с. Сергії, В. О. Голубев.

Куріпка сіра (*Perdix perdix* (L.)). № 35986–I–5013, 14.05.1989 р., яйце (36,1×26,7), знайдено на стежці (частково розкльоване очевидно сірою вороною (*Corvus cornix* L.)), поле, окол. с. Молодія, І. В. Скільський.

Фазан (*Phasianus colchicus* L.). № 12653–I–965, 05.1965 р., яйце (49,0×39,0), у гнізді на землі, луки з кущами, окол. с. Киселів, В. О. Голубев.

Деркач (*Crex crex* (L.)). № 35987–I–5014, 21.06.1991 р., яйце (40,3×29,1), знайдено на дорозі (частково розкльоване очевидно сірою вороною), луки, окол. с. Кліводин, І. В. Скільський.

Лиска (*Fulica atra* L.). № 36271–I–5095, 13.05.1992 р., яйце (52,2×36,7), у гнізді на воді, ставок, окол. с. Колінківці, І. В. Скільський. № 36272–I–5096, 13.05.1992 р., яйце (53,2×36,7), там само, І. В. Скільський. № 36273–I–5097, 13.05.1992 р., яйце (54,7×36,1), –/–, І. В. Скільський. № 36274–I–5098, 13.05.1992 р., яйце (52,1×36,4), –/–, І. В. Скільський. № 36275–I–5099, 13.05.1992 р., яйце (54,9×36,6), –/–, І. В. Скільський. № 36277–I–5101, 13.05.1992 р., яйце (52,7×36,9), –/–, І. В. Скільський. № 36278–I–5102, 6.05.1992 р., яйце (55,7×35,7), у гнізді на воді, ставок, окол. с. Кліводин, І. В. Скільський. № 36280–I–5104, 6.05.1992 р., яйце (55,1×36,2), там само, І. В. Скільський. № 36281–I–5105, 6.05.1992 р., яйце (53,8×35,4), –/–, І. В. Скільський. № 36282–I–5106, 6.05.1992 р., яйце (54,8×35,4), –/–, І. В. Скільський. № 36283–I–5107, 6.05.1992 р., яйце (53,4×35,6), –/–, І. В. Скільський. № 36285–I–5109, 6.05.1992 р., яйце (52,2×35,6), –/–, І. В. Скільський.

Голуб сизий (*Columba livia* J. F. Gm.) (var. *subdomestica*). № 35998–I–5025, 18.07.1991 р., яйце (38,1×29,5), у гнізді на землі (внутрішній двір краєзнавчого музею), масиви старої багатоповерхової забудови, м. Чернівці, І. В. Скільський. № 35999–I–5026, 18.07.1991 р., яйце (39,1×29,4), там само, І. В. Скільський. № 36000–I–5027, 18.07.1991 р., яйце (39,8×30,7), –/–, І. В. Скільський. № 36001–I–5028, 18.07.1991 р., яйце (40,8×30,4), –/–, І. В. Скільський.

Сорокопуд терновий (*Lanius collurio* L.). № 48181–ПР–6120, 4.07.2005 р., яйце (20,5×15,9), у гнізді на кущі, деревно-чагарникова рослинність, берег р. Прут, окол. с. Магала, І. В. Скільський. № 48182–ПР–6121, 1.07.2005 р., яйце (20,9×16,6), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол. с. Дзвиняч, І. В. Скільський. № 48183–ПР–6122, 29.07.2006 р., яйце (21,1×15,9), у гнізді на кущі, пасовищні луки з чагарниками, окол. с. Ворничани, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48184–ПР–6123, 29.07.2006 р., яйце (21,4×16,6), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48185–ПР–6124, 26.05.2006 р., яйце (20,0×15,7), у гнізді на кущі, луки з чагарниками, окол. с. Чорнівка, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48186–ПР–6125, 26.05.2006 р., яйце (20,6×16,2), там само, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48187–ПР–6126, 1.07.2005 р., яйце (20,8×16,3), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол. с. Дзвиняч, І. В. Скільський. № 48188–ПР–6127, 26.05.2006 р., яйце (22,5×16,1), у гнізді на кущі, луки з чагарниками, окол. с. Чорнівка, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48189–ПР–6128, 26.05.2006 р., яйце (23,4×16,0), там само, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48190–ПР–6129, 26.05.2006 р., яйце (22,0×16,1), –/–, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48191–ПР–6130, 26.05.2006 р., яйце (21,0×16,4), –/–, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48192–ПР–6131, 1.07.2005 р., яйце (20,6×16,2), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол. с. Дзвиняч, І. В. Скільський. № 48193–ПР–6132, 26.05.2006 р., яйце (22,4×16,6), у гнізді на кущі, луки з чагарниками, окол. с. Чорнівка, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48194–ПР–6133, 26.05.2006 р., яйце (22,4×15,9), там само, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. № 48195–ПР–6134, 1.07.2005 р., яйце (20,3×16,5), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол. с. Дзвиняч, І. В. Скільський. № 48196–ПР–6135, 1.07.2005 р., яйце (20,6×16,2), там само, І. В. Скільський. № 48197–ПР–6136, 4.07.2005 р., яйце (21,4×16,0), у гнізді на кущі, деревно-чагарникова рослинність, берег р. Прут, окол. с. Магала, І. В. Скільський. № 48198–ПР–6137, 4.07.2005 р., яйце (21,6×16,2), там само, І. В. Скільський. № 48199–ПР–6138, 4.07.2005 р., яйце (21,6×16,4), –/–, І. В. Скільський. № 48200–ПР–6139, 4.07.2005 р., яйце (21,8×16,5), –/–, І. В. Скільський.

Сорока (*Pica pica* (L.)). № 35988–I–5015, 8.05.1991 р., яйце (34,1×23,8), у гнізді на дереві, деревно-чагарникова рослинність, берег р. Коровія, окол. с. Коровія, І. В. Скільський. № 35989–I–5016, 8.05.1991 р., яйце (32,6×23,8), там само, І. В. Скільський. № 35990–I–5017, 8.05.1991 р., яйце (34,3×23,0), –/–, І. В. Скільський. № 35991–I–5018, 8.05.1991 р., яйце (34,8×24,0), –/–, І. В. Скільський. № 35992–I–5019, 8.05.1991 р., яйце (33,3×23,1), –/–, І. В. Скільський. № 35993–I–5020, 8.05.1991 р., яйце (37,0×27,1), –/–, І. В. Скільський. № 35994–I–5021, 8.05.1991 р., яйце (37,3×26,9), –/–, І. В. Скільський. № 35995–I–5022, 8.05.1991 р., яйце (36,6×26,8), –/–, І. В. Скільський. № 35996–I–5023, 8.05.1991 р., яйце (36,0×25,9), –/–, І. В. Скільський. № 35997–I–5024, 8.05.1991 р., яйце (37,0×25,1), –/–, І. В. Скільський (рисунок).

Рис. 1. Яйця із двох кладок сороки з оологічної колекції Чернівецького обласного краєзнавчого музею (верхній ряд: №№ 35988–I–5015 – 35992–I–5019, нижній ряд: №№ 35993–I–5020 – 35997–I–5024). Фото І. В. Скільського.

Очеретянка чагарникова (*Acrocephalus palustris* (Bechst.)). № 42121–I–5785, 8.06.1999 р., яйце (18,9×14,0), у гнізді на стеблах звичайного очерету, зарості очерету на вологих луках (дервно-чагарникова рослинність), долина р. Дерелуй, окол. с. Остриця (Герц.), І. В. Скільський. № 42122–I–5786, 8.06.1999 р., яйце (19,4×13,7), там само, І. В. Скільський. № 42123–I–5787, 8.06.1999 р., яйце (19,5×14,1), –/–, І. В. Скільський. № 42124–I–5788, 8.06.1999 р., яйце (18,8×13,0), –/–, І. В. Скільський.

Кропив'янка чорноголова (*Sylvia atricapilla* (L.)). № 48220–ПР–6159, 5.05.2006 р., яйце (20,0×14,3), у гнізді на куці, острівний ліс, окол. с. Дзвиняч, І. В. Скільський. № 48221–ПР–6160, 5.05.2006 р., яйце (20,2×14,3), там само, І. В. Скільський.

Кропив'янка садова (*S. borin* (Bodd.)). № 48222–ПР–6161, 30.04.2006 р., яйце (16,2×12,5), у гнізді на дереві, деревно-чагарникова рослинність, берег р. Прут, окол. с. Магала, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48223–ПР–6162, 30.04.2006 р., яйце (16,3×12,7), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48224–ПР–6163, 30.04.2006 р., яйце (16,4×12,9), –/–, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48225–ПР–6164, 30.04.2006 р., яйце (16,6×12,7), –/–, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук.

Дрїзд чорний (*Turdus merula* L.). № 12645–I–953, 25.04.1965 р., 3 яйця (27,7×22,7; 29,1×22,4; 28,4×22,5), у гнізді на дереві, буковий ліс, підніжжя г. Цецина, зх. окол. м. Чернівці, В. О. Голубев. № 25898–I–3946, 04.1983 р., яйце (25,0×18,0), у гнізді на дереві, буковий ліс, ландшафтний заказник «Цецино», зх. окол. м. Чернівці, В. І. Шевчук (Танашик). № 43194–I–5863, 26.05.2001 р., яйце (39,0×22,0), у гнізді на дереві, ліс дністровської «стілки», окол. с. Хрещатик, І. В. Скільський. № 48147–ПР–6086, 16.04.2006 р., яйце (30,4×20,1), у гнізді на куці, масиви індивідуальної забудови, місцевість «Гравітон», сх. част. м. Чернівці, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48148–ПР–6087, 16.04.2006 р., яйце (31,2×21,2), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48149–ПР–6088, 4.05.2006 р., яйце (31,3×22,4), у гнізді на дереві, острівний ліс, окол. с. Бедриківці, І. В. Скільський.

№ 48150–ПР–6089, 4.05.2006 р., яйце (29,5×22,4), там само, І. В. Скільський.
№ 48151–ПР–6090, 4.05.2006 р., яйце (29,6×22,2), –/–, І. В. Скільський. № 48152–
ПР–6091, 26.04.2006 р., яйце (26,7×21,6), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол.
с. Остриця (Новос.), І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48153–ПР–6092,
26.04.2006 р., яйце (26,3×21,7), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук.
№ 48154–ПР–6093, 21.05.2006 р., яйце (29,7×20,8), у гнізді на ліані, ботанічний
сад Чернівецького університету, центр. част. м. Чернівці, І. В. Скільський.
№ 48155–ПР–6094, 21.05.2006 р., яйце (29,8×20,5), там само, І. В. Скільський.
№ 48156–ПР–6095, 21.05.2006 р., яйце (30,7×21,2), –/–, І. В. Скільський.
№ 48157–ПР–6096, 21.05.2006 р., яйце (30,4×21,0), –/–, І. В. Скільський.
№ 48158–ПР–6097, 16.04.2006 р., яйце (29,2×20,7), у гнізді на дереві, лісосмуга,
окол. с. Буда, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48159–ПР–6098, 16.04.2006 р.,
яйце (27,5×20,6), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48160–ПР–6099,
16.04.2006 р., яйце (28,4×21,2), –/–, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48161–
ПР–6100, 1.07.2005 р., яйце (28,1×21,1), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол.
с. Дзвиняч, І. В. Скільський. № 48162–ПР–6101, 1.07.2005 р., яйце (29,4×21,6),
там само, І. В. Скільський. № 48163–ПР–6102, 1.07.2005 р., яйце (30,0×21,5), –/–,
І. В. Скільський. № 48164–ПР–6103, 1.07.2005 р., яйце (29,9×20,6), –/–, І. В.
Скільський. № 48165–ПР–6104, 22.04.2006 р., яйце (32,0×22,0), у гнізді на дереві,
лісосмуга, окол. с. Остриця (Новос.), І. В. Скільський. № 48166–ПР–6105,
22.04.2006 р., яйце (32,3×22,3), там само, І. В. Скільський. № 48167–ПР–6106,
22.04.2006 р., яйце (32,6×21,5), –/–, І. В. Скільський. № 48168–ПР–6107,
22.04.2006 р., яйце (33,4×22,3), –/–, І. В. Скільський. № 48169–ПР–6108,
22.04.2006 р., яйце (33,3×22,1), –/–, І. В. Скільський. № 48170–ПР–6109,
22.04.2006 р., яйце (29,1×21,6), –/–, І. В. Скільський. № 48171–ПР–6110,
22.04.2006 р., яйце (28,7×22,1), –/–, І. В. Скільський. № 48172–ПР–6111,
22.04.2006 р., яйце (29,0×22,3), –/–, І. В. Скільський. № 48173–ПР–6112,
22.04.2006 р., яйце (29,8×22,6), –/–, І. В. Скільський. № 48174–ПР–6113,
5.05.2006 р., яйце (30,0×21,2), у гнізді на дереві, лісосмуга, окол. с. Дзвиняч, І. В.
Скільський. № 48175–ПР–6114, 9.05.2005 р., яйце (28,6×21,0), у гнізді на куці,
грабово-буковий ліс, місцевість «Садгора», пн.-сх. окол. м. Чернівці, І. В. Скіль-
ський, Л. І. Мелешук. № 48176–ПР–6115, 1.07.2005 р., яйце (28,7×21,4), у гнізді
на куці, лісосмуга, окол. с. Дзвиняч, І. В. Скільський. № 48177–ПР–6116,
1.07.2005 р., яйце (26,3×20,9), там само, І. В. Скільський. № 48178–ПР–6117,
1.07.2005 р., яйце (29,2×21,0), –/–, І. В. Скільський. № 48179–ПР–6118, 1.07.2005
р., яйце (25,6×19,6), –/–, І. В. Скільський. № 48180–ПР–6119, 1.07.2005 р., яйце
(28,6×21,4), –/–, І. В. Скільський.

Дрізд співочий (*T. philomelos* C. L. Brehm). № 12645–І–955, 25.04.1965 р., 5 яєць
(26,9×20,4; 27,1×20,9; 27,3×21,2; 27,0×21,0; 26,8×20,8) у гнізді на дереві, 3 яйця
(27,1×20,0; 27,3×20,3; 27,9×20,5) у гнізді на дереві, буковий ліс, підніжжя г. Це-
цина, зх. окол. м. Чернівці, В. О. Голубев. № 48124–ПР–6063, 17.05.2006 р., яйце
(28,7×20,8), у гнізді на куці, лісосмуга, окол. с. Остриця (Новос.), І. В. Скільсь-
кий. № 48125–ПР–6064, 9.05.2005 р., яйце (26,7×20,0), у гнізді на дереві, грабово-
буковий ліс, місцевість «Садгора», пн.-сх. окол. м. Чернівці, І. В. Скільський, Л. І.
Мелешук. № 48126–ПР–6065, 9.05.2005 р., яйце (27,4×20,2), там само, І. В. Скіль-
ський, Л. І. Мелешук. № 48127–ПР–6066, 9.05.2005 р., яйце (27,6×20,6), –/–, І. В.
Скільський, Л. І. Мелешук. № 48128–ПР–6067, 9.05.2005 р., яйце (25,3×20,3), –/–,

І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48129–ПР–6068, 7.05.2006 р., яйце (27,5×19,5), у гнізді на дереві, острівний ліс, окоп. с. Ворничани, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48130–ПР–6069, 7.05.2006 р., яйце (27,0×19,9), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48131–ПР–6070, 9.05.2005 р., яйце (28,6×21,7), у гнізді на дереві, грабово-буковий ліс, місцевість «Садгора», пн.-сх. окоп. м. Чернівці, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48132–ПР–6071, 9.05.2005 р., яйце (27,6×21,4), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48133–ПР–6072, 9.05.2005 р., яйце (28,6×21,9), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48134–ПР–6073, 9.05.2005 р., яйце (27,4×21,0), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48135–ПР–6074, 9.05.2005 р., яйце (27,9×21,5), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48136–ПР–6075, 22.04.2006 р., яйце (27,7×20,3), у гнізді на дереві, лісосмуга, окоп. с. Остриця (Новос.), І. В. Скільський. № 48137–ПР–6076, 22.04.2006 р., яйце (27,5×20,1), там само, І. В. Скільський. № 48138–ПР–6077, 22.04.2006 р., яйце (27,5×20,1), --/--, І. В. Скільський. № 48139–ПР–6078, 22.04.2006 р., яйце (27,7×19,3), --/--, І. В. Скільський. № 48140–ПР–6079, 22.04.2006 р., яйце (27,4×20,3), --/--, І. В. Скільський. № 48141–ПР–6080, 22.04.2006 р., яйце (27,1×21,0), --/--, І. В. Скільський. № 48142–ПР–6081, 25.06.2005 р., яйце (26,8×20,4), у гнізді на дереві, ялиновий ліс, окоп. с. Космач, І. В. Скільський, І. М. Горбань. № 48143–ПР–6082, 25.06.2005 р., яйце (27,3×20,9), там само, І. В. Скільський, І. М. Горбань. № 48144–ПР–6083, 25.06.2005 р., яйце (27,5×20,6), --/--, І. В. Скільський, І. М. Горбань. № 48145–ПР–6084, 16.04.2006 р., яйце (26,0×20,4), у гнізді на дереві, лісосмуга, окоп. с. Буда, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48146–ПР–6085, 16.04.2006 р., яйце (27,2×20,3), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук.

Синиця довгохвоста (*Aegithalos caudatus* (L.)). № 48216–ПР–6155, 5.04.2006 р., яйце (14,1×10,5), у гнізді на дереві, деревно-чагарникова рослинність, берег р. Прут, окоп. с. Магала, І. В. Скільський.

Ремез (*Remiz pendulinus* (L.)). № 48209–ПР–6148, 27.04.2007 р., яйце (15,7×11,0), у гнізді на дереві, деревно-чагарникова рослинність, берег р. Прут, окоп. с. Остриця (Новос.), І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, Н. А. Смірнов. № 48210–ПР–6149, 27.04.2007 р., яйце (15,3×11,0), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, Н. А. Смірнов. № 48211–ПР–6150, 27.04.2007 р., яйце (16,2×10,8), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, Н. А. Смірнов. № 48212–ПР–6151, 27.04.2007 р., яйце (16,2×10,9), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, Н. А. Смірнов. № 48213–ПР–6152, 27.04.2007 р., яйце (15,8×10,5), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, Н. А. Смірнов. № 48214–ПР–6153, 27.04.2007 р., яйце (16,2×10,8), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук, Н. А. Смірнов.

Зяблик (*Fringilla coelebs* L.). № 36284–І–5108, 5.05.1992 р., яйце (19,7×15,6), у гнізді на дереві, лісосмуга, окоп. с. Коровія, І. В. Скільський. № 36286–І–5110, 5.05.1992 р., яйце (19,9×15,2), там само, І. В. Скільський. № 36287–І–5111, 5.05.1992 р., яйце (20,4×16,0), --/--, І. В. Скільський. № 36288–І–5112, 5.05.1992 р., яйце (20,2×14,9), --/--, І. В. Скільський. № 36289–І–5113, 5.05.1992 р., яйце (19,7×15,1), --/--, І. В. Скільський. № 48201–ПР–6140, 2.05.2006 р., яйце (20,4×14,1), у гнізді на дереві, лісопарк, ландшафтний заказник «Гарячий Урбан», сх. окоп. м. Чернівці, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48202–ПР–6141, 2.05.2006 р., яйце (19,5×14,3), там само, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48203–ПР–6142, 2.05.2006 р., яйце (18,9×14,2), --/--, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук. № 48204–ПР–6143, 4.05.2006 р., яйце (18,1×14,4), у гнізді на дереві, острі-

вний ліс, окол. с. Бедриківці, І. В. Скільський. № 48205–ПР–6144, 4.05.2006 р., яйце (18,1×14,2), там само, І. В. Скільський. № 48206–ПР–6145, 4.05.2006 р., яйце (18,1×14,4), –/–, І. В. Скільський. № 48207–ПР–6146, 4.05.2006 р., яйце (18,0×14,4), –/–, І. В. Скільський. № 48208–ПР–6147, 7.05.2006 р., яйце (17,1×14,8), у гнізді на дереві, острівний ліс, окол. с. Ворничани, І. В. Скільський, Л. І. Мелешук.

Зеленяк (*Chloris chloris* (L.)). № 48215–ПР–6154, 26.05.2006 р., яйце (19,6×14,8), у гнізді на дереві, деревно-чагарникова рослинність на луках, окол. с. Топорівці, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов.

Коноплянка (*Acanthis cannabina* (L.)). № 36002–І–5029, 2.08.1991 р., яйце (18,5×14,2), у гнізді на дереві, масиви індивідуальної забудови, с. Іспас, І. В. Скільський. № 36003–І–5030, 2.08.1991 р., яйце (19,9×13,8), там само, І. В. Скільський. № 36004–І–5031, 2.08.1991 р., яйце (18,3×13,9), –/–, І. В. Скільський. № 36005–І–5032, 2.08.1991 р., яйце (18,9×14,0), –/–, с. Іспас, І. В. Скільський. № 36006–І–5033, 2.08.1991 р., яйце (19,7×14,0), –/–, І. В. Скільський. № 48217–ПР–6156, 25.06.2005 р., яйце (19,6×14,5), у гнізді на дереві, деревно-чагарникова рослинність на пасовищних луках, окол. с. Космач, І. В. Скільський, І. М. Горбань. № 48218–ПР–6157, 25.06.2005 р., яйце (20,2×14,3), там само, І. В. Скільський, І. М. Горбань. № 48219–ПР–6158, 25.06.2005 р., яйце (19,9×14,2), –/–, І. В. Скільський, І. М. Горбань.

Обговорення

Підсумовуючи наведене вище слід зазначити, що репрезентативність оологічної колекції Чернівецького обласного краєзнавчого музею надзвичайно низька. Тому найближчими роками слід активізувати, при нагоді, збирання цих матеріалів. У першу чергу зазначене стосується звичайних гніздових видів птахів.

На Буковині до них належать сіра чапля (*Ardea cinerea* L.), очеретяний лунь (*Circus aeruginosus* L.), звичайний канюк (*Buteo buteo* L.), перепілка (*Coturnix coturnix* L.), малий пісочник (*Charadrius dubius* Scop.), чайка (*Vanellus vanellus* L.), набережник (*Actitis hypoleucos* L.), звичайний мартин (*Larus ridibundus* L.), білощокий крячок (*Chlidonias hybridus* (Pall.)), річковий крячок (*Sterna hirundo* L.), припутень (*Columba palumbus* L.), садова горлиця (*Streptopelia decaocto* (Frisv.)), звичайна горлиця (*S. turtur* (L.)), зозуля (*Cuculus canorus* L.), вухата сова (*Asio otus* (L.)), звичайний дятел (*Dendrocopos major* (L.)), сільська ластівка (*Hirundo rustica* L.), польовий жайворонок (*Alauda arvensis* L.), лісовий щеврик (*Anthus trivialis* (L.)), біла плиска (*Motacilla alba* L.), звичайний шпак (*Sturnus vulgaris* L.), сойка (*Garrulus glandarius* (L.)), грак (*Corvus frugilegus* L.), сіра ворона (*C. cornix* L.), кропивник (*Troglodytes troglodytes* (L.)), велика очеретянка (*Acrocephalus arundinaceus* (L.)), вівчарик-ковалик (*Phylloscopus collybita* (Vieill.)), чорна горихвістка (*Phoenicurus ochruros* (S. G. Gm.)), вільшанка (*Erithacus rubecula* (L.)), чикотень (*Turdus pilaris* L.), велика синиця (*Parus major* L.), повзик (*Sitta europaea* L.), хатній горобець (*Pas-*

ser domesticus (L.)), польовий горобець (*P. montanus* (L.)), щиглик (*Carduelis carduelis* (L.)), звичайна вівсянка (*Emberiza citrinella* L.) та деякі інші.

Подяки. За допомогу у проведенні досліджень автори висловлюють щирі подяки Б. Й. Годованцю, І. С. Школьному, Л. В. Кучінік (Школьній), М. Л. Клестову, Р. І. Мелешуку, О. М. Васіну й іншим колегам. Публікацію підготовлено в рамках виконання держбюджетної теми Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича «Організація моніторингу сучасних тенденцій динаміки раритетної флори і фауни Буковини у зв'язку зі змінами клімату з використанням ГІС-технологій».

Горбань І. М., Скільський І. В., Мелешук Л. І., Горбань Л. І. Сучасний стан фауни хребетних національного природного парку «Гуцульщина» // Заповідна справа в Україні. — 2008. — Т. 14, вип. 2. — С. 81–103.

Мелешук Л. І., Скільський І. В. Нідологічна колекція Чернівецького краєзнавчого музею // Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах : Матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю з часу опублікування регіонального зведення «Животный мир Советской Буковины» (м. Чернівці, 13 листопада 2009 р.). — Чернівці: ДрукАрт, 2010. — С. 279–291.

Скільський І. В. Про гніздування голуба сизого на землі // Беркут. — 1992. — № 1. — С. 71.

Скільський І. В. Внесок Володимира Олександровича Голубєва у створення орнітологічної колекції Чернівецького краєзнавчого музею // Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах : Матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю з часу опублікування регіонального зведення «Животный мир Советской Буковины» (м. Чернівці, 13 листопада 2009 р.). — Чернівці : ДрукАрт, 2010. — С. 269–271.

Скільський І. В., Годованець Б. І., Школьній І. С. и др. К гнездовой экологии тетеревятника в лесостепной ландшафтной зоне Черновицкой области (Украина) // Проблеми сохранения разнообразия природы степных и лесостепных регионов : Материалы Рос.-Укр. науч. конф., посвящ. 60-летию Центрально-Черноземного заповедника (пос. Заповедный, Курская обл., 22–27 мая 1995 г.). — Москва, 1995. — С. 221–223.

Хребетні тварини Червоної книги України у колекції Зоологічного музею ЛНУ ім. Тараса Шевченка

Сергій ФІЛІПЕНКО

*Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка
serj-fil@mail.ru, вул. Оборонна 2, Факультет природничих наук, 91011, Луганськ*

Вступ

Види, які охороняються згідно з «Червоною книгою України», є найбільш цінними об'єктами зоологічних колекцій (Шидловський, 2003; Писанець, 2009), оскільки здобути їх дуже важко і практично неможливо. Тому дуже важливо те, що зоологічні музеї мають можливість зберігати, примножувати та демонструвати такі об'єкти.

Значна частина зразків «червонокнижної» колекції Зоологічного музею Луганського національного університету була зібрана ще задовго до того, як ці види тварин потрапили до Червоної книги.

Мета цієї роботи — скласти огляд зразків «червонокнижної» частини колекції Зоологічного музею ЛНУ.

Загальна характеристика матеріалу

У фондах Зоологічного музею ЛНУ на цей час є 116 видів хребетних тварин, занесених до «Червоної книги України» останньої редакції (2009). Ці 117 видів представлені 185 одиницями зберігання.

Більша частина цієї колекції знаходиться на експозиції — 93 види, що складає 81% від загального числа видів «червонокнижної» частини колекції. За окремими групами хребетних тварин (переважно за класами) ситуація виглядає так, як подано нижче. Переліки видів сформовано повністю для зразків всіх охоронних категорій, а кількість зразків вказано як загальну для кожної категорії, якщо їх більше одного.

Променепері — Actinopterygii

Ця група рибоподібних представлена в колекції 14 видами, всього 14 одиниць зберігання. Всі зразки знаходяться в експозиційних стендах. За природоохоронними статусами ця група розподілена так:

- зниклий — 1 вид (*Acipenser nudiventris*);
- зникаючий — 3 види, (*Acipenser ruthenus*, *Alburnoides rossicus*, *Gymnocephalus acerinus*), разом 3 екз.;
- вразливий — 7 видів (*Acipenser gueldenstaedtii*, *Acipenser stellatus*, *Leuciscus leuciscus*, *Chondrostoma variable*, *Lota lota*, *Lophius piscatorius*, *Hippocampus guttulatus*), разом 7 екз.;
- рідкісний — 2 види (*Zeus faber*, *Umbrina cirrosa*), разом 2 екз.;
- неоцінений — 1 вид (*Diplodus puntazzo*).

Земноводні — Amphibia

Амфібії представлені двома «червонокнижними» видами, разом 4 одиниці зберігання. Обидва види мають статус — «вразливий».

- вразливий — 2 види (*Salamandra salamandra*, *Bufo calamita*), разом 4 екз.

Плазуни — Reptilia

Представлені 8 видами (16 одиниць). Ця колекція найбільше представлена родиною вужевих Colubridae (4 види, 10 екз.).

- зникаючий — 1 вид (*Elaphe dione*), разом 2 екз.;
- вразливий — 7 видів (*Coronella austriaca*, *Hierophis caspius*, *Elaphe sauromates*, *Lacerta viridis*, *Pseudopus apodus*, *Vipera nikolskii*, *Vipera renardi*), разом 14 екз.

Птахи — Aves

Найчисленніша група хребетних у колекції музею, представлена 56 видами (77 од.). Дані щодо хижих птахів (сови і соколоподібні) наводяться окремо. Група хижих птахів представлена видами з такими статусами:

- зникаючий — 4 видів (*Accipiter brevipes*, *Circus macrourus*, *Neophron percnopterus*, *Pandion haliaetus*), разом 4 екз.;
- вразливий — 6 видів (*Aegyptius monachus*, *Aquila chrysaetos*, *Circus pygargus*, *Falco cherrug*, *Gyps fulvus*, *Milvus migrans*), разом 8 екз.;
- рідкісний — 8 видів (*Aquila heliaca*, *Aquila pomarina*, *Circus cyaneus*, *Haliaeetus albicilla*, *Aegolius funereus*, *Asio flammeus*, *Bubo bubo*, *Otus scops*), разом 9 екз.;
- недостатньо відомий — 1 вид (*Strix uralensis*);

Всі інші ряди розподіляються за статусами так:

- зникаючий — 10 видів (*Pelecanus crispus*, *Pelecanus onocrotalus*, *Phalacrocorax pygmaeus*, *Lyrurus tetrix*, *Tetrao urogallus*, *Otis tarda*, *Tetrax tetrax*, *Gallinago media*, *Numenius arquata*, *Coracias garrulus*), разом 18 екз.;

- вразливий — 14 видів (*Platalea leucorodia*, *Plegadis falcinellus*, *Aythya nyroca*, *Mergus serrator*, *Rufibrenta ruficollis*, *Somateria mollissima*, *Tadorna ferruginea*, *Tetrastes bonasia*, *Charadrius alexandrinus*, *Haematopus ostralegus*, *Himantopus himantopus*, *Hydroprogne caspia*, *Picoides tridactylus*, *Picus viridis*), разом 22 екз.;
- рідкісний — 12 видів (*Ardeola ralloides*, *Anas strepera*, *Bucephala clangula*, *Netta rufina*, *Charadrius hiaticula*, *Glareola pratincola*, *Recurvirostra avosetta*, *Sterna albifrons*, *Emberiza melanocephala*, *Lanius excubitor*, *Monticola saxatilis*, *Sturnus roseus*), разом 14 екз.;
- неоцінений — 1 вид (*Burhinus oediconemus*).

Найбільш представницькою групою в «червонокнижній» частині колекції птахів є ряд Falconiformes: 14 видів (із 22 видів цього ряду в ЧКУ).

Ссавці — Mammalia

Клас представлений 38 видами, що становлять 74 одиниці зберігання.

- зниклий у природі — 1 вид (*Bison bonasus*, 1 екз.);
- зникаючий — 11 видів (*Hemiechinus auritus*, *Desmana moschata*, *Barbastella barbastellus*, *Nyctalus lasiopterus*, *Ellobius talpinus*, *Lagurus lagurus*, *Sicista subtilis*, *Spermophilus suslicus*, *Mustela eversmanii*, *Mustela lutreola*, *Ursus arctos*), разом усіх 16 екз.
- вразливий — 13 видів (*Eptesicus serotinus*, *Myotis daubentonii*, *Myotis myotis*, *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus kuhlii*, *Pipistrellus pipistrellus*, *Plecotus auritus*, *Rhinolophus ferrumequinum*, *Vespertilio murinus*, *Sicista severtzovi*, *Sicista strandi*, *Stylodipus telum*, *Felis silvestris*), разом 15 екз.;
- рідкісний — 8 видів (*Nyctalus leisleri*, *Lepus timidus*, *Allactaga major*, *Sicista betulina*, *Lynx lynx*, *Vormela peregusna*, *Vulpes corsac*, *Tursiops truncatus*), разом 11 екз.;
- неоцінений — 4 види (*Cricetus cricetus*, *Lutra lutra*, *Mustela erminea*, *Mustela putorius*), разом 7 екз.;
- недостатньо відомий — 1 вид (*Cricetulus migratorius*, 24 екз.).

Раритетами є *Bison bonasus* (1 екз.), *Desmana moschata* (2 екз.), *Ursus arctos* (2 екз.). Найбільшою кількістю зразків представлений вид *Cricetulus migratorius*, частка якого в колекції ссавців сягає 1/3 її обсягу.

Порівняння колекції

Слід відзначити велику частку видів з високою категорією охорони — «зникаючий» (29 видів і 43 зразка) та «вразливий» (48 видів і 69 зразків). Найбільш представленими в списку раритетів з колекції Зоологічного музею ЛНУ є класи Птахи (55 видів, 77 одиниць зберігання) та Ссавці (74 одиниці 38 видів) (табл. 1).

Таблиця 1. Загальна кількість раритетних видів і одиниць їх зберігання (в дужках) по категоріям Червоної книги України (Червона книга, 2009)

Категорії ЧКУ	Actino- pterygii	Amphi- bia	Repti- lia	Aves	Mamma- lia	Разом
зниклий у природі	1 (1)	—	—	—	1 (1)	2 (2)
зникаючий	3 (3)	—	1 (2)	14 (22)	11 (16)	29 (43)
вразливий	7 (7)	2 (4)	7 (14)	20 (30)	13 (15)	48 (70)
рідкісний	2 (2)	—	—	20 (23)	8 (11)	29 (36)
неоціненний	1 (1)	—	—	1 (1)	4 (7)	6 (9)
недостатньо відомий	—	—	—	1 (1)	1 (24)	2 (25)
Разом	14 (14)	2 (4)	8 (16)	56 (77)	38 (74)	118 (185)

Якщо деталізувати дані за рядами, то найбільш широко представленими в раритетній частині колекції є такі ряди (рейтинг за кількістю видів):

- Соколоподібні Acipenseriformes — 14 видів (16 зразків);
- Рукокрилі Vespertilioniformes — 12 видів (17 зразків);
- Хижі Caniformes — 10 видів (19 зразків);
- Лускаті Squamata — 8 видів (16 зразків);
- Гусеподібні Anseriformes — 8 видів (13 зразків).

Обговорення

Зоологічний музей ЛНУ — один з найдавніших музеїв вузів України, історія якого бере початок ще з 1934 р. (Загороднюк, 2009; Шидловський, 2012). За час існування колекція пережила декілька помітних трансформацій — формування з невідомими на сьогодні джерелами поповнення, війна і розруха, переїзд колекції в новий корпус і обладнання нової експозиції. Очевидно, що на кожному етапі своєї історії музей «пережив» втрати, але втрати компенсувалися і певними здобутками. Не дивлячись на це, люди, які працювали над створенням та поповненням колекції музею, змогли зберегти цінні екземпляри для наступних поколінь.

Найбільшу цінність являють собою зразки видів, які поступово зникають зі своїх природних територій або вже зникли, і тому мають високі охоронні категорії — «зниклий у природі» та «зникаючий». З наявних у колекції зразків такий статус мають зразки наступних видів:

із птахів — *Acipenser nudiiventris*, *Accipiter brevipes*, *Circus macrourus*, *Neophron percnopterus*, *Otis tarda*, *Tetrax tetrax* та ін.;

із плазунів — *Elaphe dione*,

із ссавців — *Spermophilus suslicus*, *Hemiechinus auritus*, *Desmana moschata*, *Mustela lutreola*, *Ursus arctos*, *Bison bonasus* та ін.

Висновки

1. У фондах Зоологічного музею ЛНУ зберігаються зразки 116 видів хребетних тварин, занесених до «Червоної книги України», що становить 184 одиниці зберігання.
2. Більшість зразків «червонокнижної» частини колекції знаходиться на експозиції музею — 93 види, 126 одиниць зберігання.
3. Найбільш представлені в колекції на рівні класів — Птахи (55 видів, 77 одиниць), а на рівні рядів — Соколоподібні *Accipenseriformes* (14 видів, 16 зразків) та Рукокрилі *Vespertilioniformes* (12 видів, 17 зразків).

Загороднюк И. В. Зоологический музей Луганского национального университета: история, научная и образовательная ценность // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2009. — Том 6, № 4. — С. 1–8.

Писанець Є. М. Зоологічні колекції України: значення, сучасний стан і перспективи розвитку // Природнична музеологія: теорія та практика. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 17–18.09.2009 р.). — Львів, Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 9–17.

Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с. — ISBN 978-966-97059-0-7.

Шидловський І. В. Становлення та раритети Зоологічного музею імені Бенедикта Дибовського // Наук. зап. Держ. природозн. музею. — Львів, 2003. — Вип. 18. — С. 17–22.

Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / За ред. Й. В. Царика. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 112 с. — (Серія «Біологічні студії»). — ISBN 978-966-613-940-8.

Аналіз фондів пойкилотермних хребетних тварин Зоологічного музею Луганського університету Шевченка

Сергій ФОМІН

*Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка
вул. Оборонна 2, Факультет природничих наук, 91011, Луганськ
suroks72@mail.ru*

Вітчизняна музейна справа в цілому та природнича музеологія, як її невід’ємна складова, потребує перебудови й вдосконалення з метою досягнення сучасного світового рівня. Так, в одному з найбільших природничих музеїв Європи — Національному науково-природничому музею НАН України, визнаючи необхідність розбудови та оновлення, прийняли концепцію розвитку, згідно з якою пріоритет віддається науково-дослідній, науково-фондовій та експозиційній роботі (Червоненко, 2010).

Зоологічний музей Луганського національного університету має досить багату історію, але останні 40 років він виконував переважно екскурсійні функції (Загороднюк, 2013). Створена у 2012 році при зоомузеї ЛНУ Музейна рада взяла курс на неухильне повернення в його діяльність наукової складової. Виходячи з цього, аналіз фондів музею можна віднести до першочергових завдань на шляху покращення його роботи.

У Зоологічному музеї ЛНУ один з 4 відділів його експозиції присвячено пойкилотермним хребетним тваринам. Тут експонуються музеєфіковані тварини з 7 класів: Міксини — Мухіні, Непарноніздрові — *Cephalaspidomorphi*, Пластинозяброві — *Elasmobranchii*, Суцільноголові — *Holocephali*, Променепері — *Actinopterygii*, Земноводні — *Amphibia* та Плазуни — *Reptilia*.

На жаль, дані про походження експонатів цього відділу музею не збереглися, але відомо, що переважна більшість з них поповнили колекцію до 1977 року (Панченко, 1977). Окрім того, є вказівки на те, що фонди риб поповнювалися протягом кінця 1960-х — 1970-х років за рахунок видів риб, що в якості домішок потрапляли з товарною рибою до торгівельної мережі м. Луганськ (повід. М. Д. Самчука, 2012, та Г. Уварової, 2013 р.).

Важливою частиною іхтіологічних фондів зоомузею ЛНУ була авторська колекція Валерія Денщика (близько 320 одиниць зберігання), що була

зібрана в басейні р. Сіверський Донець. Виходячи з цінності матеріалу і неможливості на той момент забезпечення відповідних умов збереження, за сприяння Ігоря Загороднюка ця колекція була передана на збереження до іхтіологічних фондів Національного науково-природничого музею НАН України (Фомін, 2013).

Загальний огляд експозиції риботподібних та хрящових риб

Клас Міксини — Мухіні. Клас представлений одним експонатом — вологим препаратом міксини звичайної, або атлантичної *Myxine glutinosa* L., 1758.

Клас Непарноіздрьові — Cephalaspidomorphi. Клас представлений двома експонатами — річковою міногою *Lampetra fluviatilis* (L., 1758) та європейською струмковою міногою *Lampetra planeri* (Bloch, 1784). У 1977 році в експозиції була представлена українська мінога *Eudontomyzon mariae* (Berg, 1931), але цей цінний експонат на жаль не зберігся.

Клас Пластинозяброві — Elasmobranchii. Клас представлений 4 зразками (2 акули та 2 скати) — катраном звичайним *Squalus acanthias* L., 1758 і японською плямистою акулою *Halaelurus buergeri* (Müller, Henle, 1838) (потрапила до колекції після 1977 р.), а також морською лисицею *Raja clavata* L., 1758 і зірчастим скатом *Amblyraja radiata* (Donovan, 1808). В 1977 році в колекції був представлений морський кіт, або хвостокол звичайний *Dasyatis pastinaca* (L., 1758), який не зберігся.

Клас Суцільноголові — Holocephali. Клас представлений химерою європейською *Chimaera monstrosa* L., 1758.

Загальний огляд експозиції кісткових риб

Клас Променепері — Actinopterygii. Цей клас представляє переважна більшість експонатів відділу пойкилотермних хребетних тварин зоомузею ЛНУ. У відділі експонується 102 види кісткових риб з 54 родин.

Підклас Хрящові ганоїди — Chondrostei представлений 5 видами з родини Осетрові — Acipenseridae: осетром сибірським *Acipenser baerii* Brandt, 1869; осетром російським *Acipenser gueldenstaedtii* Brandt, 1833; шипом *Acipenser nudiventris* Lovetzky, 1828, стерляддю *Acipenser ruthenus* L., 1758 і севрюгою *Acipenser stellatus* Pallas, 1771. Відомо, що шип, який повністю зник з вод України (Мовчан, 2008) з'явився в колекції після 1977 р. і був добутий в басейні Аральського моря.

Музеалії 97 видів риби з колекції зоомузею відносяться до підкласу Новопері — Neopterygii та представляють інфраклас Костисті риби — Teleostei.

Ряд Вугроподібні — *Anguilliformes* представлений вугром європейським *Anguilla anguilla* (L., 1758), невизначеним екземпляром з родини *Synbranchiidae* та *Pisodonophis* sp. з родини *Ophichthidae*. Два останніх експоната з'явилися в колекції після 1977 р.; вони були привезені з Південно-Східної Азії зоологом з В'єтнаму, який відвідував Луганськ (повід. М. Д. Самчука, 2012 р.).

Ряд Оселедцеподібні — *Clupeiformes* представлений вірогідно оселедцем чорноморсько-азовським прохідним *Alosa pontica* (Eichwald, 1838). Це припущення потребує перевизначення експонату, оскільки на етикетці він позначений як «*Caspiolosa kessleri pontica*». До 1977 року експонувалися також оселедець атлантичний, сардина європейська, сардина далекосхідна (івасі) та шпрот європейський (кілька).

Ряд Короподібні — *Sypriniformes* представлений 27 видами (24 — з родини Коропові — *Syprinidae*, 3 — з родини В'юнові — *Cobitidae*). З них ялець звичайний *Leuciscus leuciscus* (L., 1758), підуст волзький *Chondrostoma variable* Jakovlev, 1870 і бистрянкa російська *Alburnoides rossicus* Berg, 1924 занесені на сторінки Червоної книги України (Червона..., 2009). Видова приналежність яльця потребує уточнення, оскільки останнім часом існування *Leuciscus leuciscus* в басейні р. Сіверський Донець (звідки, вочевидь, добуто екз.) ставиться під сумнів (Фомин, 2012). З аналогічних причин потребують перевизначення підуст, пічкур та 2 види щипавок. До 1977 . були представлені, а в сучасній колекції відсутні 5 видів коропових: білизна європейська, плоскирка європейська, клепець європейський, синець звичайний та карась звичайний, або золотий.

Ряд Сомоподібні — *Siluriformes* представлений сомом європейським *Silurus glanis* L., 1758 та отруйним видом з басейну Амура — *Pseudobagrus fulvidraco* (Richardson, 1846).

Ряд Лососеподібні — *Salmoniformes* представлений двома видами — *Coregonus albula* (L., 1758) з Північної Європи та лососем-кумжою *Salmo trutta* L., 1758, який утворює дві форми: форель струмкову і форель озерну (експонуються обидві форми).

Ряд Щукоподібні — *Esociformes* представлений щукою звичайною *Esox lucius* L., 1758.

Ряд Тріскоподібні — *Gadiformes* представлений двома видами з Північної Атлантики — *Pollachius virens* (L., 1758) та пікшею *Melanogrammus aeglefinus* (L., 1758), а також миньом річковим *Lota lota* (L., 1758), занесеним на сторінки Червоної книги України. До 1977 року ще були представлені тріска атлантична та навага.

Ряд Ошибнеподібні — *Ophidiiformes* представлений ошибнею звичайним *Ophidion rochei* Müller, 1845.

Ряд Вудильникоподібні — Lophiiformes представлений морським чортом європейським *Lophius piscatorius* L., 1758, який занесений на сторінки Червоної книги України. Експонат дуже цінний, оскільки останні 40 років відомості про наявність виду в наших водах відсутні (Мовчан, 2009).

Ряд Кефалеподібні — Mugiliformes представлений кефаллю *Mugil sp.*, що потребує визначення виду.

Ряд Атериноподібні — Atheriniformes представлений атериною чорноморською *Atherina pontica* (Eichwald, 1831).

Ряд Сарганоподібні — Beloniformes представлений сарганом чорноморським *Belone euxini* Günther, 1866, який раніше розглядали як вид *B. belone* (L., 1758).

Ряд Зеусоподібні — Zeiformes представлений зеусом (сонцевиком) звичайним *Zeus faber* L., 1758, який занесений до «Червоної книги України». Експонат дуже цінний, оскільки останні 40 років відомості про наявність виду в наших водах відсутні (Мовчан, 2009).

Ряд Колючкоподібні — Gasterosteiformes представлений 4 видами — колючкою триголковою *Gasterosteus aculeatus* L., 1758; колючкою дев'ятиголковою *Pungitius pungitius* (L., 1758); *Fistularia petimba* Lacerpede, 1803 та *Macrorhamphosus scolopax* (L., 1758).

Ряд Іглицеподібні — Syngnathiformes представляють іглиця довгорила, або трубкарот *Syngnathus typhle* L., 1758; «звичайна» іглиця *Syngnathus sp.*, що потребує визначення, та морський коник довгорилий *Hippocampus guttulatus* Cuvier, 1829, що внесений до «Червоної книги України».

Ряд Скорпеноподібні — Scorpaeniformes представляють 8 видів з 6 родин.

Ряд Окунеподібні — Perciformes представляють 27 видів з 20 родин. найбільш цінними експонатами з них є кам'яний окунь зебра *Serranus scriba* (L., 1758); йорж носар *Gymnocephalus acerinus* (Gueldenstaedt, 1774); зубарик звичайний *Diplodus puntazzo* (Cetti, 1777) та умбріна світла, або горбань світлий *Umbrina cirrosa* (L., 1758), які внесені до «Червоної книги України» (2009). З 1977 року колекція втратила 7 цінних експонатів з родини Бичкових — Gobiidae.

Ряд Скелезубоподібні — Tetraodontiformes представлений 2 видами — *Spheroides borealis* Jordan & Snyder, 1901 та *Acanthostracion quadricornis* (L., 1758).

Ряд Камбалоподібні — Pleuronectiformes представляють 6 видів (за припущенням з 3 родин), які потребують перевизначення.

Загальний огляд експозиції земноводних

Вітрина з експозицією земноводних зазнала реконструкції у 2012 р. Станом на 1977 р. вона містила 14, а після реконструкції — 20 видів. Клас

Земноводні — Amphibia представлений музеєфікованими тваринами з двох рядів — Хвостаті та Безхвості.

Ряд Хвостаті — Caudata представлений 4 видами: саламандрою вогняною *Salamandra salamandra* (L., 1758), тритоном звичайним *Lissotriton vulgaris* (L., 1758), тритоном гребінчастим *Triturus cristatus* (Laurenti, 1768) та аксолотлем, тобто личинкою амбістоми мексиканської *Ambystoma mexicanum* Shaw & Nodder, 1798. Відомо, що аксолотлів вирощували на кафедрі зоології університету ще в довоєнні часи з метою виготовлення вологих препаратів для шкіл області (Загороднюк, 2013). Скоріш за все, один з цих препаратів і потрапив до колекції музею.

Ряд Безхвості — Anura представлений 16 видами. Це 5 видів з місцевої батрахофауни: джерлянка червоночерева *Bombina bombina* (L., 1761); землянка звичайна *Pelobates fuscus* (Laurenti, 1768); ропухи звичайна *Bufo bufo* (L., 1758) та зелена *B. viridis* Laurenti, 1768; жаби озерна *Pelophylax ridibundus* (Pallas, 1771) та ставкова *P. lessonae* (Camerano, 1882).

Ще 3 види безхвостих представляють батрахофауну Палеарктики — ропуха кавказька *Bufo verrucosissimus* Pallas, 1814 (експонат з'явився після 1977 р.); жаба гостроморда *Rana arvalis* Nilsson, 1842 та жаба сибірська *R. amurensis* Boulenger, 1886.

Цінною частиною колекції є 5 видів безхвостих з тропічної фауни: ропуха шоломоносна *Ingerophrynus galeatus* Günther, 1864; реброголов плямистий *Trachycephalus nigromaculatus* Tschudi, 1838; *Hyperolius argus* Rapp, 1842; *Dendrobates leucomelas* Steindachner, 1864 та Телодерма шорстка *Theloderma asperum* Boulenger, 1886. Ці експонати за сприяння І. Загороднюка були передані до нашого музею з Київського зоопарку у 2012 р.

Загальний огляд експозиції плазунів

Сучасна експозиція плазунів знаходиться в стані реконструкції. Станом на 1977 рік плазуни в зоомузеї ЛНУ представлені переважно рядом Лускаті — Squamata (41 вид), а також рядами Черепахи — Testudines (3 види) та Крокодили — Crocodylia (1 вид). Багато експонатів представляють герпетофауну Азії та Кавказу.

Експозиція ящірок включає представників родин Хамелеонів — Chamaeleonidae (1 вид), Геконів — Gekkonidae (3 види), Агамові — Agamidae (8 видів), Варанові — Varanidae (1 вид), Веретеницеві — Anguinae (2 види), Сцинкові — Scincidae (3 види), Ящіркові — Lacertidae (5 видів).

Серед ящірок особливо цінними експонатами є варан сірий, або пустельний — *Varanus griseus* (Daudin, 1803), що, вірогідно, відноситься до підвиду, поширеного у Середній Азії, а також жовтопуз безногий, або жовтопузик *Pseudopus apodus* Pallas, 1775 та ящірка зелена *Lacerta viridis* Laurenti, 1768, які занесені до «Червоної Книги України».

Експозиція змій включає представників родини Удавові — *Boidae* (3 види), Вужеви — *Colubridae* (9 видів) та Гадюкові — *Viperidae* (6 видів). Особливо цінним експонатом серед них є одна з найбільших в світі змій — пітон сітчастий *Broghammerus reticulatus* Schneider, 1801, труп якого був переданий в 1965 році з Луганського цирку. Також серед особливо цінних експонатів слід відзначити змій з місцевої фауни, які внесені до Червоної книги України: мідянку звичайну *Coronella austriaca* Laurenti, 1768; полоза жовточеревого (каспійського) *Dolichophis caspius* Nagy et al., 2004; полоза візерункового *Elaphe dione* (Pallas, 1773); полоза сарматського або палласова *Elaphe sauromates* (Pallas, 1814) та гадюку степову *Vipera renardi* (Christoph, 1861).

Можливі джерела наповнення колекції

Складання каталогу фондів музею надасть можливість проводити обмін експонатами з іншими фаховими установами. Нові можливості в наповненні колекції риб можуть надати систематичні контакти з місцевими рибалками-любителями, фахівцями рибоохорони та продавцями риби.

Одним з ефективних джерел поповнення колекції пойкилотермних хребетних тварин зоомузею ЛНУ може стати залучення в якості колекторів студентів та випускників біологічних спеціальностей університету, постійні місця перебування та місця подорожив яких мають досить широку географію. Особливу увагу з цієї точки зору слід приділити студентам, які збирають науковий матеріал для курсових і магістерських робіт, пов'язаних із зоологією.

Загороднюк І. Кафедра зоології // Факультет природничих наук: шляхи зростання / За ред. В. Дяченка, О. Кисельової, А. Клімова. — Луганськ: Елтон-2, 2013. — С. 142–173.

Мовчан Ю. Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження) // Збірник праць Зоологічного музею. — 2008–2009. — № 40. — С. 47–86.

Панченко С. Г. Методические указания в помощь студентам-заочникам географического отделения и учителям географии средних школ по изучению зоогеографии. — Ворошиловград, 1977. — 60 с.

Фомин С. Анализ ихтиофауны реки Северский Донец // Изучение, сохранение и восстановление естественных ландшафтов: сб. ст. 2-й международной научно-практической конференции (г. Волгоград). — М.: Планета, 2012. — С. 43–52.

Фомін С. Сучасна кафедра біології // Факультет природничих наук: шляхи зростання / За ред. В. Дяченка, О. Кисельової, А. Клімова. — Луганськ: Елтон-2, 2013. — С. 123–142.

Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с.

Червоненко О. Національний науково-природничий музей НАН України — 2008–2010: три роки на шляху до створення музею сучасного типу // Вісник Національного науково-природничого музею. — 2010. — № 8. — С. 143–148.

К истории становления Зоологического музея Донецкого национального университета

Александр В. АМОЛИН

*Донецкий национальный университет
a.amolin@donnu.edu.ua, ул. Щорса, 46, 83050, г. Донецк*

Зоологический музей при кафедре зоологии и экологии Донецкого национального университета образован в 1980 г. по инициативе докт. биол. наук проф. Зинаиды Васильевны Усовой и заведующего кафедрой зоологии, докт. биол. наук, проф. Николая Николаевича Ярошенко. Однако формирование музея началось намного раньше, в 60-х годах XX ст.

С момента своего образования музей планировалось создать как учебный, главной функцией которого было дать студентам-биологам, на специальных экскурсиях-лекциях, фактические знания о разнообразии животного мира, существенно дополняющие полученные ими знания на лекциях и лабораторных занятиях. Эту функцию музей успешно выполнял в течение всего времени своего существования и, надеемся, будет выполнять в дальнейшем (Амолин, Ярошенко, 2006). Кроме того, в ходе своего развития музей стал играть важную роль в экологическом воспитании учащихся школ и лицеев г. Донецка и Донецкой обл. На экскурсиях для юных посетителей проводят беседы о необходимости бережного отношения к природе, особенно к редким и исчезающим животным, занесенным в Красную книгу Украины.

Основу экспозиции составляют коллекции животных местной фауны, представленные чучелами, сухими экземплярами, муляжами, шкурами, костями, раковинами, а также влажными препаратами. Наибольшим числом видов в экспозиции зоологического музея представлены классы насекомых (154 вида) и птиц (не менее 100 видов).

Визитной карточкой музея является расположенная возле входа в музей композиция из костей синего кита, который был подарен кафедре зоологии в 1976 г. китобойной флотилией «Слава». В настоящее время в музее проводится давно назревшая реконструкция, в ходе которой планируется создать новую экспозицию, при этом существенно её дополнить новыми коллекциями и экспонатами (Ярошенко, Амолин, 2012).

Музей размещается в холле III этажа в здании биологического факультета и является структурным подразделением кафедры зоологии и экологии биологического факультета ДонНУ.

История формирования музейной экспозиции

Формирование экспозиции музея в 1960–70-х годах проводилось, главным образом, за счет приобретения университетом чучел животных на таксидермических заводах, а также изготовления коллекций студентами, преподавателями и сотрудниками музея.

В частности, имеющиеся в экспозиции чучела крупных млекопитающих (зубр, бурый медведя, львица и др.) приобретены университетом в 1967 г. на Ростовском таксидермическом заводе. Большую помощь в пополнении музейной экспозиции оказал выпускник Ростовского государственного университета Виталий Иванович Харченко, работавший в должности декана биологического факультета в 1971–1975 гг. Благодаря его тесным связям с Ростовским университетом музей пополнился чучелами и тушками редких видов птиц (орел-могильник, скопа и др.). К сожалению, из-за ненадлежащего хранения тушки многих видов впоследствии были уничтожены кожеедом и другими вредителями.

Кроме того, в указанный период студенты-биологи и преподаватели выезжали на практику на побережья Белого, Баренцевого и Охотского морей, на Дальний Восток России (Приморский край). Привезенный коллекционный материал, собранный в ходе этих экспедиций, существенно дополняет музейную экспозицию. Например, переданные музеем в 1988 г. Е. Ю. Голубовой кладки 6 видов птиц с острова Талан (Охотское море), сборы чешуекрылых насекомых В. К. Караваева с Амурской обл. и юга Приморского края, сборы насекомых А. А. Анненкова с побережья Кандалакшского залива на Кольском п-ове и Ю. Ф. Сова из Туркмении. До выделения ставки заведующего зоомузеем (1987 г.) работу в музее проводили сотрудники кафедры зоологии. В частности доцентом кафедры зоологии Л. И. Тараненко создана композиция из костей синего кита, в подготовке которой принимали также участие старший преподаватель кафедры зоологии А. Б. Панченко и зав. кафедрой Н. Н. Ярошенко.

Первым заведующим музеем стал в 1987 г. выпускник биологического факультета ДонНУ В. В. Филатов, проработавший в этой должности два года. Благодаря его деятельности и организаторским способностям в музее была поставлена систематическая работа и начато создание экспозиции, которая прослужила почти два десятилетия. С 1989 по 1992 гг. в должности заведующего музеем работал В. И. Завгородний, также выпускник биологического факультета ДонНУ, благодаря которому в 1990 г. университетом была приобретена большая коллекция (317 единиц) кладок птиц. Кроме того, в этот период музей пополнился кладками птиц

ещё 36 видов, переданных музеем А. И. Бронсковым, В. И. Завгородним и Г. Г. Мосиным. Большую помощь в изготовлении витринных шкафов для музейной экспозиции и в их установке оказала старший лаборант кафедры зоологии Ю. Е. Маевская. В начале 90-х гг. орнитолог И. Ф. Комаров, будучи профессиональным музейщиком, по просьбе А. Б. Панченко и Н. Н. Ярошенко завершил оформление музейной экспозиции.

Следует отметить, что в период с конца 1980-х до начала 90-х гг. музей переживал фазу своего развития не только благодаря деятельности его руководителей и сотрудников кафедры зоологии, но, прежде всего, благодаря пониманию важности развития музеев в высшей школе со стороны руководства университета и лично ректора И. Э. Пономаренко, оказавшего финансовую помощь для развития музея.

В период с 1992 по 2008 гг. в должности заведующего музеем работала Л. Н. Васильева, а с 2008 г. по настоящее время — А. В. Амолин. В этот сложный период, особенно в 90-е годы зоологический музей практически не развивался из-за отсутствия финансирования.

За долгие годы экспозиция музея утратила первоначальный вид, а помещение музея не ремонтировалось с момента его основания. В тоже время музей продолжал работать вплоть до начавшейся в 2012 г. его реконструкции; систематически проводились экскурсии для учащихся школ г. Донецка и Донецкой области, студентов-биологов и экологов. В 1997 году в музее силами студентов А. В. Амолина и М. А. Мусичева (передал для этих целей свою личную коллекцию дневных чешуекрылых) была впервые создана небольшая коллекция насекомых, включающая 197 экземпляров относящихся к 154 видам и 5 отрядам. Кроме видов местной фауны, в эту коллекцию была включена небольшая выборка среднеазиатских видов жесткокрылых, переданных музеем выпускником кафедры зоологии ДонНУ В. Л. Перепечаенко.

В 1990-е годы ассистентом кафедры зоологии В. В. Мартыновым в музее создана небольшая палеонтологическая коллекция, включавшая 35 единиц. В настоящее время этот наш коллега (ныне доцент) успешно работает над созданием Палеонтологической секции Зоомузея, под который выделена отдельная комната на кафедре зоологии и экологии.

В 2010 г. музей пополнился коллекцией птиц Э. А. Хорькова, переданной доцентом кафедры зоологии и экологии Л. И. Тараненко. Коллекция насчитывает 75 экз. чучел птиц 63 видов 12 отрядов. Кроме того, интересные экспонаты (череп крабоеда, тушки и яйца пингвинов и некоторых других птиц), собранные в Антарктиде, переданы музеем бывшим старшим преподавателем кафедры зоологии и экологии Д. В. Пилипенко. Большой вклад в пополнение экспозиции музея вносит заведующий кафедрой зоологии и экологии проф. Н. Н. Ярошенко.

Важной проблемой многих университетских музеев, в том числе и Зоологического музея ДонНУ, является отсутствие четкого статуса в системе университетских подразделений, и, как следствие, недофинансирование или полное отсутствие финансирования музейной работы. В этой связи целесообразно придать университетским музеям статус учебных или научных лабораторий, со своим штатом и постоянным финансированием.

Амолин А. В., Ярошенко Н. Н. Роль зоологического музея в учебном процессе на биологическом факультете ДонНУ // «Тенденції та перспективи сучасної університетської освіти»: Матер. наук.-метод. конф. ДонНУ (12 квітня, 2006 р.) / За ред. акад. НАН України В. П. Шевченка. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. — С. 91–92.

Ярошенко М. М., Амолін О. В. Реконструкція навчального Зоологічного музею кафедри зоології ДонНУ // Сучасні стратегії та технології підготовки фахівців у вищій школі: Зб. матер. Всеукр. наук.-метод. конф. (28 березня 2012 р.) / За заг. ред. проф. П. В. Єгорова. — Донцьк: ДонНУ, 2012. — С. 544–545.

Природнича музейна експозиція Чорноморського біосферного заповідника

Людмила БАХТІАРОВА

*Чорноморський біосферний заповідник Національної академії наук України
Bahciarova.l.i@nas.gov.ua, вул. Лермонтова, 1, м. Гола Пристань, 75600, Херсонська обл.*

Музейна колекція хребетних тварин Чорноморського заповідника почала формуватися практично з перших років його створення. Біля її витоків стояв орнітолог заповідника М. І. Клименко. Й до сьогодні в експозиції музею представлено опудало коловодника звичайного (*Tringa totanus*), зроблене його руками і датоване 1935 роком. У роки війни значна частина експонатів була втрачена. Відразу після війни заповідник починає відновлювати експозицію музею та впорядковувати фонди. У 1946 році музей приймає перших відвідувачів. Із липня 1946 року в заповіднику почав працювати лаборантом-таксидермістом С. Ю. Мілінський. З його іменем пов'язане становлення і подальший 33-х річний розвиток музею, він вніс значний вклад у поповнення його колекцій. Протягом 1947–1969 років ним здобута і виготовлена переважна частина експонатів. Спочатку експозиція розміщувалася в 4-х кімнатах колишньої садиби священика на площі 86 м². У шафах-вітринах та діорамах тут були представлені колекції птахів, ссавців та рептилій, розміщувалася також вітрина з мушлями молюсків та тематична вітрина з комахами, присвячена живленню середземноморського мартина.

В 1951 році музейна експозиція заповідника поповнилася кількома біогрупами птахів, створеними видатним майстром — художником-таксидермістом Зоологічного музею АН СРСР М. А. Заславським, який також консультував та передавав досвід виготовлення опудал, скелетів тварин, музейних препаратів таксидермісту заповідника. З 1978 року і дотепер музейною експозицією заповідника опікується фахівець з вищою освітою, таксидерміст — С. С. Уманець. Він виготовив значну кількість експонатів, за його участі в 1983 році побудоване та облаштоване нове приміщення музею природи площею понад 194 м². Він є автором кількох біогруп музейної експозиції.

Особливістю природничої музейної експозиції заповідника є те, що вона не тільки має регіональний характер і досить повно представляє видовий склад фауни Північного Причорномор'я, а й відображає історію заповідника та заповідної справи в Україні. В експозиції представлені тварини, яких акліматизували на півдні України, регулярно випускали в природу мисливські господарства регіону, завозили на територію заповідника спеціально. А біогрупа кучерявих пеліканів (*Pelecanus crispus*) нагадує про один з етапів розвитку Чорноморського заповідника, коли до його складу входив Дунайський філіал.

Основою музею є його зоологічна колекція, яка містить понад 400 експонатів хребетних тварин. Серед них 210 видів птахів, 20 видів ссавців, 18 видів риб, 7 видів плазунів та 1 вид земноводних. Безхребетні представлені 58 видами комах, 29 видами молюсків, 1 видом крабів.

Природничу музейну експозицію Чорноморського біосферного заповідника спрямована на екологічну просвіту відвідувачів та формування природоохоронного світогляду підрастаючого покоління. Її науково-просвітницька робота має значну специфіку та базується на багаторічних традиціях (музеї заповідників України за рівнем природоохоронної пропаганди займали друге місце серед інших республік колишнього СРСР), обслуговується висококваліфікованими науковими кадрами. На базі музейної експозиції практикуються тематичні заняття екологічного, народознавчого, художнього спрямування з окремими класами та гуртківцями позашкільних закладів. Проводиться велика екскурсійна та лекційна робота, завдяки якій досягається головна мета музейної експозиції — ознайомлення відвідувачів з екологічними основами охорони природи на демонстраційному матеріалі (крупні виразні експонати, експозиційний матеріал з великим пізнавальним навантаженням, діорами, колекції, вологі препарати, живописні планшети, вітрини, фотостенди), пропаганда різноманітних аспектів охорони природи та раціонального природокористування.

Бахтіарова Л. І. Музей природи Чорноморського біосферного заповідника НАН України // Природничу музеологія: теорія та практика : Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський). — Львів-Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 137–138.

Борейко В. Е. Пути и методы природоохранной пропаганды. — Киев: Киевский эколого-культурный центр, 1996. — 208 с. — (Серия: Природоохранная пропаганда. Вып. 2).

Черняков Д. А. Очерк истории Черноморского биосферного заповедника. — Херсон: ОАО «ХГТ», 2007. — 64 с. — ISBN 978-966-8502-76-7.

Історія формування Зоологічного музею Луганського національного університету

Галина ЄВТУШЕНКО

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
evtushenko_ig@i.ua, вул. Оборонна, 2, 91011, Луганськ, Україна*

Формування та розвиток Зоологічного музею ЛНУ тісно пов'язані з історією розвитку самого Луганського університету. Значна частина інформації про створення музею, на жаль, не збереглася, і в її відновленні ми використали відомі на цей час літературні джерела (Загороднюк, 2009). Перші зоологічні експонати з'явилися в Біологічному відділенні Факультету соціального виховання в 1924–1936 рр. Відомо, що *«в перші роки свого існування зоологічна колекція розміщувалася у двох шафах учбової аудиторії Кабінету зоології. В тому музеї була широко представлена місцева фауна, але були й південні види»* (Загороднюк, 2009).

1934 р. на факультет приходить працювати теріолог Іван Іванович Сахно. Разом з ним до кабінету зоології прибула частина експонатів хребетних тварин. І. І. Сахно був призначений завідувачем кафедри зоології, 1940 р. він захищає кандидатську дисертацію і працює тут до виходу на пенсію 1969 р. Завдяки ньому починає створюватися колекція тварин, що поступово набуває статусу зоомузею. Значний вклад у створення колекції безхребетних внесла Людмила Павлівна Титаренко, що працювала спочатку лаборантом, а в післявоєнні роки і до 1967 р. — асистентом кафедри зоології. Фактично вона була засновником відділу безхребетних і створила ентомологічну колекцію, частина якої (збір джмелів 1928 р.) зберігається дотепер. Інша яскрава частина сучасної колекції комах представлена тропічними метеликами, яких передав до музею І. І. Сахно.

В 60-ті роки всі експонати знаходилися в головному корпусі інституту, в аудиторіях 403 та 404. У післявоєнні роки (1945–1968) поповнення експонатів відбувається завдяки польовим практикам та дослідженням, що на ті часи проводилися майже по всій території Союзу. Колекцією експонатів на ті часи займався Микола Андрійович Симонов — орнітолог, таксидерміст, що у післявоєнні роки працював асистентом кафедри зоології. Саме він поклав основу орнітологічної колекції музею.

Рис. 1. У кабінеті зоології в 1938–1939 навчальний рік (заняття веде І.І. Сахно). Фото з альбому «Історія природничо-географічного факультету» (ПГФ).

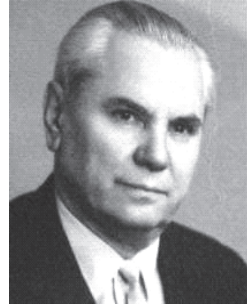

Рис. 2. І. І. Сахно. Близько 1950 р. Фото з альбому «Історія ПГФ».

З 1961 р. старшим лаборантом кафедри зоології стала Ніна Прохорівна Суботіна. Вона працювала на кафедрі до 2004 р. і всі ці роки якісно та з любов'ю забезпечувала матеріальну базу як музею, так і навчальний процес, а також польові виїзди викладачів та студентів.

У 1963 р. на кафедру зоології приїжджає з м. Семипалатинська орнітолог, кандидат біологічних наук доц. С. Г. Панченко. Сергій Григорович привіз до Луганську свою особисту колекцію тварин, яку збирав ще зі студентських років. Експонати фауни Казахстану поповнюють експозицію музею: тушки та опудала птахів та дрібних ссавців, роги марала (викрадені з музею в 90-ті роки разом з опудалом соболя) тощо. Протягом 1968–1994 рр. він був завідувачем кафедри зоології (відповідно, й музеєм).

З 1972 р. музей переїздить до нового корпусу, на його 5-й поверх.

Рис. 3. С. Г. Панченко в кабінеті зоології. 1967 р. Фото з альбому «Історія ПГФ»

Рис. 4. В. В. Леснічий виготовляє опудало гуся. 1980 р. Фото з альбому «Історія ПГФ»

Першим лаборантом музею в новому місці став Аркадій Шепотиленко. В цей час оновлюються та поповнюються експозиція, виготовляються нові вітрини, прикрашені авторськими світлинами С. Г. Панченка. Музей поділяють на два відділи — хребетних та безхребетних. «В 56 шафах зооівтрин були розташовані накопичені колекції з усіх систематичних груп тварин» (спогади С. Г. Панченка).

Сергій Григорович розробив та вніс до програми навчання студентів-біологів практикум «Виготовлення зоологічних навчальних посібників», на якому студенти засвоювали основи таксидермії і закріплювали їх на польових практиках, де здобувалася більша частина матеріалу¹. Завдяки цьому відбувається активне поповнення музею опудалами, тушками, вологими препаратами та скелетами, які виготовляли студенти та викладачі; частину експонатів передавали до шкіл Луганська та області.

С. Г. Панченко створив трудолюбиву та працездатну команду спеціалістів та однодумців, що захоплювалися зоологією та мали таксидермічні навички. Найбільшу групу науковців представляли орнітологи, завдяки яким сформована сучасна колекція птахів: Валерій Вікторович Лісничий, Геннадій Костянтинівич Бураков, Віталій Володимирович Ветров, Микола Данилович Самчук, Сергій Григорович Панченко.

Над іхтіологічною експозицією працювали Валерій Анатолійович Денщик та Микола Данилович Самчук. Вітрини з амфібіями та плазунами поповнювалися завдяки Станіславу Івановичу Щербаку. Колекцію ссавців поповнювали Сергій Григорович Панченко та Валерій Вікторович Лісничий. Відділ безхребетних оформлювали Людмила Іллівна Лебедева, Нонна Петрівна Шевцова (ентомологічні збори), Валерій Анатолійович Денщик (колекція коралів, ракоподібних, голкошкірих). Протягом 1977–2002 рр. музеєм завідував Станіслав Васильович Чібішев, який активно приймає участь не тільки у формуванні та збереженні експонатів, але й у оформленні музею (захоплювався фотографуванням).

В цей період на кафедрі зоології та методики викладання біології, до якої відносився зоомузей, розвивалися дослідження з орнітології, герпетології, іхтіології, ентомології, що відобразилося на формуванні колекцій музею. Практично всі (за винятком В. А. Денщика) зоологи, що брали участь у формуванні сучасної експозиції, є випускниками Природничо-географічного факультету.

У 80-ті роки С. Г. Панченко вів активну роботу з обміну та поповненню фондів зоомузею з Московським університетом (з В. Є. Флінтом) та іншими вузами. З Куби до Луганська завдяки обмінам потрапила колекція черепашок молюсків з Тихого та Атлантичного океанів.

¹ Цей предмет викладається і зараз, що сприяє поповненню роздаткового матеріалу, обладнанню аудиторій та допомагає у розширенні та відновленні сучасних вітрин.

Рис. 5. В. А. Денщик на березі Клебан-Биського водосховища. Фото з сайту <http://www.mama-86.org.ua>

Рис. 6. С. П. Литвиненко демонструє техніку виготовлення опудал; 2007 р., окол. с. Іванівка. Фото Г. О. Євтушенко.

На жаль, у 90-ті роки частина експонатів музею була викрадена (на той час відділ хребетних тварин знаходився у вільному доступі). З 1998 р. в університеті відбувається об'єднання кафедр ботаніки та зоології в одну кафедру біології. Напрямки розвитку досліджень нової кафедри спрямовуються на ботаніку, і в розвитку зоомузею настає пауза.

З кінця 90-х та на початку 2000-х років колекція безхребетних тварин (особливо ентомологічні вітрини) псується і її доводиться відновити. Свій сучасний вигляд ентомологічна вітрина має завдяки студентам, що захоплювалися ентомологією — Сергію Глотову, Петру Форощуку, Максиму Заїці, автору та завідувачу музеєм С. П. Литвиненку.

З 2002 р. новим завідувачем зоомузею став випускник ПГФ, орнітолог, таксидерміст Сергій Павлович Литвиненко (учень С. Г. Панченко). Завдяки йому відбувається нове поповнення колекцій відділу хребетних, реставрація вітрин та опудал, з'являються нові стенди, переважно з птахами фауни Луганщини. Сергій Павлович формує навколо себе групу однодумців з числа викладачів та студентів факультету (Г. О. Євтушенко, О. В. Кондратенко, С. В. Фомін, С. О. Філіпенко, В. А. Артющенко, С. В. Глотов, П. В. Форощук, Д. В. Журов, О. О. Сергеев, М. А. Заїка та ін.), які допомагають у відновленні та оформленні вітрин та експонатів.

В цей період деканом факультету був Віктор Федорович Дрель, який всіляко підтримував роботу С. П. Литвиненко і сприяв поповненню колекцій: завдяки йому для музею було придбано декілька унікальних видів птахів та встановлено п'ять сучасних вітрин. У 2003 р. на роботу в університет (на кафедру СПГ та екології) прийшов його випускник Олександр Вікторович Кондратенко — кандидат біологічних наук, теріолог, завзятий дослідник. Завдяки йому фонди зоомузею поповнилися колекцією тушок та черепів дрібних ссавців (де вони зберігаються і дотепер).

Частина фондів та вітрин музею поповнювалася завдяки подарункам випускників та людей, не байдужих до розвитку зоомузею. Так, у 2007 р. музей прийняв у дарунок експонати приватної колекції Геннадія Івановича Нікіфорова (понад 50 опудал птахів), що працював директором краєзнавчого музею у м. Краснограді (Харківська обл.). Цінність цієї колекції полягає в тому, що в ній є опудала рідкісних видів птахів та експонати, що етикетовані 1928 р. Значний внесок у колекцію зробив випускник факультет Вадим Маркович Табакін (депутат Луганської облради), який подарував опудала білоголового сипу, тетерука, павича та ін.

Останніми роками колекція музею (особливо відділ безхребетних) поповнюється за рахунок зразків, зібраних магістрантами-біологами. Так, завдяки Юлії Молдовановій створена колекція черепашок моллюсків із чорноморського узбережжя Керченського півострова; Олександр Боровський передав до музею колекцію наземних моллюсків Луганської обл.

Значний внесок у розвиток музею та активність команди зоологів вніс доцент кафедри СПГ та екології Ігор Володимирович Загороднюк — теріолог, кандидат біологічних наук. Завдяки його ініціативі почала створюватися картотека фондів музею, він ініціював проведення конференції «День зоомузею», присвяченої 40-річчю сучасної експозиції та став головою оргкомітету цієї конференції і упорядником збірника праць, завдяки йому поступово відроджується історія зоомузею та кафедри зоології.

Рис. 7. Нова композиція музею «Птахи водно-болотних біотопів Луганщини»; автор композиції — С. П. Литвиненко. Фото Г. О. Євтушенко.

Рис. 8. Відреставрована та оновлена вітрина «Плазуни». Над стендом працювали: С. П. Литвиненко, С. О. Філіпенко. Фото Г. О. Євтушенко.

Сучасний зоомузей ЛНУ складається з двох відділів: відділ безхребетних тварин (ауд. 2-551) та відділ хребетних (2-553). Загалом у залах музею на експозицію виставлено до 2500 експонатів.

Загальна кількість зразків хребетних в експозиції зоологічного музею — майже 900 зразків, переважно у формі опудал, у тому числі: риби — 140, амфібії і плазуни — 150, птахи — близько 400, ссавці — до 200 зразків. У відділі безхребетних тварин є не менше 1500 зразків безхребетних більшості систематичних груп.

У фондах музею зберігається близько 60 коробок із ентомологічними колекціями, заповненими комахами, яких збирають студенти і викладачі кафедри біології під час учбових практик в Луганській області, Криму, Волгоградській області. Загальна чисельність комах у цій частині колекції — понад 2,5 тисяч екземплярів. Основну частину колекцій представляють збори Г. Євтушенко, С. Глотова, П. Форощука.

Фонди відділу хребетних тварин складають: ● остеологічна колекція і колекція шкірок дрібних ссавців (до 2 тис. зразків), зібраних і переданих О. Кондратенко переважно за результатами його досліджень в Луганському природному заповіднику, ● біля 300 тушок птахів, переважна більшість яких представлено рядом Горобиних (збори О. Кондратенка та С. Литвиненка), ● оологічна колекція, що зібрана С. Г. Панченком та його студентами і С.П. Литвиненком (яйця більше 80 видів птахів); ● остеологічна колекція, зібрана С. Г. Литвиненком (більше 100 зразків).

Створенням каталогу колекції музею та виготовленням остеологічної колекції займається лаборант кафедри біології Сергій Олександрович Філіпенко. На створенням каталогу окремих частин колекції працюють студенти-екологи Сергій Ребров (каталог кажанів), Андрій Пітонін (каталог гризунів), Андрій Зуяков (каталог метеликів). Керівником і консультантом цих розвідок є І. В. Загороднюк, який допомагає з визначенням матеріалу та пошуком джерел надходження зразків.

Зоологічний музей активно використовують студенти і викладачі університету для проведення занять, завідувач музею С. П. Литвиненко періодично проводить екскурсії для школярів міста Луганська та області, а також для гостей університету, зокрема й для закордонних делегацій. У подальшому планується розширення експозиції музею, а також продовження реставраційних робіт з існуючими колекціями.

Загороднюк И. В. Зоологический музей Луганского национального университета: история, научная и образовательная ценность // Известия музейного фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2009. — Том 6, № 4. — С. 1–8.

Георгій Модін та колекційні зразки ссавців у теріологічних колекціях зі сходу України

Ігор ЗАГОРОДНЮК

Національний науково-природничий музей НАН України
м. Київ, вул. Богдана Хмельницького 15, 01601, м. Київ, zoozag@ukr.net

Переважно степовий характер фауністичних угруповань сходу України визначає складність їх вивчення і брак стаціонарних досліджень. Винятком став Стрільцівський степ — «бабаковий» заказник із 1931 р., який 1948 р. став державним і до 1961 р. був самостійним дослідним центром АНУ. Цим заповідником у 1950-х рр. керував Г. Модін, ім'я якого з роками майже забули. Між тим, ним створено систему моніторингу хребетних «Стрільцівки» та зібрано унікальні колекції ссавців і птахів.

Початки. Георгій Вікторович Модін народився 1918 р. у м. Йошкар-Ола республіки Марій Ел (тоді Царевококшайськ Казанської губ.). У віці 19–20 років, з 1 листопада 1937 р. до 16 травня 1938 р. працював у Поволзькому лісотехнічному інституті препаратором у кабінеті біології лісових звірів і птахів (Дело..., 1938). Звільнився, мотивуючи потребою зайнятися навчанням. Далі півтора роки (з 11.11.38 до 1.04.40) був упорядником колекції Відділу природи Обласного краєзнавчого музею Марій Ел (нині Національний музей Марій Ел), де відзначився як успішний таксидерміст і перший співробітник «естественно-исторического отдела», як тоді називали Відділ природи. У 1946 р. працював у Києві (в Зоомузеї АН?): в колекції ННПМ є зібрані ним з 17.05 до 6.09.46 тушки птахів із Київщини (Тетерів, Тараща, Заворичі) та Закарпаття (Боржава, уроч. «Атак»).

Стрільцівський степ. Автор пов'язує час появи Г. Модіна в «Стрільцівському степу» із 1949 р., коли заповідник підпорядкували АН. Відомі його колекційні збори звідси датовані 1950–1954 рр. Модін зібрав тут цінні серії ссавців і передав їх до ННПМ (n = 301) та ЗМКУ (131) (Київ). Збори бабаків 1953 р. (n = 8) зберігаються в колекції кафедри біогеографії МГУ (Румянцев, 2010). З осені 1950 р. до весни 1952 р. досліджував фауну лісосмуг (стаціонари Інституту землеробства), у т. ч. у Кам'яному степу (Модін, 1956 а). У 1955 р. звітувався в Інституті ботаніки АНУ (організація-куратор) за науковою темою «Інвентаризація хребетних Стрільцівського степу». Всі публікації Г. Модіна пов'язані з ссавцями степу.

Відомий за статтями про екологію зайця в лісосмугах, мишівку лісову та їжачка вухатого у Стрільцівському степу, бабака на сході України (Модін, 1956 а-в; Абеленцев та ін., 1961). Разом із ним працювали такі теріологи, як І. Сокур (1951), Б. Образцов (1951–1953), З. Ходикіна (1953), В. Абеленцев (1956–1961). У статті на захист бабака (Модін, 1956 в) підписався як «директор байбакового заповідника «Стрелецкая степь» АН ССРСР». Ймовірно, працював у тому ж статусі до 1957–1961 р. (останні зібрані ним колекційні зразки ссавців зі Стрільцівки датовані 07.1954 р., а його поява на Сході, ймовірно, сталася вже 1957–1958 рр., на Зеї).

Амур. 1963 р. Г. Модін опинився в новоствореному Хінганському природному заповіднику, підпорядкованому АН, і в ньому був першим директором (із 3.10.63, до року). 1967 р. був одним із авторів брошури «Заповідники Амурської області» (Модін, Щетинин, 1967). Наступного 1968 р. йому мало вивопнитися 50, але подальша його доля невідома. Фотографій або особових справ Г. Модіна в архівах ННПМ, ІЗАН, Національного музею Марій Ел, Луганського та Хінганського заповідників немає.

Колекції. Особливістю колекцій ссавців, зібраних Г. Модіним (432 зразки 21 виду), є їхня прив'язка до «Стрільцівського степу». Серед зібраних ним колекцій (цифри — кількість зразків у ННПМ + ЗМКУ) є:

- значні за обсягом матеріалу серії *Mustela evermanni* (47+39), *Sicista strandi* (2+10), *Spalax microphthalmus* (17+7), *Cricetulus migratorius* (22+14), *Lagurus lagurus* (65+13), *Microtus «arvalis»* (124+15), *Sylvaemus uralensis* (4+17);
- зразки *Hemiechinus auritus* (1+1), *Crocidura leucodon* (1+0), *Vulpes vulpes* (0+3), *Martes foina* (1+0), *Mustela lutreola* (0+3), *M. putorius* (1+0), *Vormela peregusna* (1+2), *Lepus europaeus* (0+1), *Marmota bobak* (1+2), *Allactaga major* (1+0), *Sicista severtzovi* (1+1), *Mus musculus* (0+3), *Micromys minutus* (6+0), *Cr. cricetus* (6+0).

Також в ННПМ є зібрана Г. Модіним колекція птахів обсягом 50 екз.

Подяки. Моя подяка директору Центру охорони дикої природи Олексію Зименку та завідувачу Відділу природи Національного музею Республіки Марій Ел Тетяні Ждановій за допомогу в пошуку фактів. Дякую В. С. Ткаченку та працівникам бібліотеки ІЗАН за допомогу в бібліографічному пошуку.

Абеленцев В. И., Самош В. М., Модин Г. В. Современное состояние поселений байбака и опыт его реакклиматизации на Украине // Труды Среднеазиатского научно-исслед. противочумн. ин-та. — 1961. — Т. 7. — С. 309–320.

Дело Модина Г. В. № 1402 (нач. 1 ноября 1937 г., конч. 16 мая 1938 г.) // Архив Поволжск. гос. технол. унив. — № 2179. (Виписку отримано 25.04.2013 р.).

Модин Г. В. Спостереження над зайцем-русаком в умовах полезахисних лісонасаджень // Збірник праць Зоол. музею. — 1956 а. — № 27. — С. 44–51.

Модин Г. В. Замітки про вухатого їжака і лісову мишівку в Стрільцівському степу // Збірник праць Зоол. музею. — 1956 б. — № 27. — С. 154–159.

Модин Г. В. Байбак на Украине // Охота и охотничье хозяйство. — Москва, 1956 в. — № 6. — С. 35.

Модин Г. В., Щетинин В. И. Заповедники [Амурской области]. — Благовещенск : Хабар. кн. изд-во, 1967. — 16 с.

Музей природи Поліського заповідника та його роль у просвітницькій роботі

Ліна КОБЗАР, Галина БУМАР

Поліський природний заповідник

lina_kobzar@mail.ru, с. Селезівка, Овруцький район, 11189, Житомирська обл., Україна

Поліський природний заповідник створений 1968 року з метою збереження типових для Українського Полісся соснових лісів та боліт. Він має великий досвід еколого-просвітницької роботи, яка сприяє розвитку екологічної культури та проводиться серед людей різних вікових категорій. Значну роль у цій роботі відіграє Музей природи, заснований у 1986 р. силами працівників заповідника. Головною метою створення музею стало поширення знань про поліську природу та засоби її охорони серед відвідувачів заповідника та місцевого населення, формування природоохоронного світогляду у дітей. Деякі з експонатів Музею природи мають наукову цінність.

Експозиція музею

Музей розташований в адміністративній будівлі заповідника на її другому поверсі. Він включає близько 400 експонатів, які відображають природу Українського Полісся. Основна увага приділяється фауні заповідника, різноманіття флори показане у меншій мірі. У музеї є опудала типових представників фауни та діорами, які зображують головні типи поліських екосистем (верхове болото, сосновий бір, березовий ліс), тематичні експозиції та колекції. Тут також розміщено природоохоронні стенди, присвячені природно-заповідному фонду України та Житомирщини, охороні та збереженню різноманіття рослинного і тваринного світу заповідника, Рамсарському угіддю міжнародного значення «Поліські болота», рідкісним природним середовищам, діяльності Українського товариства охорони птахів. Є виставка фотографій живої природи (птахів, ссавців, амфібій та рептилій, рослин, грибів), зроблених співробітниками заповідника, яка нараховує біля 150 фотознімків.

З окремих опудал представлені самець та самиця оленя шляхетного. Цей вид не зустрічається у заповіднику (Жила, Зеніна 1999; Жила, 2008), але

поширений в листяних та мішаних лісах Житомирщини. Увагу відвідувачів привертає опудало лося, є в музеї і колекція лосячих рогів. Досить велике зацікавлення відвідувачів викликає група з опудал кабанів, яка дозволяє добре роздивитися різницю у розмірах та зовнішньому вигляді дорослих та молодих тварин. Поруч з кабанями розміщено опудала зайця русака, зайця білого (Червона книга України), борсука.

Діорами «Сосновий бір», «Березовий ліс», «Верхове болото», «Низинне болото», «Бобер річковий» дозволяють показати природну обстановку, у якій мешкають певні види тварин, об'єднати окремі опудала в композиції за екологічним принципом. Це сприяє кращому запам'ятовуванню особливостей біології тварин, поглибленню уявлень про взаємозв'язки компонентів природних екосистем, розвитку екологічного мислення.

У діорамі «Сосновий бір» представлені типові мешканці лісів Поліського заповідника: козуля, сова сіра, рідкісна сова бородата. Є також опудало червонокнижного глушця та його гніздо з кладкою яєць. З рослин тут можна побачити брусницю, діафазіаструм триколюсовий, цмин пісковий, дрік красильний тощо. Цікавою є діорама «Березовий ліс», де знаходяться опудала лисиці, дятла звичайного, тетеруків, що токують, яструбів малого та великого. З рослин тут представлені мох леукобріум сизий, плаун булавовидний тощо. Поруч з діорамою розташована група з двох яструбів великих на гнізді. Діорама «Верхове болото» присвячена фауні та флорі цього рідкісного природного угруповання. З рослин тут знаходяться пухівка піхвова, сфагнум, багно болотяне, журавлина, з тварин – вуж, бурозубки мала та звичайна. Експозиція «Низинне болото» включає опудала сірої чаплі та лебедя шипуна. Сіра чапля – звичайний вид в околицях заповідника, вона гніздиться на о. Грибове та на р. Уборть. Лебідь шипун – навпаки малочислений вид, який зустрічається на болотах (Жила, Зеніна 1999; Жила, 2008). У діорамі «Бобер річковий» імітується берег річки з погризами бобра та бобровою сім'єю з дорослих тварин та їх дитинчат. Бобер є звичайним і досить численним видом Поліського заповідника (Жила, Зеніна 1999; Жила, 2008).

Дрібні експонати об'єднані у такі тематичні вітрини: «Ссавці», «Птахи» «Гнізда та яйця птахів», «Метелики», «Відбитки слідів тварин», «Колекція каменів», «Рослини». Тематична вітрина «Ссавці» включає черепи дрібних ссавців (мишівки лісової, пацюка чорного, полівки звичайної, нориці рудої, мідичь звичайної та малої тощо). Представлені черепи вовка, зайця русака, сарни. До цієї вітрини відносяться також опудала ліскульки рудої, мишки лучної, нориці та рясоніжки водяної, тхора степового, вивірки лісової тощо. Доволі цікавим є опудало «червонокнижного» горноста. На спеціальному стенді представлена невелика колекція відбитків слідів тварин, таких як вовк, борсук, рись, сарна, слуква тощо.

Колекція опудал птахів Поліського заповідника включає коловодні види (наприклад, широконосіка, гуменник, гагара чорношия, чирянка мала, водяна курочка, слуква). З хижих птахів представлені яструби, сови та лунь польовий, який є рідкісним червонокнижним видом. Представлені також опудала лісових птахів (червонокнижних орябка та тетерука, омелюха, жовни сивої, костогриза). Є й опудало пуночки, яка мешкає у зоні тундри і зустрічається в заповіднику на зимованні. З польових птахів в експозиції представлені сорокопуд сірий та куріпка сіра (опудала). Привертає увагу велике опудало крука, який нерідко зустрічається в районі Поліського заповідника (Жила, Зеніна 1999; Жила, 2008). У окремій вітрині представлені гнізда дрібних птахів (кропив'янки чорноголової, щеврика лісового, сорокопуда тернового, мухоловки строкатої тощо). Поруч з гніздами знаходиться невеличка колекція яєць.

Одною з найцікавіших у музеї природи є колекція метеликів, яка нараховує біля 200 експонатів з України, Росії, Іспанії, Таджикистану, Киргизії, Індії, Марокко, Туреччини, Азербайджану. Одним з найцікавіших експонатів є сатурнія грушева – найбільший метелик Європи. Представлені також метелики родини Косатцеві, зокрема аполлон, який імовірно зник з території України (Червона книга..., 2009).

Історія створення музею

Музей природи Поліського заповідника створювався переважно силами працівників наукової частини, однак опудала часто привозили з інших установ. Найстаршим експонатом є група з 3-х кабанів, отримана ще до 1983 року з Цуманського лісгоспу (зараз ДП «Цуманський лісгосп»), що у Волинській обл. Вона поступила у заповідник ще до завершення будівництва садиби, у т. ч. й будинку, де зараз розташований музей. У 1985 р. з Цуманського лісгоспу отримане опудало лося, а трохи пізніше — опудало лебедя-кликуна. Група з опудал оленя шляхетного привезена з Національного парку «Біловезька пуша» (Білорусь). Опудала бобрів та їх дитинчат, виставлені в діорами «Бобер річковий», поступили з Воронезького державного природного біосферного заповідника (Росія).

Біля 10 експонатів Музею природи виготовлені студентами Малинського лісотехнічного технікуму під час навчальних практик, однак не всі вони добре збереглися. Це опудала дрібних птахів: дятла звичайного, гаїчки болотяної, чикотня, сорокопуда сірого, слукви тощо. Опудала лисиці, зайця сірого, яструба великого, композиції з опудал чирянок малих та крижнів були закуплені у мисливця-аматора з міста Львів. Велике опудало чаплі сірої, та опудала більш дрібних птахів (синиця довгохвоста, костогриз, омелюх, глушець, тетерук, курочка водяна тощо) виготовлені таксидермістом з міста Житомир.

Зразки руд та цінних мінералів (гірський кришталь, мармуровий онікс, кварц, граніт тощо), представлені у «Колекції каменів», передані до музею 1987 року геологами гірсько-розвідувальної партії.

Багато з експонатів, представлених у Музеї природи, зроблені науковими співробітниками заповідника, а саме Інною Зеніною, Ольгою Яремченко, Григорієм Бумарем, Галиною Бумар, Юрієм Кузьменко, Євгеном Воробйовим. Так, Ольга Яремченко виготовила опудала синиці чубатої, глушця, що токує, сови бородатої. Інна Болотіна (Зеніна) зробила опудала пуночки, сови сірої з мишею, гніздо глушця з кладкою яєць, опудала дрібних ссавців (ліскульки, шура водяного, мишки лучної, горностая тощо), виготовила колекцію черепів ссавців, зібрала колекцію гнізд птахів. Опудала орябка, сови вухатої, широконоски, грака, луня польового, зайця білого виготовлені Григорієм Бумарем. Колекція слідів зроблена Сергієм Павловим, колекція метеликів — Євгеном Воробйовим. В оформленні колекції метеликів брав участь Віктор Пархоменко. Невеличкий стенд, присвячений шкідникам лісу, був виготовлений Назаром Назаровим.

У створенні діорам «Сосновий ліс», «Березовий ліс», «Верхове болото» приймали участь Ольга Яремченко, Галина Бумар та Григорій Бумар, діорама «Низинне болото» виготовлена Юрієм Кузьменком. Задники діорам та великі картини, розміщені на стінах музею, малював художник з міста Житомир. Природоохоронні стенди та виставка фотографій створювалися Юрієм Кузьменком, Олегом Панасевичем, Назаром Назаровим, Галиною Бумар, Ліною Кобзар, Василем Гуменюком. Були використані фотографії наукових співробітників та директора заповідника (Сергія Жили), а також київського фотографа Сергія Канциренко.

Зараз надходження опудал до Музею природи припинилося, нові діорами не виготовляються через брак місця. Нестача коштів призвела до відключення опалення у приміщенні Музею. Незважаючи на ці труднощі, проводиться оновлення наявних експозицій та природоохоронних стендів, а також догляд за експонатами. Планується також поповнення колекції «Метелики» та створення колекцій інших видів комах.

Роль Музею природи у еколого-просвітницькій роботі

Музей природи відіграє велику роль у просвітницькій роботі, зокрема поширенні екологічних та краєзнавчих знань про Поліський заповідник. За рік його відвідують 400–500 осіб: учні загальноосвітніх шкіл Овруцького, Олевського, Малинського, Лугинського районів, вчителі біології, географії, історії, директори шкіл, студенти (екологи, біологи, географи) та викладачі з різних закладів (Малинський лісотехнічний технікум, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Житомирський державний педагогічний університет ім. І. Франка, Переяслав-Хмель-

ницький педагогічний університет ім. Г. Сковороди тощо), науковці з різних установ, журналісти, представники профспілок та райдержадміністрації, працівники лісгоспів, мешканці міст (Київ, Житомир, Харків, Овруч, Коростень, Львів, Євпаторія, Переяслав-Хмельницький, Красnodон тощо), іноземні відвідувачі з Росії (Москва), Білорусії, Франції, Великобританії та інші гості заповідника. Велику цікавість до Музею природи виявляють також мешканці с. Селезівка, де знаходиться садиба Поліського природного заповідника, та люди з найближчих сіл (Бігунь, Можари, Хочино).

З просвітницькою метою поруч з більшістю опудал розташовані короткі описи біології відповідних тварин, стану їх чисельності у заповіднику. Більш детальну інформацію відвідувачі дізнаються на екскурсіях, також вона розміщена на стендах. Науковим відділом заповідника розроблені екскурсії по Музею природи для відвідувачів різних категорій (діти дошкільного віку, школярі, студенти, пересічні громадяни). Екскурсії дозволяють ознайомитися з біологією тварин, поглибити теоретичні знання з екології та охорони природи.

Особлива увага приділяється роботі з дітьми, які складають біля 80% відвідувачів музею. Головним завданням тут є формування екологічного мислення та дбайливого ставлення до природи, розуміння екологічних проблем. Для школярів екскурсія по Музею природи є змістовним доповненням до прогулянки еколого-пізнавальною стежкою Поліського заповідника. У музеї вони можуть ознайомитися з особливостями зовнішнього вигляду тварин, яких важко побачити у лісі, почути цікаві розповіді про їхню біологію. Тому на базі музею проводяться природознавчі вікторини, еколого-просвітницькі бесіди, конкурси малюнків та творів про природу для дітей з навколишніх шкіл. У музеї відбуваються також навчальні семінари з учнями шкільного лісництва, яке було створене в заповіднику ще 1985 року з метою набуття дітьми знань та практичних вмінь з лісівництва, наукової та природоохоронної роботи на заповідних територіях.

Досвід просвітницької роботи показав, що найцікавішими для школярів є опудала великих тварин, таких як олень шляхетний, лось, кабан, борсук, бородата сова. Привертають їхню увагу також великі та яскраві комахи. Опудала, що розташовані у діорамах, які імітують природні умови, — більш цікаві для дітей, ніж ті, що об'єднані просто за систематичним принципом. Для того, щоби привернути увагу школярів до дрібних опудал, необхідно вказати на цікаві особливості їхньої біології (такі як хижацький спосіб життя, народження великої кількості дитинчат, добре розвинені органи чуття). Кращому запам'ятовуванню матеріал, сприяють питання, які екскурсовод може задавати учням під час екскурсії, а також природознавчі вікторини після її закінчення.

На відміну від дітей, студентську молодь та людей середнього віку (особливо мешканців великих міст) більше цікавить роль тварин та рослин в житті людини (в тому числі пов'язані з ними народні легенди та традиції), історико-краєзнавча інформація про заповідник. Велику увагу відвідувачів цієї категорії викликають карти України та Житомирської області з об'єктами ПЗФ. Характерна також зацікавленість станом наукових досліджень, чисельністю рідкісних та мисливських видів тварин, засобами охорони біорізноманіття у заповіднику. Порівняно з дітьми, студенти та люди середнього віку частіше розглядають фотографії представників флори та фауни, вивчають текстову інформацію на стендах. Тому, для гостей цієї категорії Музей природи став місцем, де вони можуть поспілкуватися з науковцями заповідника, дізнатися про сучасний стан та перспективи охорони природи в Україні.

Таким чином, навіть такі невеликі музеї, як Музей природи Поліського заповідника, можуть викликати значне зацікавлення людей та сприяти природоохоронній пропаганді. Тому створення нових природничих музеїв та підтримання і оновлення експозицій вже існуючих є важливим завданням для працівників природно-заповідного фонду України.

Жила С. М., Зеніна І. М. Хребетні Поліського заповідника // Поліському заповіднику 30 років. Збірник наукових праць. — Житомир: ОП «Житомирська об'єднана друкарня», 1999. — Вип. 1. — С. 62–72.

Жила С. Путівник по Поліському природному заповіднику. — Новоград-Волинський: НОВОград, 2008. — 284 с.

Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с. — ISBN 978-966-97059-0-7.

Зоологічний музей Ужгородського національного університету як освітньо-наукова база

Арпад КРОН, Олег ЛУГОВОЙ, Юлія ЗІЗДА

*Ужгородський національний університет;
akron@bigmir.net; вул. Волошина 54, м. Ужгород.*

Зоологічний музей — перлина ДВНЗ «Ужгородського національного університету» та одна з історичних пам'яток Закарпаття — найбільш привабливого регіону України. Зоологічний музей УжНУ є не лише національним надбанням, але і світовим, оскільки входить до переліку установ, що володіють унікальними зоологічними колекціями (Шидловський, 2012). Музей розташований у будівлі колишнього чоловічого монастиря братів Василіан, що в центрі м. Ужгород. Сама будівля сприяє створенню необхідних умов для зберігання експозиції та наукових фондів. За значною кількістю (кілька тисяч) зразків, що зберігаються у наукових фондах, та 5 тис. експонатів, що демонструються у експозиційних залах, Зоологічний музей УжНУ входить у трійку найбільших в Україні. Велика колекція Зоомузею, яка створювалася з початку 1950-х років, показує всю його давню історію, і є основою формування культурно-історичної спадщини Закарпаття, має наукову, історичну та естетичну цінність.

В експозиції та фондах цього музею накопичені унікальні зразки представників різних класів світової і регіональної фауни. Відвідувач може також познайомитися зі зразками раритетних тварин Європи. Особлива цінність в науковому і пізнавальному плані належить австралійським, південноамериканським, африканським, далекосхідним та іншим експонатам, які збиралися протягом 67 років існування музею. Значну цінність представляють фондові колекції, зібрані працівниками цієї установи під час експедицій Карпатами, які є базою для наукових досліджень в галузях фауністики, систематики, морфології, зоогеографії, екології.

Саме завдяки наявним у колекціях представникам фауни локального, регіонального та світового рівнів музей має можливість проводити загальні та спеціальні виховні, лекційні й наукові екскурсії для учнів шкіл, студентів, спеціалістів в галузі природничих дисциплін та всіх бажаючих відвідати музей. Окрім науково-навчального значення музей відіграє неабияку роль в екологічному вихованні студентської та шкільної молоді, чи-

сельних відвідувачів, – як місцевих мешканців, так і туристів із різних регіонів України та зарубіжжя. Співробітники зоомузею постійно шукають оригінальні рішення у цьому напрямку. Зокрема, ведеться екологічно-просвітницька робота з працівниками лісового господарства краю (організація виїзних показових занять для знайомства з тваринами «Червоної книги України»), егерського складу заповідників та національних природних парків (видання довідника з методики проведення екологічних спостережень у природі), студентів небіологічних спеціальностей (методичні посібники, які знайомлять з експозицією музею відповідно до фаху), розробляються нові теми екскурсій для різних вікових категорій.

Сьогодні роль Зоологічного музею полягає у збереженні унікальних зоологічних колекцій, що передано у спадок. Він є одним з інформаційних центрів поряд з іншими культурологічними, природничими та краєзнавчими музеями, ботанічним садом і окремими «зеленими кімнатами», що допомагає сформувати для відвідувачів загальну картину про фауністичний і екологічний стан природного навколишнього середовища. А також він є однією з «перших ластівок» на межі пізнання природи та діяльності людини. Зоомузей УжНУ широко відомий серед орнітологів нашої та інших країн Європи також, дякуючи ексклюзивній колекції чучел хижих птахів та сов, яку на початку ХХ століття майстерно зібрав ужгородський натураліст, орнітолог-любитель і професійний таксидерміст О. Грабар. Колекція налічує близько 250 зразків, з яких 215 є досі в експозиції музею (Рошко, 2004; Шидловський, 2012).

За час існування на базі Зоомузею та у співпраці з урядовими та неурядовими організаціями проводились орнітологічні табори, виїзні ентомологічні практики, а окремих працівників запрошували для проведення учбово-польових практик для студентів природничих спеціальностей.

Для розвитку зоологічного музею самовіддано працювали багато спеціалістів, серед них варто виокремити І. Колюшева, який зробив значний внесок у розвиток музею та збагачення його фондів колекцій; О. Е. Лугового, який під час завідування створив на базі музею центр кільцювання та написав не один десяток наукових праць, даними яких користуються і нині. Значний внесок у розбудову музею вніс Ю. І. Мателешко, який працював тут близько 20-ти років і виготовив більше 500 чучел та понад 1000 фондів експонатів, чим зробив вагомий внесок у розбудову музею і увійшов у історію його як видатний таксидерміст; двох видатних ентомологів-професорів — О. Крижанівського та Г. Медведєва, що подавали музею колекції комах із Середньої Азії та Кавказу.

У музеї зберігаються й робочі колекції викладачів університету — І. Колюшева, К. Власової, О. Довганя, Ю. Крочка, В. Петруса. Унікальну значимість мають також колекції рогів копитних ссавців і тропічних комах, які зібрав наприкінці ХІХ ст. відомий ужгородський натураліст і колекці-

онер проф. С. Лаудон. Велику наукову цінність становлять колекція турунів фауни Закарпаття В. Пономарчука, напівтвердокрилих комах Україно-Карпатського регіону Г. Рошка та ін. (Шидловський, 2012).

Останнім часом підготовлені спеціальні тематичні заняття та методичні посібники для студентів багатьох природничих спеціальностей, а також розроблено різноманітний роздатковий матеріал для туристів та гостей музею (Матловіч, 2009). Це сприяє не лише вивченню фундаментальних дисциплін (загальна біологія, зоологія, екологія, зоогеографія, ентомологія, гідробіологія, медицина), але і розвитку прикладних аспектів охорони здоров'я та навколишнього середовища. Сьогодні при зоологічному музеї УжНУ проводяться практичні заняття по вивченню та закріпленню тематичних лінгвістичних курсів «ЛПК», що сприяє кращому освоєнню пройденого матеріалу. Також постійно розробляються нові теми екскурсій для різних вікових категорій населення.

Незважаючи на поширену думку про функціональну незмінність, Зоологічного музею був, є і буде динамічною структурою. Сьогодні це, як ніколи, потребує суспільство, яке швидко розвивається і має потреби на постійну переоцінку та виділення пріоритетів для побудови світлого майбутнього. Так, директор Державного природознавчого музею НАН України і голова спілки музеїв України Ю. М. Чернобай у свему листі до колег наголошує про потребі динамічного музейного відображення та репрезентації усіх аспектів свого існування. Відповідно до цього, робота Зоомузею, окрім комплексу польових досліджень, камеральної обробки результатів та роботи із фондами, включає й співпрацю із різними природничими установами та бібліотеками. Систематична робота з науковими фондами дозволяє ефективно планувати роботу музею в цілому.

На базі Зоологічного музею також проводять природоохоронні заходи зі збереження кажанів, відбуваються виїзди для обліку земноводних у період їхньої активної міграції, обліки різних груп птахів та інші природоохоронні заходи (Зізда, 2012, Луговой, 2007, 2009, 2010). Тобто, такі щорічні виїзди співробітників музею мають на меті обліки в природі різних груп тварин. Зоологічний музей УжНУ систематично проводить також просвітницьку роботу через ЗМІ (телебачення, радіо, газети), висвітлює зміни у складі раритетної фауни, зокрема через списки тварин, що виставлені на сайті «Раритетна фауна Карпат» (Сайт..., 2012).

Співробітники Зоомузею щорічно приймають участь у регіональних, всеукраїнських та міжнародних конференціях, круглих столах, фахових школах та читаннях. Серед них слід відзначити участь у щорічній Міжнародній науково-практичній конференції «Ужгородські ентомологічні читання», конференції молодих вчених та студентів УжНУ, конференції професорсько-викладацького складу УжНУ, щорічній Міжнародній Теріологічній школі-семінарі та інших конференціях.

Отже, Зоологічний музей займає важливе значення як у збереженні культурно-історичної та наукової спадщини Закарпатського краю, так і приймає участь у поступовій реорганізації і переоцінці старих ідей, поглядів та прямує у руслі сучасного контексту концепції сталого розвитку.

* * *

Подяки. Автори висловлюють щирю подяку Ігорю Володимировичу Загороднюку за творче натхнення та редагування наукової роботи.

Бокотей А. Н., Луговой А. Е., Луговой О. А. Зоомузей Ужгородского университета как учебная база разнопрофильных специалистов // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність: Мат-ли наук. конф. — Чернівці, 2008. — С. 166–171.

Сайт Зоологічного музею ДВНЗ "Ужгородський національний університет". — <http://www.lucanus.org.ua/zoomuz/index.htm>

Зізда Ю., Крон А., Маркович М. Тимчасова жива колекція вечірниць руді (*Nyctalus noctula*) як метод збереження популяції // Сучасні аспекти природничої музеології: Мат-ли II міжнар. наук.-практ. конф. (11–13 вересня 2012 р., Київ – Канів). — Київ, 2012. — С. 88–89.

Луговой О. О., Крон А. А. Орнітофауна Закарпаття в експозиції Зоологічного музею Ужгородського національного університету // Природничка музеологія: теорія та практика: Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський). — Львів, Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 61–62.

Луговой О. А., Крон А. А. Особенности охраны видového разнообразия животных Закарпатской области Украины // Проблемы сохранения биологического разнообразия и использования биологических ресурсов: Материалы Международ. научно-практ. конф. и X зоол. конф. / Под ред. М. Е. Никифорова — Минск: ООО «Мэджик», ИП Вараксин, 2009. — Часть 2. — С. 453–455.

Луговой О. А. Коллекция хищных птиц и сов А. А. Грабара в Зоомузее Ужгородского национального университета // Орнитология в Северной Евразии: Материалы XIII Международ. орнитол. конф. — Оренбург, 2010. — С. 195.

Луговой О. А. Роль зоомузеев в деле повышения природоохранных знаний охотников (на примере зоомузея УжНУ) // Лісове та мисливське господарство: сучасний стан та перспективи розвитку: Зб. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (27–29.11.2007 р., Житомир). — Житомир, 2007. — Том 2. — С. 258–259.

Матловіч Р., Бокотей О. М., Крон А. А., Луговой О. С. Заповідні території та об'єкти карпатського регіону: Навч.-метод. посібник для студентів геогр., біол., екол. та лісівн. спеціальностей. — Ужгород: Говерла, 2009. — 28 с.

Рошко В. Г. Історія біологічного факультету Ужгородського національного університету. — Ужгород: Мистецька лінія, 2004. — 140 с.

Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / за ред. Й. В. Царика. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 112 с. — (Серія «Біологічні студії»).

Зоологічні колекції та музеї:
збірник наукових праць
Київ, 2014: с. 125–128

Зоологический музей Таврического университета

*Антон А. НАДОЛЬНЫЙ, Павел Е. ГОЛЬДИН, Ирина Н. ГРИЩЕНКО,
Дмитрий Б. СТАРЦЕВ*

*Зоологический музей Таврического национального университета
имени В. И. Вернадского; nadolnyanton@mail.ru, pavelgoldin412@gmail.com,
Пр. Вернадского 4, Симферополь, 95007.*

Зоологический музей Таврического национального университета имени В. И. Вернадского (Симферополь) — один из крупнейших по объему коллекций специализированных естественнонаучных музеев региона. В экспозиции и фондовых коллекциях музея собраны экспонаты животного мира — представители ныне живущих и ископаемых форм. В составе музея экспонируются объекты фауны и сравнительной анатомии.

История формирования музея

Зоологический музей ТНУ основан в 1965 г. в составе кафедры зоологии по инициативе профессора С. Л. Делямуре. В соответствии со сложившейся традицией зоологический музей и кафедра зоологии представляют собой единый учебно-научный комплекс.

Наибольший вклад в развитие музея в разные годы внесли М. И. Глобенко, заслуженный деятель культуры Украины, заведовавшая музеем в 1965–2007 годах; профессор А. С. Скрябин, заведовавший кафедрой зоологии в 1980–1987 годах; профессор М. В. Юрахно, заведующий кафедрой зоологии с 1988 года; заведующая музеем И. Н. Грищенко; доцент А. А. Стрюков; старший лаборант И. М. Тайков; старший преподаватель В. В. Соловьев; ведущий специалист Д. Б. Старцев; старший лаборант В. А. Кузнецов; студент Р. Лапин. Реконструкция отдела позвоночных животных завершена в 2003 г., реконструкция отдела беспозвоночных животных — в 2012 г.

Большая часть экспонатов доставлена в музей сотрудниками кафедры зоологии, которые участвовали в 62 морских и океанических экспедициях в 1957–1991 гг. и более чем в 20 экспедициях с 1991 г., в том числе в арктические моря, в северную часть Атлантического и Тихого океанов, в Антарктику, на Кавказ, на Аравийский полуостров.

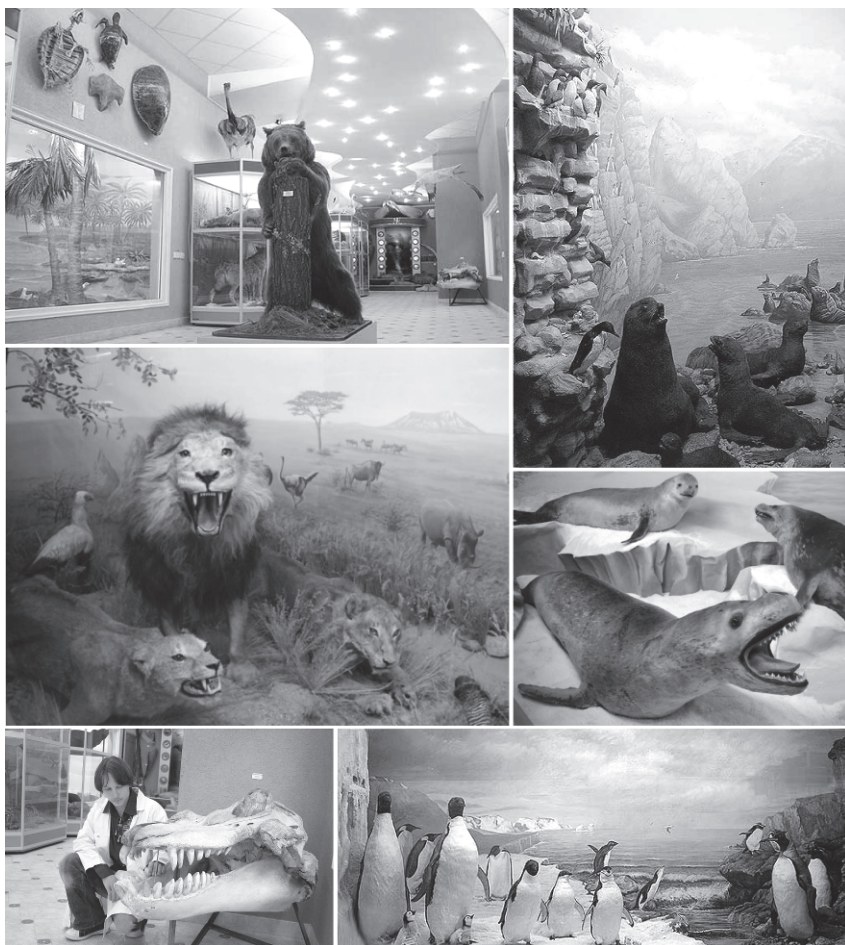

Рис. 1. Экспонаты отдела «Позвоночные животные» зоологического музея ТНУ (фото С. В. Леонова).

Помимо этого, часть экспонатов получено в дар от крымских ученых, в том числе от профессора Е. П. Губанова и профессора Н. И. Лысенко, от Симферопольского зооуголка Детского парка, от Ялтинского зоопарка «Сказка», от частных лиц.

Отдел «Беспозвоночные животные»

В отделе «Беспозвоночные животные» экспонируются представители основных систематических групп (одноклеточные, губки, кишечнорастворные, плоские черви, круглые черви, скребни, кольчатые черви, моллю-

ски, ракообразные, паукообразные, насекомые и иглокожие), которые размещены в семи выставочных витринах. Здесь же экспонируется коллекция микроскопов, изготовленных в конце XIX и начале XX веков.

Представители губок — кубок Нептуна, байкальская губка, корзинка Венеры. Кишечнополостные представлены коралловыми полипами и актиниями. Украшение коллекции гельминтов — *Polygonoporus giganticus* A. Skriabin, 1967 — гельминт из кишечника кашалота, который достигает 30 м в длину и является самой большой в мире цестодой.

Основу коллекции моллюсков составляют раковины брюхоногих и двусторчатых. Помимо этого, экспонируются мокрые препараты моллюсков разных классов, чучела и раковины головоногих.

Из членистоногих экспонируются омары, langусты и камчатские крабы, морские жёлуди, морские уточки, гигантские многоножки, скорпионы, сольпуги, пауки-птицеяды, каракурты, пантоподы, разнообразные насекомые. Среди иглокожих — представители морских лилий, морских звёзд, морских ежей, офиур и голотурий.

В центре зала расположены две озвученные диорамы: «Пресный водоём» и «Крымская яйла». Над диорамами располагается декоративно-информативный стенд «Древо жизни».

Отдел «Позвоночные животные»

В этом отделе экспозиционные материалы (бесчерепные, круглоротые, рыбы, земноводные, рептилии, птицы и млекопитающие) размещены в систематическом порядке в 27 выставочных витринах.

Биогруппы животных различных климатических поясов экспонируются в 8 озвученных диорамах: «Арктика», «Антарктика», «Командоры», «Пингвинь», «Африка», «Тропический остров», «Морское дно», «Крымский природный заповедник». Художественные панно в диорамах написаны профессором А. С. Скрыбиным.

Главная ценность экспозиции музея, представленной в этом зале, — собрание морских млекопитающих и морских птиц. В частности, экспонируются представители 19 видов ластоногих, в том числе чучела, черепа и кости моржей, южноамериканский морской лев, морской леопард, тюлень Уэдделла, тюлень-крабод, крылатка, ладожская кольчатая нерпа, антур, байкальская нерпа и другие виды, редкие в музейных собраниях Европы. Из китообразных экспонируются череп самца антарктической косатки типа А (один из крупнейших в музеях мира), тазовые кости финвала и сейвала, барабанные кости южного гладкого кита, малые эмбрионы горбача, нижняя челюсть крупного кашалота и др. Из морских птиц представлены шесть видов пингвинов, большое собрание буревестникообразных южного полушария, пеликанообразные и чайки со всего мира.

Помимо этого, в экспозиции представлены большие собрания рыб и птиц северного полушария и тропических районов.

Фондовые коллекции

В музее хранятся следующие фондовые коллекции:

- крупнейшая коллекция гельминтов морских млекопитающих, насчитывающая более 500 видов и миллионы экземпляров. Собрана сотрудниками кафедры зоологии в разных районах Мирового океана во всех климатических поясах от Арктики до Антарктики.
- самая большая коллекция пауков на Украине и одна из самых больших во всём СНГ. В коллекции насчитывается около 100000 экземпляров, относящихся более чем к 1000 видов пауков, собранных в Крыму, материковой части Украины, на Кавказе, в Объединённых Арабских Эмиратах и в других регионах. В коллекции хранятся типовые экземпляры 16 видов пауков и сеннокосцев из Крыма и 1 вида пауков из западного Кавказа. На базе кафедры создана Национальная арахнологическая коллекция зарегистрированная 22.02.2012 г. в списке основных коллекций насекомых и пауков мира (Evenhuis, 2013) под аббревиатурой «TNU». Основатель и куратор коллекции доцент Н. М. Ковблюк.
- остеологическая коллекция, собранная с 1940-х годов и представленная несколькими сотнями костных остатков черноморских дельфинов (афалина, белобочка, морская свинья).
- коллекция ископаемых морских позвоночных, включающая несколько тысяч образцов: черепа и кости осевого скелета ископаемых китообразных и ластоногих (неогеновые усатые киты, зубатые киты и тюлени), птиц, черепах, рыб, собранные доцентом П. Е. Гольдиным и ведущим специалистом Д. Б. Старцевым в Крыму.
- коллекция мезозойских брахиопод и моллюсков, куратор — Д. Б. Старцев.

В ближайшее время планируется открытие палеонтологической экспозиции на основе фондовых коллекций.

У музея имеется собственный веб-сайт (Зоологический музей..., 2013), автором которого является доцент кафедры зоологии ТНУ С. В. Леонов.

Зоологический музей Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. — 2008–2013. — <http://zoomuseum.net>.

Evenhuis N. L. Abbreviations for Insect and Spider Collections of the World. — 2013. <http://hbs.bishopmuseum.org/codens/codens-inst.html>.

Зоологічна колекція Луганського обласного красназничого музею: історія та проблеми формування

Валентина ПОПОВА, Оксана ЗНОВЕНКО

*Луганський обласний краєзнавчий музей, відділ природи
lokt1@i.ua; вул. Т. Г. Шевченка, 2, м. Луганськ*

Загальна характеристика колекції

Природознавча колекція Луганського обласного краєзнавчого музею нараховує близько 4000 од. основного фонду та понад 4700 науково-допоміжного. Зоологічна колекція включає понад 1000 експонатів, з них 663 музейних предмети представляють палеозоологічну колекцію, складену в основному з безхребетних крейдяного періоду та хребетних палеогенового і четвертинного періодів (Попова, Зновенко, 2009). Гордість колекції становить реконструкція скелета мамута. Сучасний тваринний світ представлений, насамперед, колекцією опудал (бл. 400 од.), колекцією вологих препаратів (62 од.) та колекцією комах (описано 500 од.).

Найбільшу частину експозиції «Природа Луганщини» займає зоологічна колекція. Її експонати входять до складу діорам «Кремінські ліси», «Провальський степ», «Придінцівська заплава», «Стрільцівський степ», «Антропогенний ландшафт Донбасу», біогруп «Олень» та «Зимовий ліс», мінідіорам «Лісостеп», «Берег ріки» та ін., на експозиції також представлені окремі опудала і вологі препарати. На сьогодні стаціонарно експонуються 190 предметів зоологічної колекції. В експозиціях Старобільського, Станично-Луганського, Свердловського та інших музеїв-відділів виставлено 65 зоологічних експонатів.

З історії колекції

Формування сучасного музейного зоологічного зібрання почато після відновлення роботи музею у 1945 р. У довоєнній колекції музею приділяли значну увагу формуванню її природознавчої частини: в музейних колекціях були і палеонтологічні зразки, і зоологічні експонати (Ключева, 2008; Радченко, 2008). На жаль, за роки II світової війни колекції були втрачені. У 1950-х рр. активно стали поповнювати палеозоологічну колекцію, з'явилися перші опудала тварин (хохуля, вовк).

Велику роль у розвитку колекції відіграли такі організації, як Ростовська таксидермічна фабрика (до 1965 р.) та Ростовський завод наочних посібників (після 1965 р.). На замовлення музею ними було виготовлено чимало якісних опудал, серед яких найціннішими є ведмідь, лось, дрохва, перегузня, горностай, борсук, орлан-білохвіст, сапсан, стрепет.

Існували також зв'язки із заповідниками та мисливськими господарствами. Зокрема, з Воронезького природного заповідника надійшли опудала бобрів, з Кримського заповідно-мисливського господарства — оленів благородних та свиней диких. Опудала сарн подаровані Обласною радою УТМР та Ленінградським краєзнавчим музеєм.

Закупали опудала і у приватних колекціонерів (так в музеї з'явилися вовк, пугач, могильник). Свій внесок зробили і місцеві таксидермісти, зокрема, С. Литвиненко виготовив прекрасні опудала видри річкової, тхора степового, яструба великого та інших тварин.

Просвітницька робота

Окрім науково-дослідної роботи, зоологічну колекцію музею використовують у просвітницькій роботі Відділу природи. Тематичні добірки колекції використовують при проведенні конкурсів юних екологів, лісознавців, для традиційних тематичних заходів в музеї (Попова, Зновенко, 2010). При таких навантаженнях зоологічні колекції потребують розширення не тільки щодо систематики, але й кількості зразків. Між тим, саме відсутність надійних джерел поповнення зоологічних колекцій є однією з ключових проблем в роботі Відділу природи.

Ключева І. Н. Из истории Луганского краеведческого музея (1920–1943 гг.) // Краеведческие записки. Сб. науч. ст. — Луганск : ООО «Виртуальная реальность», 2008. — Вып. 4. — С. 14–47.

Попова В. І., Зновенко О. В. Палеонтологічна колекція Луганського обласного краєзнавчого музею // Природнича музеологія: теорія та практика : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р. — Львів, Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 87–88.

Попова В. І., Зновенко О. В. З досвіду науково-освітньої роботи Відділу природи Луганського обласного краєзнавчого музею // XVI Сумцовські читання : Наук. конф., присвяч. 90-річчю із часу заснув. Харк. істор. музею, 16 квітня 2010 р. — Харків : Харківський історичний музей, 2010. — С. 72–74.

Радченко Н. М. Архівні джерела довоєнної колекції Луганського обласного краєзнавчого музею // Краеведческие записки : Сб. науч. ст. — Луганск: ООО «Виртуальная реальность», 2008. — Вып. 4. — С. 66–86.

Буковинський орнітолог О. М. Клітін та його колекція птахів у Природничому музеї Чернівецького університету

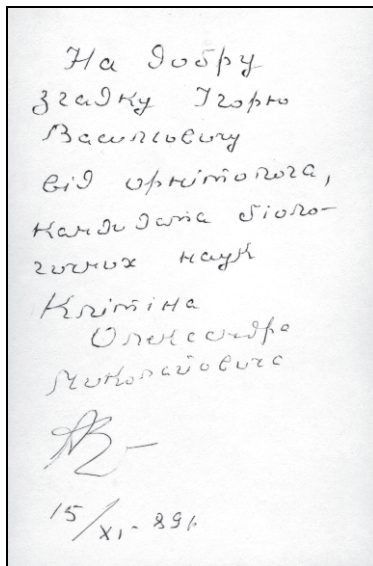
*Ігор СКІЛЬСЬКИЙ**, *Людмила МЕЛЕЩУК***

**Чернівецький обласний краєзнавчий музей, skilsky@rambler.ru, вул. Кобилянської, 28, м. Чернівці, 58001. **Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, mel-lyuda@rambler.ru, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012.*

Відомий буковинський орнітолог Олександр Миколайович Клітін народився 7 листопада 1915 р. в м. Дніпропетровськ. Батько був викладачем місцевої гімназії, мати займалася веденням хатнього господарства. З 1936 р. О. М. Клітін навчався на біологічному факультеті Харківського державного університету ім. О. М. Горького, який закінчив у 1941 р., отримавши спеціальність «зоолог-орнітолог», після чого пішов на фронт. У березні 1942 р. був поранений у руку, демобілізований з армії й до закінчення Великої Вітчизняної війни працював на різноманітних «цивільних» посадах (науковий співробітник Кизил-Ординського краєзнавчого музею, викладач СШ № 73 на Донбасі, директор Сербичанської НСШ в Сокирянському районі). Протягом 1945–1946 рр. Олександр Миколайович виконував обов'язки старшого лаборанта кафедри зоології хребетних Чернівецького державного університету (ЧДУ), пізніше був переведений у наукові співробітники, а згодом став директором (на нетривалий час) Чорнівецької біостанції. У квітні 1948 р. О. М. Клітіна призначено заступником Зоологічного музею університету і на цій посаді він перебуває аж до 1972 р. Згодом був обраний на посаду старшого наукового співробітника Ботанічного саду ЧДУ, а з 1976 р. вийшов на пенсію.

Активно вивчати птахів Буковини Олександр Миколайович розпочав після закінчення Другої Світової війни (Скільський, 1993). Вже з 1946 р. він досліджує авіфауну на біологічних стаціонарах ЧДУ в Новоселицькому та Вижицькому районах, у багатьох інших місцях Чернівецької області. Збирає надзвичайно різноманітний і цікавий матеріал щодо хорології птахів, їх біотопного розподілу, екології гніздування, трофічних зв'язків й інших аспектів життєвого циклу (Воловник, 2005). Отримані дані лягли в основу багатьох наукових публікацій (додаток), а також дисертації «Птицы Советской Буковины» (Скільський та ін., 2012), написання якої було завершено в 1962 р., захист відбувся в Харкові в 1965 р. (авторефе-

рат датований 1964 р.), а диплом кандидата біологічних наук отриманий у 1966 р. Помер О. М. Клітін 3 листопада 2002 р., не доживши 4 дні до свого 87-річчя. Похований у Чернівцях на Годилівському цвинтарі.

О. М. Клітін (7.11.1915–3.11.2002)

Орнітологічна колекція колишнього Зоологічного музею (зараз, після об'єднання двох музеїв, — Природничого) Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича налічує трохи більше 2500 екз. тушок і чучел птахів, здобутих протягом середини – другої половини ХХ ст. різними дослідниками на території Буковини (Третьяков та ін., 1991; Луговой, 1992). Основна частка цих зборів (фактично 95 %) належить О. М. Клітіну (Скільський та ін., 2009). Олександр Миколайович за час активного вивчення авіфауни Чернівецької області (1946–1975 рр.) здобув, визначив, описав і передав у фонди зоомузею 2477 тушок (588 самок (f.), 1586 самців (m.), 12 дорослих (ad.; відомості про статеву належність відсутні) і 291 молоду (sad., imm., juv.) особин) 157 видів птахів.

Їх перелік наводимо нижче.

PODICIPEDIFORMES. Podicipedidae: *Tachybaptus ruficollis* (Pall.) (2 екз.: 1 f., 1 imm.).

CICONIIFORMES. Ardeidae: *Botaurus stellaris* (L.) (3: 1 ad., 2 imm.), *Ixobrychus minutus* (L.) (9: 3 f., 4 m., 2 imm.), *Ardea cinerea* L. (1 ad.), *A. purpurea* L. (1 f.). **Ciconiidae:** *Ciconia ciconia* (L.) (1 m.).

ANSERIFORMES. Anatidae: *Anas platyrhynchos* L. (2: 1 f., 1 m.), *A. crecca* L. (1 f.), *A. querquedula* L. (5: 4 f., 1 m.).

FALCONIFORMES. Accipitridae: *Pernis apivorus* (L.) (1 m.), *Milvus migrans* (Bodd.) (2 f.), *Accipiter gentilis* (L.) (1 m.), *A. nisus* (L.) (1 m.), *Buteo lagopus* (Pontopp.) (1 f.), *B. buteo* (L.) (10: 6 f., 4 juv.), *Hieraaetus pennatus* (J. F. Gm.) (1 m.), *Aquila pomarina* C. L. Brehm (4: 1 f., 2 m., 1 imm.), *Haliaeetus albicilla* (L.) (2: 1 m., 1 imm.). **Falconidae:** *Falco subbuteo* L. (1 imm.), *F. vespertinus* L. (1 f.), *F. tinnunculus* L. (4: 1 f., 2 m., 1 imm.).

GALLIFORMES. Tetraonidae: *Tetrastes bonasia* (L.) (1 m.). **Phasianidae:** *Coturnix coturnix* (L.) (6 m.).

GRUIFORMES. Rallidae: *Rallus aquaticus* L. (1 m.), *Porzana porzana* (L.) (1 f.), *Crex crex* (L.) (5: 2 f., 3 m.), *Gallinula chloropus* (L.) (3: 2 m., 1 imm.), *Fulica atra* L. (1 m.).

CHARADRIIFORMES. Charadriidae: *Charadrius dubius* Scop. (29: 13 f., 15 m., 1 juv.), *Vanellus vanellus* (L.) (4: 2 f., 1 m., 1 juv.). **Scolopacidae:** *Tringa glareola* L. (2 m.), *T. nebularia* (Gunn.) (1 m.), *Actitis hypoleucos* (L.) (6: 1 f., 5 m.), *Gallinago gallinago* (L.) (3 m.), *Scolopax rusticola* L. (1 ad.). **Laridae:** *Larus ridibundus* L. (1 f.), *Chlidonias niger* (L.) (11: 2 f., 9 imm.), *Ch. leucopterus* (Temm.) (1 m.), *Sterna hirundo* L. (14: 1 f., 11 m., 1 ad., 1 imm.), *S. albifrons* Pall. (2: 1 f., 1 m.).

COLUMBIFORMES. Columbidae: *Columba palumbus* L. (1 f.), *C. oenas* L. (1 m.), *Streptopelia decaocto* (Frisvald.) (7: 2 f., 5 m.), *S. turtur* (L.) (40: 10 f., 27 m., 3 juv.).

CUCULIFORMES. Cuculidae: *Cuculus canorus* L. (15: 2 f., 5 m., 5 imm., 3 juv.).

STRIGIFORMES. Strigidae: *Bubo bubo* (L.) (5: 2 m., 3 juv.), *Asio otus* (L.) (4 m.), *A. flammeus* (Pontopp.) (2: 1 f., 1 m.), *Athene noctua* (Scop.) (5: 4 m., 1 juv.), *Strix aluco* L. (5: 1 f., 1 imm., 3 juv.), *S. uralensis* Pall. (1 f.).

CAPRIMULGIFORMES. Caprimulgidae: *Caprimulgus europaeus* L. (2: 1 f., 1 m.).

APODIFORMES. Apodidae: *Apus apus* (L.) (3: 2 f., 1 m.).

CORACIFORMES. Coraciidae: *Coracias garrulus* L. (6: 5 f., 1 m.). **Alcedinidae:** *Alcedo atthis* (L.) (3 m.). **Meropidae:** *Merops apiaster* L. (29: 13 f., 16 m.).

UPUPIFORMES. Upupidae: *Upupa epops* L. (31: 9 f., 21 m., 1 juv.).

PICIFORMES. Picidae: *Jynx torquilla* L. (9: 4 f., 5 m.), *Picus viridis* L. (33: 12 f., 12 m., 7 imm., 2 juv.), *P. canus* J. F. Gm. (44: 23 f., 18 m., 2 imm., 1 juv.), *Dryocopus martius* (L.) (15: 14 m., 1 imm.), *Dendrocopos major* (L.) (81: 26 f., 55 m.), *D. syriacus* (Hempr. et Ehr.) (8: 1 f., 7 m.), *D. medius* (L.) (84: 3 f., 78 m., 3 juv.), *D. leucotos* (Bechst.) (5: 2 f., 3 m.), *D. minor* (L.) (5: 1 f., 4 m.), *Picoides tridactylus* (L.) (1 m.).

PASSERIFORMES. Hirundinidae: *Riparia riparia* (L.) (5: 2 f., 2 m., 1 juv.), *Hirundo rustica* L. (5: 1 f., 4 m.), *Delichon urbica* (L.) (2 m.). **Alaudidae:** *Galerida cristata* (L.) (24: 7 f., 16 m., 1 ad.), *Melanocorypha calandra* (L.) (3 m.), *Lullula arborrea* (L.) (4: 1 f., 3 m.), *Alauda arvensis* L. (23: 3 f., 18 m., 2 juv.). **Motacillidae:** *Anthus campestris* (L.) (9: 1 f., 8 m.), *A. trivialis* (L.) (47: 8 f., 39 m.), *A. pratensis* (L.) (4: 1 f., 2 m., 1 ad.), *Motacilla flava* L. (22: 5 f., 17 m.), *M. cinerea* Tunst. (50: 23 f., 18 m., 9 juv.), *M. alba* L. (53: 5 f., 44 m., 4 juv.). **Laniidae:** *Lanius collurio* L. (62: 16 f., 45 m., 1 juv.), *L. minor* J. F. Gm. (26: 6 f., 20 m.), *L. excubitor* L. (11: 2 f., 3 m., 6 juv.). **Oriolidae:** *Oriolus oriolus* (L.) (69: 38 f., 29 m., 2 juv.). **Sturnidae:** *Sturnus*

vulgaris L. (73: 23 f., 32 m., 18 juv.). **Corvidae:** *Garrulus glandarius* (L.) (92: 22 f., 52 m., 18 juv.), *Pica pica* (L.) (35: 4 f., 17 m., 14 juv.), *Nucifraga caryocatactes* (L.) (20: 5 f., 10 m., 1 ad., 3 juv.), *Corvus monedula* L. (14: 13 m., 1 juv.), *C. frugilegus* L. (19: 9 f., 7 m., 1 sad., 2 juv.), *C. cornix* L. (10: 2 f., 3 m., 5 juv.), *C. corax* L. (3: 2 m., 1 juv.). **Bombycillidae:** *Bombycilla garrulus* (L.) (9: 4 f., 5 m.). **Cinclididae:** *Cinclus cinclus* (L.) (31: 5 f., 11 m., 15 juv.). **Troglodytidae:** *Troglodytes troglodytes* (L.) (8: 6 m., 1 ad., 1 juv.). **Prunellidae:** *Prunella modularis* (L.) (3 m.). **Sylviidae:** *Locustella fluviatilis* (Wolf) (4 m.), *Acrocephalus schoenobaenus* (L.) (3: 1 f., 2 m.), *A. palustris* (Bechst.) (10: 9 m., 1 juv.), *A. scirpaceus* (Herm.) (1 m.), *A. arundinaceus* (L.) (6: 1 f., 5 m.), *Hippolais icterina* (Vieill.) (2 m.), *Sylvia nisoria* (Bechst.) (1 m.), *S. atricapilla* (L.) (17: 6 f., 11 m.), *S. borin* (Bodd.) (5: 2 f., 3 m.), *S. communis* Lath. (13: 12 m., 1 juv.), *S. curruca* (L.) (4 m.), *Phylloscopus trochilus* (L.) (5 m.), *Ph. collybita* (Vieill.) (23: 3 f., 19 m., 1 juv.), *Ph. sibilatrix* (Bechst.) (25: 1 f., 23 m., 1 juv.). **Regulidae:** *Regulus regulus* (L.) (8: 5 m., 3 juv.). **Muscicapidae:** *Ficedula hypoleuca* (Pall.) (2: 1 f., 1 m.), *F. albicollis* (Temm.) (5 m.), *F. parva* (Bechst.) (12: 7 f., 5 m.), *Muscicapa striata* (Pall.) (11: 2 f., 9 m.), *Saxicola rubetra* (L.) (34: 8 f., 25 m., 1 juv.), *S. torquata* (L.) (27: 6 f., 21 m.), *Oenanthe oenanthe* (L.) (37: 9 f., 15 m., 13 juv.), *Monticola saxatilis* (L.) (6: 2 f., 4 m.), *Phoenicurus phoenicurus* (L.) (6: 2 f., 4 m.), *Ph. ochruros* (S. G. Gm.) (8: 1 f., 4 m., 3 juv.), *Erithacus rubecula* (L.) (33: 1 f., 29 m., 3 juv.), *Luscinia megarhynchos* C. L. Brehm (1 m.), *L. luscinia* (L.) (25: 2 f., 20 m., 3 juv.), *Turdus pilaris* L. (41: 7 f., 33 m., 1 juv.), *T. torquatus* L. (9: 2 f., 3 m., 4 juv.), *T. merula* L. (76: 11 f., 38 m., 27 juv.), *T. iliacus* L. (1 m.), *T. philomelos* C. L. Brehm (27: 5 f., 17 m., 1 ad., 4 juv.), *T. viscivorus* L. (22: 5 f., 15 m., 2 juv.). **Paradoxornithidae:** *Panurus biarmicus* (L.) (7: 3 f., 4 m.). **Aegithalidae:** *Aegithalos caudatus* (L.) (20: 3 f., 9 m., 8 juv.). **Paridae:** *Remiz pendulinus* (L.) (1 f.), *Parus palustris* L. (13: 1 f., 10 m., 2 juv.), *P. montanus* Bald. (8: 5 m., 1 ad., 2 juv.), *P. cristatus* L. (2 m.), *P. ater* L. (21: 3 f., 13 m., 5 juv.), *P. caeruleus* L. (13: 1 f., 10 m., 2 juv.), *P. major* L. (14: 3 f., 8 m., 3 juv.). **Sittidae:** *Sitta europaea* L. (119: 20 f., 89 m., 1 ad., 9 juv.). **Certhiidae:** *Certhia familiaris* L. (21: 3 f., 16 m., 2 juv.). **Passeridae:** *Passer domesticus* (L.) (18: 6 f., 12 m.), *P. montanus* (L.) (10: 2 f., 6 m., 2 juv.). **Fringillidae:** *Fringilla coelebs* L. (44: 12 f., 31 m., 1 juv.), *F. montifringilla* L. (10: 3 f., 7 m.), *Serinus serinus* (L.) (12: 1 f., 11 m.), *Chloris chloris* (L.) (33: 8 f., 24 m., 1 juv.), *Carduelis carduelis* (L.) (26: 2 f., 22 m., 2 juv.), *Acanthis cannabina* (L.) (28: 11 f., 16 m., 1 juv.), *A. flammea* (L.) (1 m.), *Loxia curvirostra* L. (22: 16 f., 4 m., 2 juv.), *Pyrrhula pyrrhula* (L.) (35: 8 f., 21 m., 6 juv.), *Coccothraustes coccothraustes* (L.) (59: 13 f., 35 m., 1 ad., 1 sad., 9 juv.). **Emberizidae:** *Miliaria calandra* (L.) (13: 2 f., 11 m.), *E. citrinella* L. (88: 20 f., 68 m.), *E. schoeniclus* (L.) (2: 1 f., 1 m.) i *Plectrophenax nivalis* (L.) (1 m.).

Перелічені вище види птахів належать до 100 родів, 44 родин і 16 рядів. Вони були здобуті в околицях 120 населених пунктів буковинського краю в межах усіх 11 адміністративних районів і в м. Чернівці на території рівнинної, передгірської та гірської ландшафтних зон. Репрезентативність колекції сягає 54,3 %.

Публікацію підготовлено в рамках виконання теми «Організація моніторингу сучасних тенденцій динаміки раритетної флори і фауни Буковини у зв'язку зі змінами клімату з використанням ГІС-технологій».

- Воловник С. В. Олександр Миколайович Клітін (7 листопада 1915 – 3 листопада 2002) // Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства. — Дрогобич: Музей «Дрогобиччина», 2005. — Вип. 11. Плотик. — С. 78–79.
- Луговой А. Е. [Рецензія:] «Птахи Буковини в колекції зоологічного музею Чернівецького держуніверситету (каталог)» (укл. Третяков Л. Д., Андрюшенко Т. Г., Гаврилюк Н. М., Скільський І. В.). Чернівці: ЧДУ, 1991. 71 с. Іл. 1. Табл. 1. Бібліогр.: 5 назв. Резюме на руском и английском языках // Беркут. — 1992. — № 1. — С. 113–114.
- Скільський І. В. Значення доробку відомого буковинського краєзнавця-авіфауніста О. М. Клітіна для розвитку орнітологічної науки // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства (м. Луцьк, вересень-жовтень 1993 р.). — Луцьк, 1993. — С. 491.
- Скільський І. В., Годованець Б. Й., Бучко В. В., Мелещук Л. І. Клас Птахи (Aves) // Хотинська височина. — Чернівці: ДрукАрт, 2012. — С. 128–146.
- Скільський І. В., Мелещук Л. І., Андрющенко Т. Г. Колекція тушок птахів Буковини О. М. Клітіна у Зоологічному музеї Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича // Природнича музеологія: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський). — Львів-Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 159–160.
- Третяков Л. Д., Андрющенко Т. Г., Гаврилюк Н. М., Скільський І. В. Птахи Буковини в колекції зоологічного музею Чернівецького держуніверситету (каталог). — Чернівці: ЧДУ, 1991. — 71 с.

Додаток. Список наукових публікацій О. М. Клітіна

1950 р.

1. *Клітін А. Н.* К фауне птиц Прикарпатья // Ученые записки (серия биологических наук) / Черновицкий государственный университет. — Черновцы: Радянська Буковина, 1950. — Т. VII, вып. 2. — С. 163–179.

1955 р.

2. *Клітін О. М.* Матеріали по харчуванню дятлів Буковини // Праці експедиції по комплексному вивченню Карпат і Прикарпаття (серія біологічна). — [Львів]: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1955. — Т. I. — С. 115–132, вкл.

1956 р.

3. *Клітін О. М.* До фауни птахів гірських районів Чернівецької області // Праці експедиції по комплексному вивченню Карпат і Прикарпаття (серія біологічна). — [Львів]: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1956. — Т. II. — С. 121–144.

1957 р.

4. *Клітін А. Н.* Птицы Советской Буковины и меры по их охране // Охрана природы в западных областях УССР. Тезисы докладов совещания по охране природы и рациональному использованию природных ресурсов западных областей УССР (14–16 ноября 1957 г.). — Львов, 1957. — Ч. II. Охрана фауны, ландшафтов и геологических объектов. — С. 16–17.

1959 р.

5. *Клитин А. Н.* Птицы Советской Буковины // Вторая Всесоюзная орнитологическая конференция (18–25 августа 1959 г., тезисы докладов). — Москва: Изд-во Московск. ун-та, 1959. — Ч. 3. — С. 59–61.
6. *Клитин А. Н.* Птицы Советской Буковины // Животный мир Советской Буковины. — Черновцы: ЧГУ, 1959. — С. 67–133. (Труды экспедиции по комплексному изучению Карпат и Прикарпатья. Серия биологических наук; Том 7).
7. *Клитин А. Н.* Эколого-географическая характеристика птиц лесостепной зоны Черновицкой области // Фауна и животный мир Советских Карпат. — Ужгород, 1959. — С. 67–74. (Научные записки / Ужгородский государственный университет. — Т. 40).

1962 р.

8. *Клитин А. Н.* Птицы Советской Буковины. Дис. ... канд. биол. наук. — Черновцы, 1962. — Т. 1–2. — 513 с.
9. *Клитин А. Н.* Хозяйственное значение птиц Советской Буковины // Материалы III Всесоюзной орнитологической конференции (11–17 сентября 1962 г.). — [Львов]: Изд-во Львовск. ун-та, 1962. — Кн. 2. — С. 30.

1963 р.

10. *Клітін О. М.* Корисні птахи Радянської Буковини // Матеріали до вивчення природних ресурсів Поділля. — Тернопіль–Кременець, 1963. — С. 145–146.
11. *Клитин А. Н.* Хозяйственное значение птиц Советской Буковины // Материалы XIX научной сессии (секция биологических наук) / Черновицкий государственный университет. — Черновцы: Изд-во Чернов. ун-та, 1963. — С. 78–79.

1964 р.

12. *Клитин А. Н.* Дополнительные данные по орнитофауне Черновицкой области // Тезисы докладов XX научной сессии (секция биологических наук) / Черновицкий государственный университет. — Черновцы, 1964. — С. 114–117.
13. *Клитин А. Н.* Птицы Советской Буковины. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Харьков, 1964. — 19 с.

1965 р.

14. *Клитин А. Н.* Насекомоядные птицы как истребители вредной энтомофауны сельскохозяйственных культур, лесного хозяйства и садоводства // Тезисы докладов XXI научной сессии (секция биологических наук) / Черновицкий государственный университет. — Черновцы, 1965. — С. 143–145.
15. *Клітін О. М.* Рослинноїдна група птахів Буковини // Тези доповідей міжвузівської ювілейної наукової конференції, присвяченої 25-річчю воз'єднання Північної Буковини з Українською РСР (21–25 вересня 1965 року). — Чернівці, 1965. — С. 232–233.
16. *Клитин А. Н.* Состояние запасов промысловых водоплавающих птиц на Буковине и пути их увеличения // География ресурсов водоплавающих птиц в СССР, состояние запасов, пути их воспроизводства и правильного использования. Тезисы докладов совещания (7–9 апреля 1965 г.). — Москва, 1965. — [Ч.] I. — С. 113.
17. *Клитин А. Н.* Эколого-географическая характеристика птиц Советской Буковины // Новости орнитологии. Материалы Четвертой Всесоюзной орнитологической конференции (1–7 сентября 1965 г.). — Алма-Ата: Наука, 1965. — С. 173–174.

1966 р.

18. *Клитин А. Н.* Зональное распределение птиц на Буковине // Четвертая межвузовская зоогеографическая конференция (тезисы докладов, 26–30 сентября 1966 года). — Одесса, 1966. — С. 126–127.
19. *Клитин А. Н.* Орнитологические комплексы Советской Буковины // Тезисы докладов XXII научной сессии (секция биологических наук) / Черновицкий государственный университет. — Черновцы, 1966. — С. 174–176.

1967 р.

20. *Клитин О. М.* Мисливська група птахів Північної Буковини // Матеріали наукової конференції по вивченню та використанню продуктивних сил Поділля. — [Львів]: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1967. — Вип. II. Біологія та сільське господарство на Поділлі. — С. 285–287.

1969 р.

21. *Клитин А. Н.* Материалы по питанию рыбоядных птиц Буковины // Орнитология в СССР. Материалы (тезисы) Пятой Всесоюзной орнитологической конференции. — Ашхабад, 1969. — Кн. 2. — С. 292–293.

1970 р.

22. *Клитин А. Н.* Материалы по питанию хищной группы птиц на Буковине // Фауна Молдавии и ее охрана. Материалы докладов Первой республиканской Межвузовской научно-практической конференции (1970 г.). — Кишинев, 1970. — С. 157–158.

1972 р.

23. *Клитин А. Н.* О находке гнезда москочки в норе лесной мыши // Орнитология. — Москва: Изд-во Московск. ун-та, 1972. — Вып. 10. — С. 343.

1974 р.

24. *Клитин А. Н.* О новых видах птиц, встреченных на территории Черновицкой области // Материалы VI Всесоюзной орнитологической конференции (Москва, 1–5 февраля 1974 года). — Москва: Изд-во Московск. ун-та, 1974. — Ч. 1. — С. 204–205.

1975 р.

25. *Клитин А. Н.* О гнездовании серой цапли в Черновицкой области // Колониальные гнездовья околоводных птиц и их охрана (материалы совещания). — Москва: Наука, 1975. — С. 36.

1977 р.

26. *Клитин А. Н.* Новые данные по эколого-географической характеристике птиц Советской Буковины и их народно-хозяйственное значение // VII Всесоюзная орнитологическая конференция (тезисы докладов, Черкассы, 27–30 сентября 1977 г.). — Киев: Наукова думка, 1977. — Ч. 1. — С. 67–68.

1992 р.

27. *Годованец Б. И., Скильский И. В., Клитин А. Н. и др.* Каталог орнитологических наблюдений с территории Черновицкой области. Сообщение 2. — 1992. — 16 с. (Деп. в ОНП НПЭЦ «Верас-Эко» и ИЗ АН Беларуси 26.11.1992. — № 175).
28. *Скильский И. В., Годованец Б. И., Клитин А. Н. и др.* Каталог орнитологических наблюдений с территории Черновицкой области. Сообщение 1. — 1992. — 12 с. (Деп. в ОНП НПЭЦ «Верас-Эко» и ИЗ АН Беларуси 10.11.1992. — № 160).

29. Скільський І. В., Годованець Б. Й., Клітин А. Н. и др. Каталог орнитологических наблюдений с территории Черновицкой области. Сообщение 3. — 1992. — 10 с. (Деп. в ОНП НПЭЦ «Верас-Эко» и ИЗ АН Беларуси 28.12.1992. — № 202).

1993 р.

30. Годованець Б. Й., Клітин О. М., Скільський І. В., Бундзяк П. В., Бучко В. В., Глібка І. В. Матеріали по рідкісних і малочисельних видах птахів Північної Буковини // Беркут. — 1993. — Т. 2. — С. 47.

1994 р.

31. Годованець Б. Й., Васін О. М., Клітин О. М., Скільський І. В. До поширення та екології рудої чаплі у Чернівецькій області // Беркут. — 1994. — Т. 3, вип. 2. — С. 100–102.
32. Скільський І. В., Годованець Б. Й., Клітин О. М., Бундзяк П. В., Васін О. М., Бучко В. В. До екології лиски в Прут-Дністровському межиріччі // Беркут. — 1994. — Т. 3, вип. 1. — С. 9–14.
33. Klitin A. N., Skilsky I. V., Bundzyak P. V. Distribution and feeding of the Syrian Woodpecker in the Bukovinian Pre-Carpathians and Prut-Dniester interfluvium // Беркут. — 1994. — Т. 3, вип. 2. — С. 108–111.
34. Skilsky I. V., Godovanets B. I., Klitin A. N. Nesting and Feeding of Dunnock in Bukovinian Carpathian Mountains // Cereco '94. The 1st Hungarian-Ukrainian Conference on Carpathian Euroregion Ecology (Uzhorod, 30 May – 2 June 1994). — Uzhorod, 1994. — 2. — P. 68.

1995 р.

35. Бучко В. В., Скільський І. В., Школьний І. С., Кучінік Л. В., Клітин О. М. Поширення, особливості гніздової біології та живлення річкового крячка у північно-західній частині Прут-Дністровського межиріччя і на прилеглих територіях Українських Карпат // Зелена Буковина. — 1995–1996. — № 3–4 (1995), 1–2 (1996). — С. 45–50.
36. Скільський І. В., Бучко В. В., Годованець Б. Й., Кучінік Л. В., Клітин О. М., Школьний І. С. Деякі аспекти гніздової екології чорноголової кропив'янки у Прут-Дністровському межиріччі, Покутсько-Буковинських Карпатах та на прилеглих територіях заходу України // Проблеми вивчення та охорони птахів. Матеріали VI наради орнітологів Західної України (м. Дрогобич, 1–3 лютого 1995 р.). — Львів–Чернівці, 1995. — С. 118–119.
37. Скільський І. В., Годованець Б. Й., Бучко В. В., Клітин О. М. Довгохвоста сова *Strix uralensis* Pall. (Strigidae, Strigiformes) // Зелена Буковина. — 1995–1996. — № 3–4 (1995), 1–2 (1996). — С. 59–61.
38. Скільський І. В., Годованець Б. Й., Клітин А. Н. О некоторых аспектах экологии усатой синицы в Прут-Днестровском междуречье Черновицкой области (Украина) // Проблемы сохранения разнообразия природы степных и лесостепных регионов. Материалы Российской-Украинской научной конференции, посвященной 60-летию Центрально-Черноземного заповедника (пос. Заповедный, Курская область, 22–27 мая 1995 г.). — Москва, 1995. — С. 220–221.

1997 р.

39. Бучко В. В., Скільський І. В., Клітин О. М. Чорновола гагара (*Gavia arctica* (L.)) у регіоні Українських Карпат // Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 550-річчю м. Рахова (25–27 вересня 1997 року). — Рахів, 1997. — С. 18–21.

40. Скільський І. В., Клітін О. М., Школьнік І. С. Зустрічі аномально забарвлених птахів у Чернівецькій області // Беркут. — 1997. — Т. 6, вип. 1–2. — С. 32.

1998 р.

41. Скільський І. В., Клітін А. Н., Бучко В. В., Годованець Б. П. Могильник в Українських Карпатах і северо-западной части Прут-Днестровского междуречья // III конференция по хищным птицам Восточной Европы и Северной Азии (Кисловодск, 15–18 сентября 1998 г., материалы конференции). — Ставрополь, 1998. — Ч. 1. — С. 109–110.

1999 р.

42. Клітін О. М., Скільський І. В. Жайворонок степовий (*Melanocorypha calandra* (L.)) на заході України // Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства. — Дрогобич, 1999. — Вип. 10. Ломик. — С. 57.

2000 р.

43. Скільський І. В., Клітін О. М. Трофічні зв'язки одуда в регіоні Українських Карпат // Беркут. — 2000. — Т. 9, вип. 1–2. — С. 82–85.

2001 р.

44. Скільський І. В., Клітін О. М. Трофічні зв'язки бугайчика у Прут-Дністровському межиріччі України // Беркут. — 2001. — Т. 10, вип. 2. — С. 203–206.

2002 р.

45. Бучко В. В., Годованець Б. Й., Скільський І. В., Клітін О. М. Знахідки закільцьованих птахів // Беркут. — 2002. — Т. 11, вип. 1. — С. 30.
46. Клітін А. Н., Скільський І. В. Трофические связи серой неясыти (*Strix aluco* L.; Strigiformes, Strigidae) в Прут-Днестровском междуречье Украины // Поволжский экологический журнал. — 2002. — № 1. — С. 69–71.
47. Лучишина О. Р., Хлус К. М., Клітін О. М., Скільський І. В. Жуки-кокцинелиди (Coccinellidae; Coleoptera) в живленні птахів Буковини // Молодь за біорізноманіття. Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю факультету захисту рослин (м. Харків, 19–20 лютого 2002 р.). — Харків, 2002. — С. 26–29.
48. Пантелєєва Ю. В., Хлус Л. М., Клітін О. М., Скільський І. В. Мускусний вусач (*Arctia moschata* (L.); Coleoptera, Cerambycidae) у Чернівецькій області України: поширення, особливості екології, охорона // Молодь за біорізноманіття. Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю факультету захисту рослин (м. Харків, 19–20 лютого 2002 р.). — Харків, 2002. — С. 36–39.
49. Скільський І. В., Клітін О. М. Особливості живлення звичайного канюка на Буковині // Беркут. — 2002. — Т. 11, вип. 2. — С. 266–268.
50. Скільський І. В., Клітін А. Н. Трофические связи ворона в Черновицкой области Украины // Экология врановых птиц в антропогенных ландшафтах. Матеріали Международной конференции (VI научно-практическая конференция по врановым птицам, Республика Мордовия, 24–27 сентября 2002 г.). — Саранск, 2002. — С. 111–113.
51. Скільський І. В., Клітін О. М., Хлус Л. М. До вивчення поширення та трофічних зв'язків дрімлюги на Буковині // Авіфауна України. — 2002. — Вип. 2. — С. 27–30.

52. Скульський І. В., Хлус Л. Н., Клітин А. Н. Насекомые в питании золотистой шурки (*Merops apiaster* L.; Aves: Coraciiformes: Meropidae) в Прут-Днестровском междуречье Украины // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. Докучаєва. Серія Ентомологія та фітопатологія. — 2002. — № 3. — С. 182–188.
53. Скульський І. В., Хлус Л. М., Клітин О. М. Трофічні зв'язки крячка малого у Прут-Дністровському межиріччі України // Проблеми сучасної екології. Тези міжнародної конференції (Запоріжжя, 24–26 червня 2002 р.). — Запоріжжя, 2002. — С. 54.

2003 р.

54. Клітин А. Н. О находке гнезда московки *Parus ater* в норе лесной мыши (второе изд.) // Русский орнитологический журнал. Экспресс-выпуск. — 2003. — Т. 12, № 209. — С. 67.
55. Скульський І. В., Хлус Л. Н., Клітин А. Н. К екології питания чеглока на Буковине. Позднелетний аспект // Актуальные вопросы современного естествознания – 2003. Тезисы Всеукраинской конференции молодых ученых (г. Симферополь, 11–13 апреля 2003 года). — Симферополь, 2003. — С. 80.
56. Скульський І., Хлус Л., Клітин О. Особливості весняно-літнього живлення крутиголовки в Чернівецькій області // Музейний щорічник. 2003. Матеріали науково-практичної конференції «Музей та музейна справа на початку III тисячоліття» (м. Чернівці, 14 травня 2003 р.) / Чернівецький обласний краєзнавчий музей. — Чернівці: Золоті литаври, 2003. — Вип. 2 (24). — С. 65–69.
57. Скульський І. В., Хлус Л. Н., Клітин А. Н., Хлус К. М. Гидробионты в питании оляпки в регионе Буковинских Карпат // Трофические связи в водных сообществах и экосистемах. Материалы Международной конференции (28–31 октября 2003 года). — Борок, 2003. — С. 117–118.
58. Скульський І., Хлус Л., Оржеховська П., Клітин А. Трофические связи карпатского белоспинного дятла на Буковине // Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Академік В. І. Вернадський і світ у третьому тисячолітті». — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2003. — С. 190–192.
59. Хлус Л. Н., Скульський І. В., Клітин А. Н. Особенности весенне-летнего питания малого зуйка в Черновицкой области // Міжнародна наукова конференція «Фальцфейнівські читання» (23–25 квітня 2003 р.). — Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. — С. 364–366.

2004 р.

60. Скульський І. В., Череватов В. Ф., Буджак В. В., Чорней І. І., Клітин О. М. Трофічні зв'язки щиглика в Чернівецькій області // Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки. Перспективи формування Пан'європейської Екологічної мережі. Матеріали Третьої Міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 21–22 квітня 2004 року). — Чернівці: Зелена Буковина, 2004. — С. 269–276.

2005 р.

61. Бучко В. В., Скульський І. В., Клітин О. М. Міграції морської черні у Прут-Дністровському межиріччі України // Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки. Матеріали Четвертої Міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 5–6 травня 2005 року). — Чернівці: Зелена Буковина, 2005. — С. 46–47.
62. Скульський І. В., Мелещук Л. І., Клітин А. Н. К изучению трофических связей чирка-трескунка (*Anas querquedula*) в Черновицкой области Украины // Гусеобразные птицы Северной Евразии. Тезисы докладов Третьего международного симпо-

- зиума (6–10 октября 2005 года, Санкт-Петербург, Россия). — Санкт-Петербург: Картфабр. ВСЕГЕИ, 2005. — С. 236–237.
63. Скільський І. В., Хлус Л. М., Чорней І. І., Буджак В. В., Мелещук Л. І., Клітін О. М. Трофічні зв'язки малої чирянки у Прут-Дністровському межиріччі України // Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки. Матеріали Четвертої Міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 5–6 травня 2005 року). — Чернівці: Зелена Буковина, 2005. — С. 136–138.
64. Хлус Л. М., Клітін О. М., Скільський І. В. Вусач великий дубовий західний *Cerambyx cerdo cerdo* (L.) (Coleoptera, Cerambycidae) // Зелена Буковина (серія «Екологія та краєзнавство»). — 2005. — № 1–2. — С. 65–68.

2007 р.

65. Мелещук Л. І., Скільський І. В., Клітін О. М. Трофічні зв'язки великої чирянки в Чернівецькій області // Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки. Матеріали Шостої Міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 11–12 травня 2007 року). — Чернівці: Зелена Буковина, 2007. — С. 134–136.
66. Скільський І. В., Мелещук Л. І., Клітін О. М. Трофічні зв'язки чорної синиці на Буковині // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці: Рута, 2007. — Вип. 343. Біологія. — С. 209–215.

2008 р.

67. Скільський І. В., Мелещук Л. І., Клітін О. М. Трофічні зв'язки гаїчки-пухляка *Parus montanus* Bald. на Буковині // Науковий вісник Ужгородського університету (серія: Біологія). — Ужгород, 2008. — Вип. 23. — С. 129–132.
68. Скільський І. В., Смірнов Н. А., Клітін О. М. Земноводні та плазуни у живленні птахів Чернівецької області // Праці Українського герпетологічного товариства. — Київ: Зоомузей ННПМ НАН України, 2008. — № 1. — С. 91–94.

2009 р.

69. Скільський І. В., Смірнов Н. А., Клітін О. М., Мелещук Л. І. Трофічні зв'язки зеленушки в природних і антропогенних екосистемах Северної Буковини // Diversitatea, valorificarea rațională și protecția lumii animale. Simpozion internațional consacrat celei de-a 70-a aniversări din ziua nașterii profesorului universitar Andrei Munteanu. — Chișinău: Știința, 2009. — P. 109–112.
70. Скільський І. В., Смірнов Н. А., Клітін О. М., Мелещук Л. І. Трофічні зв'язки обыкновенной горлицы в Прут-Днестровском междуречье Украины и Буковинских Карпатах // Збірка матеріалів II Міжнародної конференції «Сучасні проблеми біології, екології та хімії» (01–03 жовтня 2009 р.). — Запоріжжя, 2009. — С. 70–72.

2012 р.

71. Клітін О. М., Скільський І. В. Перша знахідка султанки (*Porphyrio porphyrio*) в Західній Україні // Беркут. — 2012. — Т. 21, вип. 1–2. — (у друці).

Роль Зоологического музея Нежинского государственного университета в научных исследованиях

П. Н. ШЕШУРАК, И. В. МАРИСОВА, А. С. ВОБЛЕНКО, Б. Ю. КЕДРОВ

*Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя
sheshurak@mail.ru, кафедра биологии, университет,
ул. Кротиwьянского, 2, г. Нежин, Черниговская обл., 16602, Украина*

История зоологического музея тесно связана с историей кафедры зоологии Нежинского пединститута, созданной в 1933 году.

По инициативе преподавателя И. А. Богдана начинается создание зоологического музея, имевшего сначала статус кабинета зоологии. Основу его составляла небольшая коллекция по зоологии и минералогии, оставшаяся от бывшего лицея князя Безбородько. И. А. Богдан с помощью нежинских охотников начал собирать и самостоятельно смонтировал новые коллекции, которые достаточно полно характеризовали фауну Черниговщины. К сожалению, во время войны 1941–1945 гг. большинство коллекций и экспонатов музея погибли.

Руководившие кафедрой в послевоенное время Г. Н. Гасовский, Е. В. Василевская, И. В. Марисова много сил и энергии положили на восстановление экспозиции и преумножение музейных фондов. Неоднократно оказывали помощь в создании новой экспозиции музея преподаватели кафедры Л. С. Назарова, А. В. Москаленко, В. М. Каневец, Н. А. Панасенко, Л. И. Рековец.

В 1950–60-х гг. собрана репрезентативная коллекция птиц и млекопитающих Черниговщины. В то время на кафедре работал лаборантом Я. Я. Старичев. Будучи страстным охотником и натуралистом, он мастерски изготавливал чучела животных, которых он всегда старался представить в естественном виде. Кроме того, часть чучел была изготовлена охотником-любителем М. О. Левенцем.

К концу 60-х годов зоомузей перестал быть только коллекцией, простым собранием животных, а сформировался в самостоятельную учебную, научную и культурно-просветительскую единицу кафедры зоологии. Для музея было выделено отдельное помещение, силами сотрудников кафедры изготовлены выставочные шкафы, систематизирована, аннотирована и впервые в Украине озвучена экспозиция. В 1970 г., в дни празднования

150-летия Нежинской высшей школы, настоящий зоомузей был торжественно открыт.

В дальнейшем коллекции музея значительно пополнились, и к настоящему времени экспозиционные и фондовые материалы из класса рыб составляют более 1000 экземпляров, земноводных — более 400, пресмыкающихся — более 100, птиц — более 900, млекопитающих — более 700. Значительными являются фонды по беспозвоночным, особенно насекомым. Много материала для пополнения экспозиции и фондов собрали проф. И. В. Марисова, стар. преп. А. С. Вобленко, ас. П. Н. Шешурак, ас. Б. Ю. Кедров, преподаватели и студенты университета (Марисова, Шешурак, 2012; Шидловський, 2012).

На базе зоомузея многие студенты приобщаются к научной деятельности. Сначала в виде курсовых работ, которые в ряде случаев завершаются подготовкой докладов на научных конференциях или публикацией научных статей (Миршавко, Шешурак, 1992; Шешурак, Бендик, 1995 [1996]; Шешурак и др., 1998; Новик, 2003; Назаренко и др., 2004; Дусь, 2007; Ляшинская, 2007 и др.). Потом — это дипломные и магистерские работы, которые большей частью представлены в публикациях (Плющ и др., 1993; Zhyuka, 2008 и др.). За 20 последних лет на базе музея выполнено более 40 дипломных работ, материалы которых использованы в 100 публикациях.

Материалы музея используются при подготовке большого количества докладов на научных конференциях или публикаций научных статей не только сотрудниками и студентами университета, но и представителями других организаций (Захаренко, Шешурак, 1999; Кулак, Шешурак, 2001; Коцержинская и др., 2004; Васько, 2010; Мартынов, 2010; Шешурак и др., 2011 и др.). Материалы зоомузея становятся базой также при написании книг и монографий (Плющ, Шешурак, 1997; Ключко и др., 2001; Марисова, Кудлай, 2001; Бартенев, 2009 и др.), при подготовке кандидатских диссертаций (Годлевська, 2006; Говорун, 2006; Кавурка, 2011 и др.).

Материалы зоологического музея НГУ использованы при подготовке 16 очерков II издания и 46 очерков III издания «Красной книги Украины».

Бартенев А. Ф. Жуки-усачи Левобережной Украины и Крыма. — Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. — 418 с.

Васько Б. Н. Фауна и экология пластинчатоусых жуков (Coleoptera: Scarabaeoidea) Правобережной Украины // Известия Харьковского энтомологического общества. — 2010. — Том 18, вып. 1. — С. 4–86.

Говорун О. В. Вогнівки (Lepidoptera, Pyralidae) поліської та лісостепової зон Лівобережної України / 03.00.24 — ентомологія: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — Київ, 2006. — 20 с.

- Годлевська О. В.* Сучасний стан рукокрилих фауни України в умовах антропогенної трансформації середовища / 03.00.08 — зоологія: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — Київ, 2006. — 23 с.
- Дусь М. В.* Бабочки підсемейства Chloephorinae (Lepidoptera: Noctuidae) в фондах кафедри зоології Нежинського державного університету (Чернігівська область, Україна) // Сучасні проблеми природничих наук : Матеріали II Всеукраїнської студентської наукової конференції (Ніжин, 25–26 квітня 2007 р.). — Ніжин, 2007. — С. 43.
- Захаренко А. В., Шешурак П. Н.* Сетчатокрылые (Neuroptera) Черниговской области // Известия Харьковского энтомологического общества. — 1999. — Том 7, вып. 1. — С. 55–58.
- Кавурка В. В.* Плодожерки (Lepidoptera, Tortricidae, Grapholitini) Полісся та Лісостепу Лівобережної України (фауна, систематика, біологічні особливості) / Спеціальність — 03.00.24 — ентомологія : Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — Київ, 2011. — 22 с.
- Кочержинская И. М., Радченко В. И., Шешурак П. Н.* Земноводные фондовых коллекций Нежинского государственного педагогического университета имени Николая Гоголя // Природничі науки на межі століть (до 70-річчя прир.-геогр. фак-ту НДПУ) / Матеріали наук.-практ. конф. (23-25 березня 2004 р., м. Ніжин). — Ніжин, 2004. — С. 49–52.
- Ключко З. Ф., Плющ И. Г., Шешурак П. Н.* Аннотированный каталог совок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины. — Киев: Институт зоологии НАН Украины, 2001. — 884 с.
- Кулак А. В., Шешурак П. Н.* Новые для территории Беларуси виды чешуекрылых группы Macrolepidoptera // Разнообразии животного мира Беларуси: итоги изучения и перспективы сохранения / Материалы Международной научн. конф. (Минск, 28-30 ноября 2001 г.). — Минск: БГУ, 2001. — С. 93–95.
- Ляшинская Ю. П.* Бабочки рода *Autographa* Hübner, [1821] (Lepidoptera: Noctuidae: Plusiinae) в фондах кафедри зоології Нежинського державного університету (Чернігівська область, Україна) // Сучасні проблеми природничих наук : Матеріали II Всеукр. студ. наук. конф. (Ніжин, 25–26 квітня 2007 р.). — Ніжин, 2007. — С. 50.
- Марисова І. В., Кудлай Г. Г.* Оологічна колекція зоологічного музею Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя: Навчальний посібник. — Ніжин: НДПУ, 2001. — 46 с.
- Марисова И. В., Шешурак П. Н.* Зоологический музей Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя: история создания и современность // Актуальні питання природничих наук та методики їх викладання: збірка статей. — Ніжин, 2012. — С. 38–46.
- Мартынов В. В.* Уточнения и дополнения к фаунистическому списку пластинчатоусых жуков (Coleoptera: Scarabaeoidea) Крыма // Известия Харьковского энтомологического общества. — 2010. — Том 18, вып. 1. — С. 95–106.
- Миришавко О. А., Шешурак П. М.* Листоїди підроддини Galerucinae (Coleoptera, Chrysomelidae) Чернігівщини // IV з'їзд Українського ентомологічного товариства. Харків, вересень 1992 : Тези доповідей. — Харків, 1992. — С. 102–103.

- Назаренко В. Ю., Шешурак П. Н., Новик Н. В. Распространение жуков-трубковёртов (Coleoptera: Rhynchitidae, Attelabidae) в Черниговской области // Природничі науки на межі століть (до 70-річчя природничо-географічного факультету НДПУ) : Матеріали наук.-практ. конф. (23–25 березня 2004 р., м. Ніжин). — Ніжин, 2004. — С. 67–70.
- Новик Н. В. До вивчення жуків надродини Curculionoidea Latreille, 1802 (Coleoptera) з фондів кафедри зоології Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя // Вісник студентського наукового товариства. — Ніжин, 2003. — Випуск 2. — С. 86–87.
- Плющ І. Г., Шешурак П. Н. Разноусые чешуекрылые (Lepidoptera, Rhopalocera) Черниговской области Украины. Часть 2. — Киев: ООО "Международное финансовое агенство", 1997. — 126 с.
- Плющ І. Г., Шешурак П. Н., Зеленько Н. Ю. Булавоусые чешуекрылые (Lepidoptera, Rhopalocera) Черниговской области Украины. — Нежин, 1993. — 60 с.
- Трач В. А., Гонтаренко А. В. Жуки надсемейства Scarabaeoidea (Coleoptera: Scarabaeoidea: Lucanidae; Glaphyridae; Scarabaeidae: Melolonthinae, Sericinae, Rutelinae, Dynastinae, Cetoninae) Одесской области // Известия Харьковского энтомологического общества. — 2010. — Том XVIII, вып. 1. — С. 87–94.
- Червона книга України. Тваринний світ. — Київ: Українська енциклопедія, 1994. — 464 с.
- Червона книга України. Тваринний світ. — Київ: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с.
- Шешурак П. М., Бендик Т. В. Клопи надродини Щитники (Heteroptera: Pentatomioidea) Чернігівщини // Актуальні питання природознавства. — Ніжин, 1995 [1996]. — С. 163–166.
- Шешурак П. М., Петренко А. А., Войцун С. В. Жуки-стафілініди роду *Philonthus* Curtis, 1829 (Coleoptera: Staphilinidae) Чернігівської області України // Наукові записки Ніжинського держ. пед. ун-ту ім. Миколи Гоголя. Серія Природн. та фіз.-мат. науки. — 1998. — С. 123–132.
- Шешурак П. Н., Шевченко В. Л., Назаров Н. В., Павлюк В. Н. Редкие виды жуков усачей (Coleoptera: Cerambycidae) в Черниговской области (Украина) // Український ентомологічний журнал. — Київ, 2011. — № 2. — С. 53–63.
- Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 112 с. (Серія «Біологічні Студії»).
- Zhyłka O. Biological data on the Danube ruffe, *Gymnocephalus baloni* Holčík et Hensel, 1974, in the Desna River, Ukraine // Acta Ichthyologica et Piscatorial. — 2008. — Vol. 38 (1). — P. 45–46.

Про видання «Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України» І. В. Шидловського (2012)

Ігор ДИКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Грушевського 4, Біологічний факультет ЛНУ, 79005, Львів
i.dykyu@gmail.com*

В епоху, коли внаслідок антропогенного впливу швидкими темпами змінюється структура природних ландшафтів та катастрофічно збіднюється генофонд біосфери, на особливу увагу заслуговує збереження колекцій і фондів зоологічних музеїв, зібраних впродовж багатьох століть.

Ґрунтовно дослідити особливості біології видів, які знаходяться на межі зникнення або ж зникли з лиця Землі, можна лише з допомогою зразків, що збережені у зоологічних музеях. Зоологічні музеї перш за все служать базою для наукових досліджень, і також використовуються для учбово-просвітницьких цілей.

Більшість відомих біологів минулого і теперішнього часу формували свій світогляд під час відвідин природничих музеїв у дитячому і молодшому шкільному віці. Це часто спонукало їх до збирання колекцій тварин, рослин, викопних організмів. Захоплення збиральницькою діяльністю не має вікових обмежень. Музейні природничі експозиції завжди посилювали емоційний стан відвідувачів. Діти, школярі і студенти вчать розрізняти різноманітних тварин, отримують знання особливостей біології різних видів тварин, дізнаються про їхній природоохоронний статус, причини різкого скорочення чисельності або їх вимирання. Це дозволяє закласти в молоді своєрідний фундамент природоохоронної свідомості. Отримати певні навички, які допоможуть їм в майбутньому відрізнити рідкісний та зникаючий вид від звичайного та донести цю інформацію до інших.

З огляду на це, монографія «Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України» Ігоря Віталійовича Шидловського є дуже актуальною і своєчасною. Видання містить матеріали щодо виникнення та розвитку музейної справи у світі та Україні зокрема і містить важливу інформацію про стан зоологічних колекцій і в цілому зоологічних музеїв у вищих навчальних закладах України.

Книга складається з двох розділів, які розкривають суть музейної справи та історію музейництва, а також словника термінів, які найчастіше застосовують на практиці.

У першому розділі «*Історія музейної справи та музеології*» висвітлено первісне поняття «музей». Автор описує кілька епох – домузейну (від початку II тисячоліття до Різдва Христового і до скарбниць XIV ст.), протомузейну (XIV–XVII ст.) як епоху великих колекціонерів княжого роду, детально аналізує палеомузейну (XVII–XVIII ст.) та мезомузейну епохи (кінець XVIII – I пол. XX ст.).

Завершує перший розділ оглядом неомузейної епохи (від закінчення Другої світової війни і до наших днів). Цей розділ чудово проілюстрований кольоровими світлинами експозицій багатьох природничих музеїв світу.

У другому розділі представлено ґрунтовний матеріал про 22 зоологічні музеї університетів України, їхню історію та якісний і кількісний склад колекцій. Зокрема, кожна стаття про музей гарно ілюстрована якісними кольоровими світлинами експозицій та окремих рідкісних експонатів або колекцій. Це сприяє уяві читача і є свого роду візитною карткою кожного з музеїв. Важливо відзначити, що подібний огляд підготовлено вперше, і це зроблено саме завдяки ентузіазму, наполегливості і гарним контактам автора — І. В. Шидловського — з колегами з інших установ.

В кінці розділу автором подано важливу інформацію у двох таблицях, зокрема й таблицю, що висвітлює кількість одиниць зберігання по кожному з університетських зоологічних музеїв. У другій таблиці подано поштові адреси зоологічних музеїв університетів України, що є особливо цінним довідковим матеріалом. Завершує монографію словник музейної термінології, де автор наводить основні терміни та поняття, які використовують при роботі з музейними зразками і колекціями. В кінці подано список використаної літератури та іменний покажчик.

Монографія слугуватиме хорошим довідковим матеріалом для студентів, аспірантів, наукових співробітників біологічного профілю та широкого кола читачів, які цікавляться музеями України, їхніми збірками та історією музеології.

Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / За ред. Й. В. Царика. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 112 с. — ISBN 978-966-613-940-8.

Зоологічні колекції та музеї:
збірник наукових праць
Київ, 2014: с. 148–150

Наукова конференція «День Зоологічного музею»: звіт про роботу та резолюція (23.11.2012)

Ігор ЗАГОРОДНЮК, Сергій ФІЛІПЕНКО

*Луганський національний університет ім. Т. Шевченка; вул. Оборонна 2, 91011,
Луганськ; e-mail: ecolab_corsac@ukr.net*

Звіт про роботу конференції

Перша наукова конференція «День Зоологічного музею» відбулася в Луганську 23 листопада 2012 р. Її ініціатором виступила Лабораторія «Корсак», що об'єднує зоологів Луганського національного університету, та створена нею при зоомузеї Музейна рада (3.10.2012)¹. Конференцію присвячено 40-річчя створення сучасної експозиції ЗМ ЛНУ. Конференція проходила в зоомузеї та в суміжній ауд. 551. Її програма включала 4 сесії та екскурсію.

Загалом в роботі конференції взяли участь бл. 45 учасників та бл. 30 студентів луганських вузів. Серед учасників були: • ветерани факультету природничих наук, які брали участь у формуванні колекції; • викладачі й науковці суміжних спеціальностей університету; • зоологи з інших наукових та освітніх центрів Луганщини (Східноукраїнський національний університет, Луганський національний аграрний університет (ЛНАУ), Луганський природний заповідник, Харківський педагогічний університет, Луганський обласний еколого-натуралістичний центр, Луганський обласний краєзнавчий музей тощо); • друзі та меценати Зоомузею ЛНУ (випускники факультету, представники громадських організацій); • представники мас-медійних центрів; • керівництво факультету та кафедр.

Сесія 1: вітальна (ведуча Тетяна Комісова). Заслухано вступні доповіді С. Литвиненка (вітання від оргкомітету), І. Загороднюка (презентація вітань від інших музеїв). Прозвучали палкі вітання від почесних гостей конференції — як колишніх співробітників музею та факультету, так і керівництва факультету та друзів музею.

¹ До оргкомітету входили: Г. Євтушенко, І. Загороднюк (голова), Т. Комісова, С. Литвиненко, С. Філіпенко, С. Фомін; студенти С. Ребров, В. Шепітько, Ю. Фурсова та ін.

Сесія 2: Огляд історії музею (ведучий Ігор Загороднюк). Заслухано доповіді: І. Загороднюк (початки зоомузею Луганського університету та історія колекції за часів І. Сахна), Г. Уварова (зоомузей ЛНУ часів С. Панченка), Г. Євтушенко (персоналії в історії ЗМ ЛНУ); С. Литвиненко (сучасний стан експозиції ЗМ ЛНУ).

Сесія 3: Наукова та освітня діяльність музею (ведучий Сергій Фомін). Доповіді: С. Фомін (найцінніші колекційні зразки в ЗМ ЛНУ), С. Філіпенко (хребетні з Червоної книги в ЗМ ЛНУ), В. Шепітько (роль зоомузею в екологічній освіті); С. Філіпенко (проект каталогу ЗМ ЛНУ).

Сесія 4: Експозиції та фонди (ведучий Сергій Філіпенко). Доповіді: С. Фомін (риби, амфібії та плазуни в ЗМ ЛНУ), С. Литвиненко (орнітологічна колекція ЗМ ЛНУ), І. Загороднюк (ссавці в колекції ЗМ ЛНУ), С. Ребров (колекційні зразки кажанів в ЗМ ЛНУ), П. Форощук, С. Глотов (безхребетні в колекції ЗМ ЛНУ). На сесії обговорено проект резолюції.

Екскурсія до музею (ведучий Сергій Литвиненко). Учасники та гості конференції (вкл. мас-медіа) ознайомилися з унікальними і найціннішими зразками зоомузею та окремими стендами, фотогалереєю, фондovими колекціями. Показано і прокоментовано підготовлені до цієї зустрічі пам'ятні матеріали, зокрема стенд пам'яті Сергія Панченка.

Круглий стіл Музейної ради став останньою подією конференції. На цьому заході за участі ветеранів музею розглянуто перспективи розвитку музею, його фондів та експозиції, а також обговорено й ухвалено пропозиції до резолюції. Ухвалено також пропозицію впорядкувати збірник під назвою «Зоологічні колекції та музеї», до якого включити матеріали доповідей цієї конференції, цей звіт, а також праці колег з інших зоологічних, природознавчих та краєзнавчих музеїв України.

Резолюція конференції

Резолюція конференції «День зоологічного музею» включала 12 пунктів, згрупованих у три розділи. Тут наводиться з незначними скороченнями.

1. Щодо статусу музею. ЗМ є важливою складовою у формуванні іміджу університету як освітнього, наукового та моніторингового центру, і важливо пам'ятати та підкреслювати, що: ● ЗМ ЛНУ протягом останніх 75 років (1938–2012 рр.) був і залишається центром зоологічних та природоохоронних досліджень на Луганщині. ● Зоомузей відіграє важливу роль в забезпеченні навчання студентів за спеціальностями «біологія», «екологія», «лісове та садово-паркове господарство»; ● Зоологічний му-

зей є підрозділом, який формує позитивний імідж університету, приймаючи фахівців та делегації з інших установ і країн; ● музей відіграє ключову роль у залученні до студентства учнів шкіл міста й області, які приїздять до університету на дні відкритих дверей та екскурсії.

2. Щодо перспектив отримання статусу національного надбання. Для розвитку Зоологічного музею ЛНУ в напрямку реалізації першочергових заходів для отримання статусу національного надбання необхідно:

- розпочати роботу з приведення ЗМ ЛНУ до вимог колекцій зі статусом національного надбання України;
- розпочати роботу зі створення і видання каталогу фондів зоомузею, як експозиційної частини (за систематичними групами), так і фондів колекцій;
- активізувати процес розвитку фондів колекцій музею, які даватимуть матеріал для студентських, магістерських та аспірантських досліджень.

3. Щодо планів розвитку музею. Для подальшого розвитку Зоологічного музею ЛНУ як наукового центру доцільно зробити наступні кроки: ● клопотати перед деканом про розширення штату працівників музею, включно з посадами архіваріуса та куратора колекцій; ● обладнати приміщення (місце) для опрацювання колекцій дослідниками; ● розпочати створення в музеї куточку його історії; ● Музейній раді підготувати до друку збірник праць конференції («Зоологічні колекції та музеї»); ● вважати доцільним регулярне проведення конференції «День Зоологічного музею» та організувати наступну зустріч за рік, у листопаді 2013 року.

Конференція мала гарну медійну підтримку. Було показано декілька репортажів на обласних каналах ТБ. Розвивається сторінка про музей на сайті ЛНУ (Зоологічний..., 2013). В мережі Інтернет можна знайти понад 100 репортажів, у т. ч. на сайтах інших зоомузіїв (Ювілей..., 2012). Фото-репортажі вміщено також на офіційному сайті ЛНУ (Унікальні..., 2012) та на «Коментарях» (В Луганске..., 2012).

В Луганске необычный музей отметил юбилей // *Комментарии: Луганск.* — <http://lugansk.comments.ua/news/2012/11/29/103715.html> (29 ноября 2012).

Загороднюк І. Иван Сахно та розвиток зоології й музейної справи на Луганщині: історичні розвідки // *Вісник Нац. науково-природн. музею.* — 2011. — № 9. — С. 69–89.

Зоологічний музей та колекції // *Екологія та охорона природи на сході України* (сайт Лабораторії екології тварин та біогеографії Луганського національного університету). — <http://corsac.luguniv.edu.ua/main/zoomuz-LNU.htm> (2.04.2013).

Унікальні зоологічні експонати було представлено в Луганському національному [репортаж з конференції «День Зоологічного музею», 23.11.2012] // *Луганський національний університет ім. Т. Шевченка.* — <http://www.luguniv.edu.ua/?z1=b,3274> (26.11.2012).

Ювілей 40-ліття Зоологічного музею Луганського нацуніверситету // *Наукові фонди та музейна експозиція Зоологічного музею [Львівського національного університету].* — <http://zoomus.lviv.ua/news/idn/67/> (23.11.2012).

Зоологічні колекції та музеї:
збірник наукових праць
Київ, 2014: с. 151–154

Публікації каталогів зоологічних колекцій України

Ігор ШИДЛОВСЬКИЙ, Ігор ХАМАР

*Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка
zooutus@franko.lviv.ua, вул. Грушевського, 4 Львів, 79005*

Природничі експозиції та фондові зібрання не одноразово були описані у різноманітних виданнях. До таких видань належать і каталоги колекцій, які у різній мірі, кількості та якості публікували й публікують музеї. Цікавими й цінними зведеннями про фауни багатьох куточків світу виступають каталоги зоологічних колекцій. Перші з них були опубліковані ще у XIX столітті, а з часом упорядкованість та доступність викладеного матеріалу зробили їх необхідними для багатьох музейних співробітників, науковців та інших обивателів виданнями.

Не менш важливими від інших виступають каталоги колекцій тварин, зібраних у природничих та зоологічних музеях України. Перші такі українські каталоги були опубліковані ще у 60–70-х роках XX ст. й стосувалися опису колекцій, що зберігаються в академічних природничих музеях. Нового активного розвитку каталогізація фондів зазнала практично з 2000 року. Таким чином, протягом XX століття, були опубліковані 13 каталогів, зокрема: шість каталогів Державного природознавчого музею НАН України (ДПМ), п'ять каталогів колекцій Зоологічного музею Національного науково-природничого музею НАН України (ЗМ ННПМ) та по-одному — щодо окремих колекцій Зоологічного музею Чернівецького держуніверситету і Чернівецького краєзнавчого музею.

Починаючи з 2000 р., видано 33 каталоги зоологічних колекцій музеїв України, з них щодо колекцій ННПМ — 11, колекцій ДПМ — шість, Львівського національного університету ім. І. Франка і Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна — по п'ять, Чернівецького національного університету — три, Ужгородського національного університету, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка й Черкаського обласного краєзнавчого музею — по одному.

У каталогах міститься інформація про зоологічні зразки зібрані у більше ніж 60 країнах світу, загальною кількістю понад пів мільйона одиниць зберігання. Перші з них, були зібрані ще на початку XIX століття, починаючи з 1810, 1813, 1826–27 років. Значна частина зразків були зібрані

протягом другої половини XIX століття, зокрема з 1864 року, і нарешті, найбільші збірки поступили до музеїв протягом XX століття, як наслідок спеціально організованих і проведених експедиційних виїздів.

Перелік зоологічних каталогів з інформацією про зоологічні збірки українських музеїв

Нижче, у хронологічному порядку, наведено бібліографічні відомості про окремі видання каталогів, хоч є також чимало публікацій у вигляді статей, які висвітлюють інформацію про склад музейних зібрань, зокрема й у цьому збірнику, проте тут наведено головню самостійні видання.

1960–1969

Калужняцька М. З. Колекції сучасних молюсків науково-природознавчого музею АН УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — С. 69–75. Окремий відбиток.

1970–1979

Щербак Н. Н. Каталог африканских ящурок (Reptilia, Sauria, Eremianidae, Lampreremias, Pseuderemias, Taenieremias, Mesalina, Merotes). — К.: Наукова думка, 1975. — 82 с.

Каталог музейних фондів (ДПМ). — К.: Наукова думка, 1976. — 92 с.

Каталог музейних фондів (ДПМ). — К.: Наукова думка, 1978. — 268 с.

1980–1989

Каталог музейних фондів. Збірник наукових праць. — К.: Наукова думка, 1982. — 152 с.

Каталог музейних фондів. Збірник наукових праць. — Львів, 1987. — 154 с.

1990–1999

Третяков Л. Д., Андрющенко Т. Г., Гаврилюк Н. М., Скільський І. В. Птахи Буковини в колекції Зоологічного музею Чернівецького держуніверситету. — Чернівці: ЧДУ, 1991. — 72 с.

Бокотей А. А. Каталог оологічної колекції зоологічних фондів Державного природознавчого музею України. — Львів, 1992. — 55 с.

Ковальчук Г. І., Голубєва Г. А., Скільський І. В. Каталог ентомологічної колекції Чернівецького красзнавчого музею. — Чернівці, 1993. — 46 с.

Манило Л. Г. Каталог колекцій Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Рыбы океанов. — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. — 138 с.

Пекло А. М. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes (Пингвинообразные Sphenisciformes — Gruiformes Журавлеобразные). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. — 156 с.

Пекло А. М. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 2. Неворобьиные Non-Passeriformes (Ржанкообразные Charadriiformes — Дятлообразные Piciformes). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. — 235 с.

Щербак Н. Н., Токарь А. А., Кириленко И. В. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Гекконовые ящерицы (Reptilia: Sauria: Geckonidae). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. — 45 с.

2000–2004

Бокотей А. А., Соколов Н. Ю. Каталог орнітологічної колекції Державного природознавчого музею. — Львів, 2000. — 164 с.

- Карлаицук С. В., Андрющенко Т. Г., Хлус Л. М., Третьяков Л. Д.* Лускокрилі (Lepidoptera): Каталог фондової колекції зоомузею Чернівецького університету. — Чернівці : Рута, 2000. — 123 с.
- Різун В. Б., Коновалова І. Б., Яницький Т. П.* Рідкісні і зникаючі види комах України в ентомологічних колекціях Державного природознавчого музею. — Львів, 2000. — 71 с.
- Царик Й. В., Шидловський І. В., Головачов О. В., Лисачук Т. І., Романова Х. Й., Паславська Т. М., Єдинак Г. З., Павлюк Р. С., Вознюк М. Н.* Каталог рідкісних та червонокнижних видів тварин колекцій зоологічного музею. — Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 59 с.
- Доценко І. Б., Загороднюк І. В., Манило Л. Г. и др.* Каталог типових екземплярів Зоологічного музею ННПМ НАН України / под ред. Е. М. Писанца. — К.: Зоологический музей ННПМ НАНУ, 2001. — 140 с.
- Шидловський І. В., Головачов О. В., Лисачук Т. І., Романова Х. Й.* Каталог яєць та гнізд птахів Зоологічного музею ім. Бенедикта Дибовського. — Львів: вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 63 с.
- Андрющенко Т. Г., Ліка Р. В., Хлус Л. М.* Каталог теріологічних колекцій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. — Чернівці Рута, 2002. — 52 с.
- Пекло А.М.* Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 3. Воробьинообразные Passeriformes (Tyrannidae, Hirundinidae, Dicruridae, Oriolidae, Corvidae, Cracticidae, Paradoxornithidae, Timaliidae, Campephagidae, Pycnonotidae, Cinclidae, Troglodytidae, Mimidae, Muscicapidae, Bombycillidae, Ptilonotidae, Laniidae, Sturnidae, Meliphagidae, Zosteropidae, Vireonidae, Coerebidae, Parulidae, Ploceidae, Viduidae, Estrildidae, Icteridae, Thraupidae, Fringillidae). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2002. — 312 с.
- Шевченко Л. С., Золотухина С. И.* Млекопитающие. Вып. 1. Мышиные (Muridae). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2002. — 217 с.
- Андрющенко Т. Г., Ткебучава І. Б., Левчук В. В.* Каталог колекцій земноводних (Amphibia) і плазунів (Reptilia) Зоологічного музею ЧНУ. — Чернівці : ЧНУ, 2003. — 24 с.
- Доценко І. Д.* Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Змеи. — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2003. — 86 с.
- Мовчан Ю. В., Манило Л. Г., Смирнов А. И., Щербуха А. Я.* Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Круглоротые и рыбы. — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2003. — 241 с.
- Писанец Е.М.* Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Хвостатые земноводные (Amphibia: Caudata). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2003. — 148 с.
- Сверлова Н. В.* Наукові колекції Державного природознавчого музею. Наземні молоски. Вип. 1. — Львів, 2004. — 200 с.

2005–2009

- Кваша В. І., Страшнюк Д. В.* Каталог фауни хребетних Зоологічного музею кафедри зоології. Довідник (2-е видання, доповнене). — Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2005. — 19 с.
- Писанец Е. М., Литвинчук С. Н., Куртяк Ф. Ф., Радченко В. И.* Земноводные Красной книги Украины (Справочник-кадастр). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2005. — 230 с.
- Шевченко Л.С., Золотухина С.И.* Млекопитающие. Вып. 2. Насекомоядные (Insectivora), Рукокрылые (Chiroptera), Зайцеобразные (Lagomorpha), Грызуны (Rodentia). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2005. — 238 с.
- Шидловський І. В., Головачов О. В.* Рівнокрилі комах (Homoptera) з колекції Е.-Ф. Гермара у фондах Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка (каталог). — Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2005. — 87 с.

- Годуцько Р. Й., Войчишин В. К., Климишин О. С. та ін. Номенклатурні типи і типові серії (Випуск 1). — Львів, 2006. — Вип. 2. — 122 с.
- Капрусь І. Я., Шрубович Ю. Ю., Таращук М. В. Каталог колембол (Collembola) і протур (Protura) України. — Львів, 2006. — 164 с.
- Потіш Л. А., Потіш Н. І. Птахи (експозиційна колекція) / Каталог колекцій Зоологічного музею УжНУ. — Ужгород, 2006. — 64 с.
- Ведмедеря В. И., Зиненко А. И., Гончаренко Л. А. Каталог коллекций Музея природы Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Змеи (Reptilia: Serpentes). — Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2007. — 82 с.
- Селивестров А. В. Каталог оологической коллекции А. В. Носаченко. — Черкассы, 2007. — 144 с.
- Шевченко Л. С., Золотухина С. И. Млекопитающие. Вып. 3. Хищные (Carnivora), Зайцеобразные (Lagomorpha) дополнение. — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2007. — 80 с.
- Пекло А. М. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 4. Воробьинообразные Passeriformes (Alaudidae, Motacillidae, Prunellidae, Sylviidae, Regulidae, Paridae, Remizidae, Sittidae, Tichodromadidae, Certhiidae, Aegithalidae, Rasseridae, Emberizidae). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2008. — 410 с.
- Погребняк С. Г., Седишева Е. М., Корнюшин О. В. Каталог колекцій Зоологічного музею ННПМ НАН України. Двостулкові молюски (Mollusca: Bivalvia). — К.: Зоологічний музей ННПМ НАН України, 2008. — 153 с.
- Шидловський І. В., Гураль Р. І., Романова Х. Й. Каталог колекції прісноводних молюсків проф. В. І. Здуна у фондах Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — 58 с.
- Зиненко А. И., Гончаренко Л. А. Каталог коллекций Музея природы Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина. Амфибии (Amphibia). Рептилии (Reptilia): Крокодилы (Crocodylia), Черепахи (Testudines). — Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. — 90 с.
- Левченко Д. Р., Перевозчикова Н. М. Каталог коллекций Музея природы Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Приматы (Mammalia: Primates). — Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. — 24 с.

2010–2013

- Затушевський А. Т., Шидловський І. В., Закала О. С. та ін. Каталог колекцій ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. — 442 с.
- Зиненко А. И., Гончаренко Л. А. Каталог коллекций Музея природы Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Рептилии (Reptilia): Кловоголовые (Rhynchocerphalia); Чешуйчатые (Squamata): Ящерицы (Sauria), Двуходки (Amphisbaenia). — Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. — 100 с.
- Гураль-Сверлова Н. В., Гураль Р. І. Наукові колекції Державного природознавчого музею. Вип. 4. Малакологічний фонд. — Львів, 2012. — 254 с.
- Девятко Т. Н., Джамирзоев Г. С. Каталог орнитологической коллекций Музея природы Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (Кавказ, южные регионы России и Украины, Средняя Азия, Казахстан). — Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. — 398 с.

Зоологічні колекції та музеї:
збірник наукових праць
Київ, 2014

Summary

Zoological Collections and Museums (Collection of scientific articles) / Edited by I. Zagorodniuk; National Museum of Natural History, Ukr. Acad. Sci. Kyiv, 2014. 156 pp.

Collection of articles deals with current state and history of formation of zoological collections in zoological, natural history and local museums in all their diversity: offices of zoology, zoological museums at the universities and academic institutions, nature museums in nature reserves, local museums etc. The question of collection formation, maintaining of databases and cataloging of samples, development of collections in modern conditions, variability and diagnostics of species using collection samples, the contribution of the well-known scientists in the development of museums were analysed. Collection includes articles and short communications of the reports presented of the I and II scientific conferences "Zoological Museum Day" (2012–2013).

Редакційна колегія

Смельянов Ігор Георгійович — докт. біол. наук, чл.-кор. НАН України, Національний науково-природничий музей НАН України (директор)

Загороднюк Ігор Володимирович — канд. біол. наук, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка та Національний науково-природничий музей НАН України, голова редколегії

Король Елеонора Миколаївна — канд. біол. наук, Національний науково-природничий музей НАН України (вчений секретар ННПМ)

Лобков Володимир Олексійович — докт. біол. наук, Одеський національний університет ім. І. Мечникова (директор Зоологічного музею)

Різун Володимир Богданович — канд. біол. наук, Державний природознавчий музей НАН України (старший науковий співробітник)

Скільський Ігор Васильович — канд. біол. наук, Чернівецький обласний краєзнавчий музей (завідувач відділу природи)

Червоненко Оксана Володимирівна — канд. біол. наук, Національний науково-природничий музей НАН України (заст. директора)

Шидловський Ігор Віталійович — канд. біол. наук, Львівський національний університет ім. І. Франка (завідувач Зоологічного музею)

Наукове видання

**Зоологічні
колекції та музеї**

Збірник наукових праць

За редакцією Ігоря Загороднюка

Оригінал-макет – Ігор Загороднюк

Коректор – Марина Коробченко

Підписано до друку 9.12.2014 р. Формат 60x84 1/16. Гарнітура Times NR
Ум. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 9,96. Наклад 100 прим. Зам. №

Видавець і виготовлювач Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
вул. Терещенківська, 4, м. Київ, 01004. Тел. (044) 288–1699
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001 р.

Papilio palamedes
Сх. Америка

Papilio machonius
Восточная Сибирь

Papilio helenus
Индия

Cethonia dshanippe
Индия, Австралия

Ornithoptera bauermanni
Индия, Австралия

Peridromia aetusa
Сх. Америка

Heliconius amatyllis
Сх. Америка

Calisto atreus
Южная Америка

Colasenia delilla
Сх. Америка

Prioneris festalis
Индия

Prioneris festalis
Индия

Це видання знайомить з історією формування і станом досліджень зоологічних колекцій, які зберігаються у зоологічних, природничих та краєзнавчих музеях, зоологічних кабінетах та лабораторіях.

На фото - фрагмент експозиції метеликів у зоологічному музеї Луганського університету, де проходила Перша конференція циклу «День зоологічного музею». Ця колекція зібрана відомим зоологом Іваном Сахном і містить чимало зразків з різних країн світу.